ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII SI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

1

TOMUL 29
IANUARIE – MARTIE
1978

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

Preţul unui abonament anual este de 100 lei. În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revista se poate procura (direct sau prin poştă) şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Bucureşti, 71021, Calea Victoriei 125, sectorul 1.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, departamentul import-export presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, str. 13 Decembrie nr. 3, Bucureşti, România, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Comitetului de redacţie pe adresa: 71119, str. I. C. Frimu 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 29 Nr. 1 ianuarie—martie 1978

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 29 **N° 1** **janvier—mars 1978**

SOMMAIRE

OMAGIU TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU

Întregul nostru partid şi popor aduc un fierbinte omagiu Secretarului general al Partidului, Preşedintelui Republicii Socialiste România, tovarăşului Nicolae Ceauşescu, cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani şi a peste 45 de ani de activitate revoluţionară.

Munca şi lupta tovarăşului Nicolae Ceauşescu în mişcarea revoluţionară, în revoluţia şi construcţia socialistă, activitatea sa fructuoasă în fruntea partidului şi statului sînt o demonstraţie strălucită a slujirii fără preget a intereselor şi aspiraţiilor fundamentale de progres şi bunăstare ale poporului, a cauzei nobile a socialismului, păcii şi colaborării între naţiuni. Acesta este temeiul încrederii depline şi al ataşamentului profund cu care este înconjurat de popor, de toţi oamenii muncii, al dorinţei şi hotărîrilor de a asigura sub conducerea partidului în frunte cu tovarăşul Nicolae Ceauşescu înfăptuirea generoaselor idealuri ale socialismului şi comunismului în patria noastră.

Deosebita clarviziune a tovarăşului Nicolae Ceauşescu în problemele complexe ale dezvoltării ţării noastre s-a manifestat şi în domeniul cercetării istoriei, care s-a bucurat de un nepreţuit sprijin. Aprecierile şi concluziile sale, tezele teoretice de mare însemnătate pe care le-a formulat în numeroase cuvîntări şi lucrări au dat rodnice impulsuri cercetării temeinice a istoriei patriei, contribuind substanţial la clarificarea unor probleme de bază ale luptei poporului român pentru libertate socială şi naţională. Fixînd cu claritate locul şi menirea istoriei, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a dat, în Expunerea făcută la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, indicaţii preţioase asupra modului cum trebuie studiată istoria: „În educarea socialistă a maselor, cunoaşterea istoriei proprii constituie un factor important al dezvoltării conştiinţei de sine a poporului, al cunoaşterii a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluţionar în trecutul său, precum şi a ceea ce a fost retrograd şi trebuie combătut... În studierea istoriei trebuie să ne călăuzim permanent de concepţia materialist-dialectică, a marxism-leninismului, punînd în lumină adevărul obiectiv, rolul maselor, al popoarelor, combătînd tot ceea ce a fost negativ în trecut, politica de dominaţie a altor popoare şi de învrăjbire naţională dusă de clasele asupritoare”.

Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a indicat criteriile care trebuie să călăuzească orice analiză istorică: „...înfăţişarea profund obiectivă şi interpretarea justă, corectă, principială a datelor şi faptelor istorice au o importanţă esenţială pentru lichidarea surselor de neîncredere şi animozitate create de-a lungul timpului între popoare. Tendinţele de denaturare a datelor istorice, interpretarea lor subiectivă, eronată, în funcţie de anumite conjuncturi sau potrivit unor interese unilaterale, nu slujesc cauzei prieteniei între popoare. Asemenea practici sînt străine principiilor materialismului dialectic şi istoric — concepţia ştiinţifică despre lume a proletariatului —, spiritului de dreptate şi adevăr al clasei muncitoare, poziţiei ei critice juste în valorificarea moştenirii trecutului”.

Programul Partidului Comunist Român — carta teoretică, ideologică şi politică a comuniştilor din România, întocmit sub directa îndru-

mare și cu contribuția nemijlocită, de inestimabilă valoare a Secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, prezintă pe baza unei exemplare analize materialist-dialectice și istorice problemele fundamentale ale istoriei patriei. Expunerea sumară dar cuprinzătoare din Programul Partidului Comunist Român reprezintă un minunat îndrumător pentru cercetările din domeniul istoriei în țara noastră.

Vizitele de lucru întreprinse de Secretarul general al Partidului în județele țării au inclus în multe rînduri obiective care se leagă de trecutul glorios de luptă al poporului român, obiective ce au devenit în zilele noastre ogoare fertile ale cercetării arheologice îndreptate spre tot mai buna cunoaștere și prețuire a acestui trecut multimilenar. La Suceava, la Drobeta-Turnu Severin, la Tîrgoviște, la Adamclisi, la Deva ca și în alte locuri, vizitele tovarășului Nicolae Ceaușescu au însemnat analize cuprinzătoare ale semnificațiilor și perspectivelor acestor vestigii scumpe ale trecutului nostru, marcînd un moment nou, calitativ superior, în opera de păstrare și de valorificare a monumentelor ce întruchipează epoci cu profunde semnificații ale istoriei patriei.

Preocupați în mod permanent de punerea în practică a prețioaselor indicații date de tovarășul Nicolae Ceaușescu și însuflețiți de dorința de a-și aduce și pe această cale contribuția la cultivarea sentimentelor patriotismului socialist, arheologii și-au sporit substanțial în ultimii ani eforturile pe aceste șantiere, înscrise pe lista sarcinilor prioritare, contribuind la cunoașterea, protejarea și punerea în valoare a mărturiilor de civilizație rămase de la înaintași.

În chip luminos și grăitor se reflectă în Mesajul adresat celui de-al II-lea Congres internațional de tracologie (București 1976) înțelegerea plină de clarviziune și sprijinul constant acordat de Președintele Nicolae Ceaușescu cercetării istoriei patriei, începînd chiar cu vremurile cele mai îndepărtate. „România — se spune în mesaj — manifestă o preocupare permanentă pentru dezvoltarea cercetării istorice, a tuturor domeniilor științelor umaniste — inclusiv a tracologiei — pornind de la însemnătatea acestora pentru îmbogățirea culturii naționale și universale, pentru educarea întregului popor în spiritul prieteniei și al înțelegerii cu celelalte națiuni, al respectului și prețuirii marilor valori ale umanității. Statul nostru a încurajat și va încuraja și în viitor cercetarea arheologică sistematică a întregului teritoriu național, lărgirea rețelei muzeale, dezvoltarea cercetărilor de lingvistică, antropologie și etnografie și valorificarea corespunzătoare a acestor cercetări". Cercetarea trecutului este concepută într-un spirit superior, de veritabilă esență umanistă, inspirat de ideile păcii și colaborării între națiuni. „Bogata moștenire de cultură spirituală și materială a tracilor și geto-dacilor, relevată atît de scrierile antice, cît și de descoperirile arheologice — se arată în Mesaj — este astăzi un bun comun al tuturor popoarelor din această zonă și, am putea spune, al întregii civilizații europene. De aceea, studierea, aprofundarea și punerea în valoare a acestei prețioase moșteniri reprezintă o cauză nobilă, legată nemijlocit de eforturile pentru adîncirea cunoașterii reciproce dintre popoare pentru înțelegerea, buna vecinătate și conlucrare pașnică între ele". Pornind de la această fundamentare principială, este justificată și de maximă importanță încurajarea participării cercetătorilor români la diferitele acțiuni și manifestări de caracter internațional.

Este, de asemenea, o sarcină de mare importanţă naţională, politică şi educativă aceea de a cerceta şi reconstitui trecutul îndepărtat al pămîntului românesc, punînd în evidenţă epocile de mare înflorire economică, culturală şi politică şi reliefînd rolul proeminent al unor mari personalităţi, care au intrat în panteonul istoriei noastre.

Preocuparea permanentă a Secretarului general al partidului nostru pentru trecutul istoric cu tot ceea ce are el mai preţios se evidenţiază prin cuvintele pline de căldură exprimate în mesaje sau cuvîntări cu prilejul comemorării unor oraşe româneşti cu o istorie străveche. „Cu 1850 de ani în urmă, vechea aşezare a dacilor Napoca — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu în Cuvîntarea la Marea Adunare Populară din Municipiul Cluj-Napoca — a fost declarată municipiu. Aceasta atestă că pe aceste meleaguri exista în acele timpuri o civilizaţie dezvoltată, că locuitorii acestor pămînturi jucau un rol important în viaţa dacilor şi apoi a romanilor. Numai astfel se explică faptul că Napoca a fost cinstită cu titlul de municipiu".

Ideea vechimii poporului nostru este de asemenea exprimată în cuvîntarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu ocazia aniversării a 1850 de ani de la prima atestare documentară a municipiului Turnu Severin — antica Drobeta. „Istoria vorbeşte că încă cu 5500 de ani în urmă pe aceste meleaguri existau aşezări omeneşti. În epoca statului geto-dac s-a dezvoltat aşezarea Drobeta care a dăinuit multă vreme; descoperirile atestă că, practic, în toată perioada de la înfiinţarea sa şi pînă astăzi această aşezare a fost — dacă se poate spune aşa — un sîmbure al dezvoltării poporului român, deoarece timp de aproape 2000 de ani, în împrejurări grele, locuitorii au înfruntat năvălirile, au făcut faţă greutăţilor, păstrîndu-şi existenţa, contribuind prin aceasta la menţinerea şi afirmarea fiinţei poporului român". În aceste cuvinte tovarăşul Nicolae Ceauşescu sintetizează magistral istoria unei întregi epoci şi anume aceea în care se zămislea poporul român.

Aceste idei îşi vor găsi expresia cea mai limpede în tezele exprimate de Conducătorul Partidului şi statului nostru la 9 mai 1977 în cadrul sesiunii solemne a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naţionale şi activului central de partid şi de stat. „Lupta eroică a dacilor a stîrnit aprecierile cele mai elogioase ale istoricilor lumii vechi" spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Şi, într-adevăr, toţi istoricii antichităţii au găsit cuvintele cele mai potrivite pentru a sublinia eroismul dacilor în faţa oştilor romane. Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a zugrăvit în cadrul aceleiaşi cuvîntări, într-un chip magistral, fenomenul simbiozei daco-romane a cărei consecinţă directă a fost plămădirea poporului român. „După cucerirea Daciei de către romani — care, ca orice cucerire, a avut şi urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împletirii strînse a celor două civilizaţii ce au convieţuit vreme îndelungată, viaţa economică, socială şi culturală din aceste ţinuturi a cunoscut un nou şi puternic progres. Din unirea dacilor cu romanii s-a plămădit, în decursul secolelor, un popor nou, plin de energie şi vigoare, moştenitor al marilor virtuţi şi tradiţii ale glorioşilor săi înaintaşi — poporul român". Cercetările arheologice întreprinse pe tot cuprinsul Daciei cucerite de romani vin să confirme într-un chip complet adevărul afirmaţiilor tovarăşului Nicolae Ceauşescu.

De o mare forţă teoretică sînt acele părţi ale discursului care se referă la relaţiile dintre populaţia autohtonă daco-romană şi neamurile în migraţie. Unele dintre aceste neamuri, aşezîndu-se pe teritoriile locuite de români şi-au legat „pentru totdeauna soarta de poporul nostru, muncind şi trăind împreună, făurind laolaltă progresul material şi spiritual, luptînd cot la cot pentru libertate şi independenţă, pentru dreptate socială şi o viaţă mai bună”.

Recenta „Hotărîre a C.C. al P.C.R.privind aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat şi independent” marchează însemnătatea pe care conducerea de partid, personal tovarăşul Nicolae Ceauşescu, o atribuie cercetării arheologice şi istorice în îndeplinirea acestei sarcini, înzestrării poporului nostru cu conştiinţa fermă, întemeiată ştiinţific, a vechimii şi continuităţii sale pe acest pămînt.

Oferind puncte de reper teoretice şi metodologice de mare valoare cercetării, această Hotărîre ne pune la dispoziţie, totodată, importante mijloace materiale şi un cadru organizat, de natură să asigure un nou avînt şi noi succese de importanţă internaţională arheologiei româneşti.

Documentele amintite aici, purtînd pecetea gîndirii ştiinţifice şi politice a preşedintelui Nicolae Ceauşescu, relevă în chip cu totul special rolul geto-dacilor în istoria naţională şi totodată în istoria generală a lumii vechi. Pe de altă parte însă, aşa cum reiese şi din aceste documente, nu trebuie în nici un fel ignorată importanţa procesului romanizării, a împletirii strînse a civilizaţiei geto-dace cu cea romană, ambele civilizaţii constituind rădăcinile viguroase ale poporului român.

Urmînd îndemnurile şi indicaţiile tovarăşului Nicolae Ceauşescu, cercetătorii din domeniul arheologiei şi istoriei vechi depun toate eforturile pentru întocmirea unui tratat de istorie a României la nivelul marilor realizări şi exigenţe ale societăţii noastre conduse în chip strălucit de tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

Cu prilejul celei de a 60-a aniversări a zilei de naştere şi la împlinirea a peste 45 de ani de activitate revoluţionară, vă dorim, mult stimate tovarăşe Nicolae Ceauşescu, mulţi ani, multă sănătate şi fericire spre binele şi măreţia României socialiste.

PROBLEME PRIVIND CERCETAREA NEO-ENEOLITICULUI DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

DE

EUGEN COMŞA

Cu cinci decenii în urmă, cînd s-au făcut primii paşi în cercetarea sistematică a neo-eneoliticului de pe tot întinsul ţării, tinerii arheologi din acea vreme, generaţia vîrstnică de azi, aveau de lămurit numeroase probleme, cunoscîndu-se destul de multe descoperiri neolitice, în stadiul de atunci al cercetărilor ele erau totuşi izolate, prea puţin legate unele de altele într-un sistem care să permită definirea grupurilor culturale, cronologia relativă şi raporturile dintre ele. Este meritul arheologilor de atunci de a fi contribuit, prin săpăturile efectuate de: Ion Andrieşescu, Lászlo Ferenc, Vladimir Dumitrescu, Ion Nestor, Vasile Christescu, Hortensia Dumitrescu, Gh. Ştefan şi Roska Marton, la precizarea elementelor specifice unor culturi materiale neo-eneolitice. Descoperirile făcute la Gumelniţa[1] şi Boian[2], la care s-au adăugat observaţiile stratigrafice de la Glina, au făcut posibilă stabilirea pentru prima oară, de către Ion Nestor, a cronologiei relative dintre cele trei culturi documentate acolo (Boian, Gumelniţa şi Glina III)[3]. În cele trei sinteze ample[4] ale deceniului patru şi, în special, în cea realizată de Ion Nestor erau definite, sistematizate şi prezentate elementele specifice ale celor şapte culturi neo-eneolitice cunoscute la acea dată pe teritoriul ţării noastre[5]. Contribuţii importante la cercetarea neo-eneoliticului au adus apoi, pe lîngă specialiştii amintiţi, şi: Dinu V. Rosetti, D. Berciu, H. Schroller, I. Miloia, Corneliu N. Mateescu, M. Petrescu-Dîmboviţa, Kurt Horedt, Anton Niţu şi Szekely Zoltán.

După reorganizarea activităţii ştiinţifice din anul 1949, progresele realizate de cercetarea arheologică românească, inclusiv în domeniul neo-eneoliticului, sînt impresionante, fiind de atunci descoperite şi studiate, tot mai amănunţit, de arheologii amintiţi şi mai ales de noile serii de specialişti, prin stabilirea periodizării şi conţinutului, tot mai multe culturi, numărul lor ajungînd pînă acum la peste 20. Majoritatea fiind împărţite în faze şi etape. Înclinăm să credem că — deşi s-au făcut numeroase completări în ultimele trei decenii — pe teritoriul României

---

1 Vladimir Dumitrescu, Dacia, 1, 1924, p. 325—342; idem, Dacia, 2, 1925, p. 29—102.

2 Vasile Christescu, Dacia, 2, 1925, p. 249—303.

3 Ion Nestor, PZ, 19, 1928, p. 110—143.

4 Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. BerRGK, 1932; H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.

5 Ion Nestor, *op. cit.*, p. 31—61.

SCIVA, tomul 29, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1978, p. 7—31.

mai sînt urme de locuire ale unor comunităţi aparţinînd altor culturi documentate în zonele vecine.

O problemă deosebit de importantă, căreia trebuie să-i acordăm o atenţie sporită, este aceea a perioadei de trecere de la epoca mezolitică la epoca neolitică, adică a răstimpului în cursul căruia, în cadrul comunităţilor locale aparţinînd unor culturi deosebite, au apărut primele elemente care preced constituirea neoliticului propriu-zis, anume unele manifestări timide de cultivare a plantelor şi începuturi de creştere a animalelor domestice. În această privinţă ştim încă destul de puţin. Este însă clar că evoluţia a fost deosebită şi inegală de la regiune la regiune.

Prin eforturile susţinute depuse de Vasile Boroneanţ în cercetarea culturii Schela Cladovei au fost lămurite unele probleme din zona Porţilor de Fier[6]. Începuturile culturii amintite sînt analizate în prezent de Florea Mogoşanu în aşezarea de pe Ostovul Corbului[7]. Rămîne deschisă problema sfîrşitului culturii Schela Cladovei şi aceea a contactelor cu comunităţile neolitice propriu-zise pătrunse dinspre sud.

Au fost lămurite, în parte, raporturile dintre complexul tardenoisian (cu analogii central-europene) de la Ciumeşti[8], cercetat de Al. Păunescu, cu cultura Ciumeşti, caracterizată prin asocierea ceramicii cu microlitele[9].

În schimb, pentru zonele din Moldova în cuprinsul cărora sînt documentate diferite complexe tardenoisiene[10], încă nu a putut fi stabilită legătura cu comunităţile care au trăit acolo mai tîrziu. După cum atrăgeam atenţia cu un alt prilej[11], considerăm că, după toate probabilităţile, cel puţin în nord-estul Moldovei, este posibil să existe aşezări aparţinînd aspectului de tip Soroca, ai cărui purtători se ocupau atît cu cultivarea plantelor aflată la începuturi modeste, cît şi cu creşterea pe scară redusă a unor animale domestice, în special a bovinelor, fără însă a cunoaşte ceramica[12]. În sprijinul ipotezei menţionate, amintim că de la Soroca pînă la graniţa noastră este o distanţă de numai vreo 60 de km, ceea ce nu putea constitui o piedică pentru comunităţile străvechi, cu un mod de trai semi-stabil. În funcţie de cele relatate considerăm că s-ar cuveni efectuate, de colegii noştri din nordul Moldovei şi de cei care fac săpături în acea zonă, cercetări de suprafaţă foarte atente mai ales în lungul terasei inferioare a Prutului şi apoi în lungul teraselor inferioare ale Jijiei şi Siretului. Prin astfel de cercetări credem că s-ar descoperi şi aşezări cu materiale de tip Soroca.

Pentru restul Moldovei ştim doar că, mai ales în sud-est, sînt documentate o serie de aşezări tardenoisiene de tip nord şi vest-pontic[13].

---

[6] V. Boroneanţ, PZ, 45, 1970, 2, p. 1–25; idem, Dacia, N. S., 17, 1973, p. 5–39.

[7] Fl. Mogoşanu, *Săpăturile de la Ostrovul Corbului, jud. Mehedinţi, privind epoca mezolitică*, raport prezentat la a XI-a Sesiune anuală de rapoarte, 22 aprilie 1977, Bucureşti.

[8] Al. Păunescu, SCIV, 15, 1964, 3, p. 321–333.

[9] Eugen Comşa, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 477–484.

[10] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *Aşezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970, p. 25.

[11] Eugen Comşa, SCIV, 22, 1971, 3, p. 379–380.

[12] V. I. Marchevici, *Neolit Moldavii (Pamiatniki Bugo-dnestrovskoi kulturi)*, autoreferat Moscova, 1968, p. 6–7.

[13] M. Brudiu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 361–375.

Despre soarta ulterioară a acestor comunități nu dispunem de datele necesare. Este posibil ca ele să fi intrat activ în procesul lent de neolitizare, ca și comunitățile înrudite din preajma Nistrului mijlociu.

Este însă clar că în inventarul celor mai vechi comunități de tip Criș cunoscute în Moldova nu se constată nici un element de tradiție tardenoisiană. Faptul poate fi explicat, fie prin dislocarea din regiune a comunităților tardenoisiene slab dezvoltate (cu trai de culegători și vînători), fie prin asimilarea lor rapidă (datorită numărului redus).

Trebuie să mai reținem un fapt important anume că în zona Bugului sudic, la începuturile neoliticului propriu-zis, s-a desfășurat evoluția comunităților culturii Bugo-nistriene, de-a lungul a două faze bine definite[14]. Primele contacte dintre comunitățile Bugo-nistriene și cele ale culturii Criș din ținuturile noastre s-au produs (dacă ținem seama de unele materiale sau forme ceramice de tip Criș descoperite în așezări Bugo-nistriene) în timpul celei de-a doua faze a culturii Bugo-nistriene[15]. Cu alte cuvinte, asta înseamnă că din documentarea noastră, pentru toată Moldova, ne lipsesc datele despre locuitorii acestei provincii pentru perioada corespunzătoare în timp cel puțin primei faze a culturii Bugo-nistriene. La noi poate fi vorba de o cu totul altă cultură sau de perpetuarea dăinuirii comunităților tardenoisiene pînă la pătrunderea celor purtătoare ale culturii Criș.

Dacă ne referim la teritoriul Dobrogei, se cuvine mai întîi să admitem că și acolo au viețuit comunități tardenoisiene de tip nord și vest-pontic. Un indiciu în acest sens îl constituie complexul modest reprezentat prin cîteva microlite, inclusiv printr-un trapez, pe care le-am descoperit pe plaja lacului Jijila, lîngă Garvăn (jud. Tulcea)[16]. Un alt argument îl reprezintă seria descoperirilor tardenoisiene de la nord de Delta Dunării[17] și din nord-estul Bulgariei[18]. Ținînd seama de faptul că de regulă cuceririle culturale s-au răspîndit mai repede de-a lungul litoralului, decît spre interior, credem că se poate postula existența în Dobrogea a unor comunități tardenoisiene avansate, intrate în procesul de neolitizare. În privința neoliticului dobrogean trebuie să recunoaștem, cu tot regretul, că pînă în prezent ne lipsesc datele despre neoliticul timpuriu. Sîntem în măsură să facem o astfel de afirmație, deoarece se știe că neoliticul cunoscut pînă acum în Dobrogea începe cu faza cea mai veche — recunoscută și dovedită ca atare — a culturii Hamangia, care datează din neoliticul mijlociu. Din cele expuse rezultă sarcina ce o avem, arheologii, de a căuta, în condițiile specifice reliefului dobrogean, mai ales în lungul văilor și în peșteri, urmele așezărilor comunităților neolitice timpurii din zonă.

Cercetările au fost mai intense în Muntenia, deși și aici sînt de presupus unele lipsuri din documentarea noastră.

---

[14] V. N. Danilenko, *Neolit Ucraini, Glavi drevnei istorii iugo-vostocinoi Evropi*, Kiev, 1969, p. 217.

[15] Idem, *op. cit.*, p. 217.

[16] Eugen Comșa, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 750.

[17] N. A. Chetraru, *Pamiatniki epoh paleolita i mezolita*, Chișinău, 1973.

[18] Ara Margos, *Ciudnata kamenna gora*, Varna, 1960, p. 25.

Pe o mare parte din întinderea acestei zone sînt răspîndite aşezările culturii Dudeşti din diferitele ei faze[19]. Cea mai veche din ele este reprezentată pînă acum în Muntenia, numai în zona judeţului Ilfov. În rest putem presupune că astfel de comunităţi au trăit şi în ţinuturile din Cîmpia Română pînă în vestul Olteniei (unde sînt documentate în aşezările de la Verbicioara[20] şi Cleanov[21]). Faptul că uneltele de silex din prima fază (Malu Roşu) a culturii Dudeşti sînt microlite, unele cu forme geometrice (inclusiv trapeze), demonstrează că în sudul Munteniei a existat un substrat mai vechi tardenoisian, inclus în componenţa culturii Dudeşti.

În părţile nordice şi vestice ale Munteniei sînt cunoscute cîteva aşezări modeste de tip Criş[22]. Despre ele încă nu sîntem în măsură să precizăm — faptul ar merita să fie analizat — dacă au ajuns în acele ţinuturi nordice dinspre sudul Moldovei sau din sud-estul Transilvaniei. După toate probabilităţile cele din vestul provinciei, deşi încă nu au fost studiate amănunţit, ar putea fi, teoretic, legate de complexele de tip Starčevo din Oltenia. Ţinînd seama de caracterele specifice ale ceramicii, din aşezările Criş din nordul Munteniei se consideră că ele datează de la sfîrşitul evoluţiei culturii[23]. Sîntem de părere că aşezările cele mai vechi de tip Dudeşti au fost paralele în timp cu acelea de tip Criş amintite. După cum se ştie, începuturile culturii Dudeşti se plasează la sfîrşitul neoliticului timpuriu. Prin corelarea datelor expuse se ajunge la concluzia că din documentarea noastră, pentru teritoriul Munteniei, lipsesc o serie de verigi importante corespunzătoare unei mari părţi din neoliticul timpuriu. Lacuna documentară poate fi explicată, probabil, în parte, prin admiterea vieţuirii mai îndelungate, în cîmpie, a unor comunităţi tardenoisiene răzleţe şi prin pătrunderea, dinspre sud, a unor comunităţi neolitice propriu zise. Ar fi vorba deci de încă o zonă de neolitizare. Poate un indiciu în acest sens îl constituie descoperirea, cu decenii în urmă, de către Dinu V. Rosetti, a unei aşezări neolitice timpurii la Butimanu, în cuprinsul căreia s-a găsit ceramică cu pleavă în pastă, inclusiv fragmente ceramice cu decor pictat[24].

Cercetările din ultimii ani efectuate de Marin Nica şi Doina Galbenu în Oltenia, în domeniul neoliticului timpuriu, au dus la descoperiri de o importanţă deosebită. În comparaţie cu perioada dinainte, cînd, în Oltenia, erau cunoscute numai cîteva complexe de tip Starčevo şi altele, tot atît de puţine, de tip Dudeşti, documentarea s-a îmbogăţit mult. Complexul de aşezări de la Cîrcea[25] obligă să se schimbe multe păreri, în principal prin plasarea începuturilor neoliticului din zonă cu multe secole mai devreme şi astfel contribuie la includerea timpurie a culturilor reprezentate acolo în marele complex cultural neolitic vechi

[19] Eugen Comşa, PZ, 46, 1971, 2, p. 195—249.

[20] D. Berciu, C.S.Nicolăescu-Plopşor, Eug. Comşa, Corneliu N. Mateescu, Seb. Morintz şi C. Preda, SCIV, 3, 1952, p. 149.

[21] C.S.Nicolăescu-Plopşor, SCIV, 3, 1952, p. 142—147.

[22] Victor Teodorescu, SCIV, 14, 1963, 2, p. 251—268.

[23] *Ibidem*, p. 251—268.

[24] Informaţii verbale de la Dinu V. Rosetti, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[25] Marin Nica, SCIV, 27, 1976, 4, p. 435—461.

cu ceramică pictată din sud-estul Europei. Aceasta înseamnă că neolitizarea ţinuturilor oltene s-a produs nu la sfîrşitul culturii Starčevo, cum se credea pînă de curînd, ci în perioada corspunzătoare culturii Protosesklo, deci cu mult înainte[26]. Pentru moment rămîne deschisă problema dacă acest „centru" a acţionat încă de la început asupra regiunilor vecine sau de-abia mai tîrziu, la sfîrşitul culturii Starčevo. În cercetările şi lucrările sale Doina Galbenu include întreaga evoluţie cunoscută a neoliticului timpuriu (inclusiv aspectul cel mai vechi de la Cîrcea) din Oltenia, în cultura Starčevo, pe care o împarte în cinci faze[27]. Se pune însă întrebarea — care va putea fi lămurită de-abia după publicarea amănunţită a materialelor avute în vedere — dacă toate aceste aspecte pot fi legate de o singură cultură. Sîntem însă înclinaţi să credem — avînd în vedere situaţia din sudul grecesc, unde succesiunea culturilor este mai clară—că din „secvenţa" de la Cîrcea pot să lipsească unele verigi. Socotim că este necesară precizarea cît mai exactă a stratigrafiei şi mai ales a conţinutului fiecărei culturi de la Cîrcea. De asemenea se cuvin studiate mai amănunţit raporturile dintre acestea şi cultura Dudeşti, reprezentată prin mai multe aşezări în sudul Olteniei[28]. Ar fi utile şi unele cercetări de suprafaţă de-a lungul Jiului şi Desnăţuiului pentru găsirea şi a altor obiective similare celor de la Cîrcea, pentru a se urmări căile de răspîndire dinspre sud pînă în zona Craiovei şi mai departe pe întinsul Olteniei şi poate în vestul Munteniei şi sudul Transilvaniei.

Studierea evoluţiei comunităţilor culturii Starčevo a progresat şi în Banat. Urmează însă să fie lămurită problema cînd şi cum s-au produs contactele dintre comunităţile de la sfîrşitul culturii Schela Cladovei şi cele Starčevo. Observaţiile în această privinţă făcute la Pescari sînt, pe bună dreptate, contestate, deoarece materialele de tip Starčevo găsite acolo datează dintr-o fază tîrzie a culturii[29]. Indicii interesante sînt însă oferite de descoperirile recente de la Schela Cladovei[30] şi de la Ostrovul Corbului[31]. Scheletele umane scoase la iveală dovedesc o moarte violentă provocată — conform părerii descoperitorilor — de luptele dintre comunităţile celor două culturi. Lipsa aproape totală a inventarului (s-au găsit doar două vîrfuri de săgeţi de os)[32] în morminte nu permite atribuirea lor unei culturi. La concluzii importante s-ar putea ajunge pe baza studierii antropologice a scheletelor cu datare certă aparţinînd celor două culturi.

Materialele de tip Starčevo adunate din cele trei niveluri de la Cuina Turcului, studiate de Al. Păunescu, vor permite cunoaşterea în amănunt a elementelor specifice ceramicii acestei culturi[33]. Sînt de semnalat şi lucrările lui Gh. Lazarovici despre diferite aşezări Starčevo[34].

---

[26] *Ibidem*, p. 458—460.
[27] Doina Galbenu, *Neoliticul din sud-vestul Olteniei*, autoreferat, Bucureşti, 1977.
[28] Eugen Comşa, PZ, 46, 1971, 2, p. 195—249.
[29] Săpături efectuate de V. Boroneanţ.
[30] Dardu Nicolăescu-Plopşor, An Roum Anthrop, 13, 1976, p. 3—5.
[31] Florea Mogoşanu, *op. cit.*
[32] Dardu Nicolăescu Plopşor, *op. cit.*, p. 3—5.
[33] Al. Păunescu, Materiale, 11, manuscris.
[34] Gh. Lazarovici, ActaMN, 6, 1969, p. 3—26.

Aici ar fi de făcut două observaţii. Desigur că nu este posibil ca în cuprinsul aceleiaşi aşezări neolitice (de exemplu la Gornea) să vieţuiască în locuinţe deosebite, alături, purtătorii a două culturi diferite, fără a se amesteca[35]. De asemenea este de dorit să se acorde o atenţie mai mare oaselor de animale, care, prelucrate de specialişti, permit concluzii istorice importante.

În prezent sîntem puşi în faţa unei situaţii noi în urma descoperirilor deosebit de importante făcute de N. Vlassa la Gura Baciului[36]. Pînă de curînd, conform părerii tradiţionale, aproximativ în preajma Dunării bănăţene s-a desfăşurat evoluţia comunităţilor culturii Starčevo, din care la sfîrşitul ei s-a desprins un grup de comunităţi răspîndite treptat spre nord în Crişana şi Transilvania, unde s-a format cultura Criş, cu evoluţie îndelungată şi complicată, ea constituind, pentru cea mai mare parte din întinderea ţării noastre, cel mai vechi neolitic. Recentele descoperiri ale lui N. Vlassa, din zona Clujului, scot în evidenţă faptul că într-o perioadă îndepărtată a neoliticului timpuriu au existat legături genetice strînse, apreciabile, între populaţia din regiunile noastre şi aceea a Greciei continentale, cultura din cele două zone aflîndu-se la un nivel ridicat. În stadiul actual al cercetărilor se ridică noi probleme importante referitoare la cultura Criş. Situaţia complicată de azi necesită periodizarea amănunţită a culturii pentru meleagurile Transilvaniei, eventual precizarea variantelor regionale, a dinamicii acestor comunităţi şi căile de răspîndire spre Crişana şi mai ales spre est către Ţara Bîrsei, unde se cuvine să subliniem că la Leţ s-a scos la lumină o serie de cioburi cu decor pictat cu alb[37], ca şi la Gura Baciului, iar în aşezarea de la Hărman s-a găsit un ciob pictat cu buline albe[38]. Aceste materiale par să indice răspîndirea timpurie a culturii Criş în regiune[39].

O problemă încă nerezolvată este aceea a căilor şi etapelor de pătrundere a comunităţilor Criş în Moldova. Au trecut ele Carpaţii numai prin trecătorile din sud, către valea Trotuşului şi a Bistriţei, sau a existat şi o cale nordică, dinspre valea Someşului înspre nordul Moldovei, cum par să ateste numeroasele aşezări Criş din zona Sucevei, descoperite şi cercetate de N. Ursulescu. Descoperirile recente de la Trestiana făcute de Eug. Popuşoi, confirmă cu certitudine existenţa căii sudice (dinspre sud-estul Transilvaniei)[40].

Studierea aşezărilor culturii Criş de pe întinsul Moldovei progresează într-un ritm destul de rapid datorită cercetărilor recente. În ultima vreme au fost depistate numeroase aşezări Criş şi nădăjduim că în curînd vom dispune de o periodizare mai amănunţită a acestei culturi. Celor două faze propuse de noi[41] urmînd să fie adăugate probabil şi altele.

---

[35] Idem, Acta MN, 7, 1970, p. 475.
[36] N. Vlassa, PZ, 47, 1972, 3, p. 174—197.
[37] Eugenia Zaharia, Dacia, N. S., 6, 1962, p. 5—51.
[38] Eugen Comşa, Aluta, 1970, p. 35—42.
[39] Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 5—51.
[40] Eugenia Popuşoi, *Cultura Criş în lumina cercetărilor de la Trestiana*, comunicare prezentată la Colocviul V „Problemele paleoliticului, mezoliticului şi neo-eneoliticului României", 2 decembrie 1976, Bucureşti.
[41] Eugen Comşa, *op. cit.*, Aluta, 1970, p. 35—42.

Ar trebui analizate cu grijă şi probleme privind răspîndirea spre est de Prut a acestor comunităţi şi mai ales contactele cu cultura Bugo-nistriană, ca şi acelea cu alte populaţii sudice. În privinţa elementelor secifice pe faze, au fost studiate acelea ale materialelor din aşezarea de la Glăvăneştii Vechi, din faza mai veche, din jumătatea de nord a Moldovei[42].

Studierea culturii ceramicii liniare din Moldova a fost îmbogăţită prin cercetarea de către Silvia Marinescu-Bîlcu a aşezării tîrzii de la Tîrpeşti[43], ceea ce a dus la completarea unui gol, postulat dealtfel mai demult[44], din documentarea noastră. Prin elementele specifice ale materialelor din acest complex s-au putut face unele paralelizări cu aspectele din sud-estul ţării noastre şi se pot defini contacte cu acelea din vestul Ucrainei şi din sudul Poloniei, pentru a se preciza cronologia relativă cu alte complexe şi culturi din acele ţinuturi.

Despre răspîndirea comunităţilor cu ceramică liniară pînă înspre Transilvania centrală ştim totuşi încă destul de puţin[45]. Cert este că ele datează dintr-o fază tîrzie a culturii şi în acest caz este posibil ca acolo să fi ajuns în contacte mai strînse cu comunităţile Turdaş timpurii şi cu cele de tip Ciumeşti relativ tîrzii[46]. Remarcăm că publicarea lotului de materiale ale ceramicii liniare de la Hărman de către Al. Alexandrescu a permis cunoaşterea doar a unui obiectiv mai apropiat din punct de vedere tipologic, de complexele tîrzii din Moldova[47].

Socotim că este cazul să atragem atenţia şi aici că pe teritoriul României nu există nici o legătură genetică între cultura ceramicii liniare şi cultura Ciumeşti.

Revenind la cultura ceramicii liniare, reamintim colegilor care efectuează săpături în astfel de aşezări că ar fi de dorit să studieze cu deosebită grijă problema — după părerea noastră, încă nerezolvată la noi — a tipului de locuinţă a purtătorilor culturii amintite. Considerăm că şi pe teritoriul României trebuie să existe în astfel de aşezări urme de locuinţe de suprafaţă, reprezentate în săpături prin cîteva şiruri de găuri de pari, eventuale vetre şi lipitură arsă în cantitate redusă. Gropile mari descoperite pînă acum nu sînt gropi de bordeie, după cum s-a crezut ci sînt gropi gospodăreşti din care s-a scos lut.

Pentru această perioadă ar fi interesant de ştiut cum, unde şi dacă s-au produs şi la noi contacte între comunităţile culturii ceramicii liniare şi cele tîrzii ale culturii Bugo-nistriene, menţionînd că diferite aşezări ale acesteia din urmă se cunosc de-a lungul malului stîng al Prutului, din nord din dreptul Darabanilor, şi pînă aproape de vărsarea în Dunăre[48].

---

[42] Idem, *Aşezarea Criş de la Glăvăneştii Vechi*, în manuscris.
[43] Silvia Marinescu-Bîlcu, PZ, 46, 1971, 1, p. 4—36.
[44] Eugen Comşa, SCIV, 11, 1960, 2, p. 240.
[45] Idem, Alba Regia, 12, 1972, p. 173—178.
[46] *Ibidem*, p. 173—178. Prezenţa unor cioburi liniare în complexe Turdaş a fost semnalată de Roska Marton, D. Berciu şi N. Vlassa. Aici ne referim la contacte mai strînse de genul celor care au dus la formarea culturii Precucuteni.
[47] Al. D. Alexandrescu, Cumidava, 5, 1971, p. 11—23.
[48] V. I. Marchevici, *Pamiatniki epoh neolita i eneolita*, Chişinău, 1973, p. 11 (harta).

Cu ani în urmă s-au publicat datele despre răspîndirea comunităţilor culturii ceramicii liniare înspre Muntenia de nord-est[49]. Săpăturile recente de la Sudiţi ale lui Victor Teodorescu au dus la observaţii stratigrafice clare[50]. Stratul conţinînd materialele specifice culturii ceramicii liniare (cu puternice influenţe Dudeşti) este suprapus de un altul cu materiale specifice unei etape evoluate a fazei Bolintineanu. Din păcate, după părerea noastră, acolo nu s-a găsit încă nici un indiciu care să ne permită să afirmăm că aspectul Sudiţi reprezintă un element de care să se lege genetic faza Bolintineanu, respectiv începutul culturii Boian. Ar fi totuşi interesant de urmărit răspîndirea acestor comunităţi ale ceramicii liniare înspre zona Ploieşti şi mai departe spre sud-vest. Contactele dintre ele şi comunităţile culturii Dudeşti au fost scoase în evidenţă prin descoperirea unor complexe închise cuprinzînd materiale numeroase şi specifice de tip Dudeşti, din faza mijlocie, cu altele cîteva specifice ale culturii ceramicii liniare[51]. Astfel de complexe au fost cercetate la Dudeşti şi la Cernica. În acest din urmă complex s-au găsit într-o groapă cioburi din faza Cernica a culturii Dudeşti, împreună cu cîteva cioburi liniare[52]. Nu trebuie uitate nici cele două cioburi liniare de la Vădastra[53], care par să indice pătrunderea unor comunităţi prin nordul Munteniei şi mai departe spre vest de zona Ploieşti.

Este demn de semnalat că din această perioadă lipsesc, pînă acum, orice fel de descoperiri neolitice timpurii de pe întinsul Bărăganului. Zona este prea fertilă şi sigur că a fost populată şi în acea vreme. Ar trebui făcute cercetări de suprafaţă[54] mai intense de-a lungul malului stîng al Dunării şi afluenţilor săi, mai ales a luncilor, unde pe ridicături scunde ar trebui să se găsească complexe vechi începînd probabil cu cultura Criş şi continuînd cu cele de tip Dudeşti şi cu ceramică liniară.

La sfîrşitul perioadei de vieţuire a comunităţilor culturii ceramicii liniare din Moldova, în sudul provinciei s-au stabilit (sigur în sud-est, de ex. la Suceveni[55]; după părerea noastră şi în sud-vest) comunităţi aparţinînd etapei evoluate a fazei Giuleşti. Pe teritoriul Moldovei a urmat cultura Precucuteni. Prin cercetările de la Izvoare făcute de Radu Vulpe[56], de la Traian-Dealul Viei efectuate de Hortensia Dumitrescu[57]

---

49 Victor Teodorescu, SCIV, 17, 1966, 2, p. 223—232.

50 Victor Teodorescu şi V. Drimboceanu, *Probleme ale culturii ceramicii liniare în nord-estul Munteniei (Pe baza cercetărilor arheologice de la Sudiţi—Buzău)*, comunicare prezentată la Colocviul V, 3 decembrie 1976, Bucureşti.

51 Eugen Comşa, SCIV, 20, 1969, 4, p. 567—573.

52 Săpături Eugen Comşa, 1974.

53 Corneliu N. Mateescu, Materiale, 7, 1961, p. 58 şi p. 59, fig. 1/2.

54 De exemplu: prin cercetările noastre, la Orezu (jud. Ialomiţa), pe marginea terasei, în zona de dune, am adunat mai multe microlite şi cîteva cioburi din pastă cu pleavă (cult. Dudeşti ?).

55 Informaţia de la Ion T. Dragomir, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

56 Radu Vulpe, *Izvoare, săpături din 1936—1948*, Bucureşti, 1957.

57 H. Dumitrescu, C. Matasă, SCIV, 5, 1954. 1—2, p. 55—63; H. Dumitrescu, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 474—478; idem, Materiale, 5, 1959, p. 197—199; H. Dumitrescu şi Vladimir Dumitrescu, Materiale, 8, 1962, p. 245—249; H. Dumitrescu şi Vladimir Dumitrescu, Materiale, 9, 1970, p. 46—57.

şi Vladimir Dumitrescu[58], ca şi prin acelea de la Tîrpeşti executate de Silvia Marinescu-Bîlcu[59], s-a ajuns la cunoaşterea mai amănunţită a procesului de formare a culturii şi a contribuţiei aduse de comunităţile de la sfîrşitul fazei Giuleşti, de acelea ale culturii ceramicii liniare tîrzii (de tip Tîrpeşti) şi ale culturii Hamangia, la formarea fazei Precucuteni I [60]. Astăzi, datorită monografiei despre cultura Precucuteni, realizată de Silvia Marinescu-Bîlcu, cunoaştem evoluţia şi elementele specifice ale fazelor culturii Precucuteni[61]. Rămîn totuşi unele probleme, care urmează să fie studiate în viitor. Am aminti evoluţia inegală pe vastul teritoriu (de la noi şi din est) de răspîndire, cînd în unele zone progresul a fost mai rapid, ajungîndu-se la paralelismul în timp dintre diverse etape. De asemenea, ar fi necesară studierea raporturilor dintre zona Precucuteni şi zona Tripolie spre est, ca şi cu zona Turdaş (sigur mai intense în cursul fazei Precucuteni II)[62] spre vest. În ultima vreme sînt tot mai mult scoase în evidenţă contactele strînse între comunităţile fazei Precucuteni III şi acelea ale fazei de tranziţie la cultura Gumelniţa din Muntenia[63] şi cu acelea de tip Hamangia din Dobrogea[64].

Întrucît pe teritoriile locuite de purtătorii culturii Precucuteni s-a produs evoluţia directă şi firească a culturii Cucuteni se cuvine să vorbim — după cum dealtfel s-a mai vorbit — despre complexul cultural Precucuteni-Cucuteni, pentru a se sublinia legătura genetică între ele, respectiv continuitatea din punct de vedere antropologic şi cultural. Despre zona de formare şi de condiţiile de trecere la cultura Cucuteni s-au ocupat mai mulţi specialişti[65]. Ţinem să subliniem că această cultură s-a format pe teritoriul ţării noastre (în zona de sud-vest a Moldovei şi în sud-estul Transilvaniei) pe baza evoluţiei locale şi constituie una din culturile neolitice evoluate atît din punct de vedere cultural, cît şi din acela al organizării social-economice. Nu putem trece cu vederea faptul că dacă s-ar fi continuat evoluţia firească a comunităţilor culturii Cucuteni, în acelaşi ritm, într-un răstimp nu prea îndelungat ele ar fi ajuns la forme superioare de organizare socială.

În aria Cucuteni din Moldova cîteva aşezări au fost săpate în întregime (Hăbăşeşti, Truşeşti, Tîrpeşti, în mare parte Traian şi altele cîteva), ceea ce permite interpretări istorice deosebit de utile cu privire la organizarea social-economică, ca şi altele de ordin demografic. Pentru exemplificare: aşezarea de la Truşeşti era alcătuită din aproape 100 de locuinţe[66], prin urmare, avea circa 500 de locuitori, un număr foarte

---

[58] Vladimir Dumitrescu, SCIV, 15, 1964, 1, p. 45—52.
[59] S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 395—418.
[60] H. Dumitrescu, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 53—69.
[61] Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Bucureşti, 1974.
[62] *Ibidem*, p. 133.
[63] P. Roman, SCIV, 13, 1962, 2, p. 259—269; idem, SCIV, 14, 1963, 1, p. 33—50; S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 27, 1976, 3, p. 347—353.
[64] Idem, Pontica, 5, 1972, p. 29—36.
[65] Radu Vulpe, SCIV, 7, 1956, 1—2, p. 53—93; Vladimir Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 51—74; idem, SCIV, 14, 1963, 2, p. 285—305; Anton Niţu, St Com Sf. Gheorghe 1973, p. 57—124; S. Marinescu-Bîlcu, *În ce zonă şi cum s-a putut face trecerea de la ultima fază a culturii Precucuteni la prima fază a culturii Cucuteni*, comunicare prezentată la Colocviul V, 3 decembrie 1976, Bucureşti.
[66] M. Petrescu-Dîmboviţa, ASU Iaşi, secţ. II, 3, 1957, 1—2, p. 1—22.

mare pentru acea vreme, care punea probleme de organizare a muncii (din diferite domenii), de aprovizionare (hrană, materii prime pentru realizarea uneltelor). La Truşeşti locuinţele au fost construite fără a se respecta o anumită „sistematizare”. În schimb, în aşezarea de la Tîrpeşti, apropiată în timp, ele erau construite în cerc[67]. Astfel de deosebiri nu sînt întîmplătoare, ele se cuvin explicate. Ar fi de dorit să se studieze mai amănunţit şi tipurile de locuinţe din aşezările culturii şi mai ales elementele constructive specifice din interiorul locuinţelor. Numai în felul acesta se va putea trece mai ferm de la o etapă, în care accentul s-a pus în principal pe clasificarea şi caracteristicile ceramicii[68], la o altă etapă superioară în care se cuvin studiate cu mai multă grijă decît pînă acum şi tipurile de aşezare, caracteristicile şanţurilor de apărare (inclusiv problema palisadelor), ale tipurilor de locuinţe, ale materiilor prime, ale diferitelor categorii de unelte, ale schimburilor. În problema deosebit de importantă a prelucrării aramei, se dovedeşte că un rol de seamă l-au avut la început centrele sudice (din aria culturii Gumelniţa), iar mai apoi cele din estul Transilvaniei. Remarcăm că arama a fost prelucrată şi în unele aşezări din Moldova. După părerea noastră mormintele şi poate necropolele cucuteniene încă nu au fost căutate cu destulă insistenţă.

Reamintim şi cu acest prilej că ar fi util un studiu amănunţit referitor la formarea diferitelor faze şi etape cucuteniene, ca şi corelarea în timp a variantelor regionale, despre care, în prezent, se poate spune că în domeniul ceramicii se cuvin a fi legate nu atît de diferenţierile de ordin tribal, ci, în principal, de activitatea unor centre de olărie (bazate pe inventarea în sud-vestul Moldovei a cuptorului de olărie, evoluat, alcătuit din două încăperi). Acele centre, prin răspîndirea anumitor categorii de vase cu decor pictat, în zonele învecinate[69], au imprimat un caracter specific, ceea ce înseamnă că este posibil ca unele din etapele culturii, considerate ca fiind succesive, să fi fost în realitate paralele, cel puţin în parte, în timp.

Din numeroasele probleme care se mai pot pune în legătură cu cultura Cucuteni amintim necesitatea aprofundării în continuare a aceleia referitoare la raporturile cu diferitele grupuri de populaţie pătrunse dinspre stepele nord-pontice şi dinspre nord-est. Dealtfel, repetatele atacuri ale acestor populaţii au avut drept urmare dislocarea din anumite zone, periferice, a comunităţilor Cucuteni sau asimilarea lor în altele. Treptat, după diferite transformări, cultura materială Cucuteni-Tripolie a încetat să mai existe. Resturile populaţiei ei începînd să folosească alte tipuri de materiale.

Ar fi de dorit, ca pe lîngă monografiile de amănunt publicate pînă acum să se realizeze o monografie de ansamblu a culturii Cucuteni de pe teritoriul ţării noastre.

---

[67] S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 396, fig. 1.

[68] Excepţie fac complexele de la Hăbăşeşti şi Truşeşti.

[69] Eugen Comşa, SCIV, 27, 1976, 1, p. 23—33.

Despre diferitele descoperiri de tip Hamangia, D. Berciu a publicat o serie de rapoarte[70] şi un volum monografic[71], totuşi periodizarea culturii încă nu este lămurită şi demonstrată. Ar fi de dorit să se publice amănunţit toate elementele (tip de aşezare, de locuinţă, rituri funerare) şi materialele specifice pentru fiecare din cele cinci faze despre care se vorbeşte în unele lucrări[72].

Despre originea culturii s-a discutat destul de mult, dar problema a rămas deschisă. Este această cultură de origine sudică? Comunităţile ei au ajuns gata formate în Dobrogea, deplasîndu-se treptat spre nord de-a lungul litoralului Mării Negre? Dacă a fost aşa, dece în estul Bulgariei, încă nu s-au descoperit aşezările lor, ci numai un singur vas izolat. Dealtfel, în stadiul actual al cercetărilor, cultura Hamangia nu poate fi „intercalată" în succesiunea *continuă* a culturilor neolitice din estul Bulgariei.

Prin cercetări de suprafaţă, urmate de săpături, ar fi bine să se delimiteze, cît mai clar (mai ales în zonele de nord ale Dobrogei, dar şi în cele de sud) aria de răspîndire a culturii. Ar fi interesant să se aprofundeze raporturile comunităţilor culturii Hamangia şi acelea de la nord şi est de Delta Dunării, unde (după cum afirmă D. Berciu[73] şi V. N. Danilenko[74]) se simt cel puţin unele influenţe Hamangia.

Contactele între comunităţile culturii Hamangia şi acelea ale culturii Boian sînt cunoscute încă din timpul fazei Bolintineanu[75] şi s-au menţinut pînă la sfîrşitul evoluţiei culturii Hamangia.

Ar merita studiată în continuare situaţia aşezării „cap de pod" de la sfîrşitul fazei Giuleşti, de pe pămîntul dobrogean, de la Hîrşova[76], aflată în plin mediu locuit de purtătorii culturii Hamangia, pentru a se cunoaşte unele aspecte (de amănunt) ale raporturilor felurite dintre cele două culturi. Dealtfel, nu este exclusă existenţa pe malul stîng al Dunării, a unor mici aşezări Hamangia, în zona de la nord şi sud de Vadu Oii.

Urmează să fie lămurite raporturile culturii Hamangia cu culturile sudice contemporane, cum este de exemplu cultura Sava.

Menţionăm că ştim destul de puţin şi despre tipurile de locuinţe folosite de purtătorii culturii Hamangia. S-a vorbit despre gropi de bordeie încăpătoare şi locuinţe de suprafaţă modeste[77], dar, la Techirghiol, am descoperit aruncate într-o groapă, probabil ritual, numeroase bucăţi mari de lipitură arsă, provenite dintr-o locuinţă de suprafaţă, probabil cu podea platformă, asemănătoare cu acelea din Muntenia şi Moldova.

---

[70] De ex.: D. Berciu şi Seb. Morintz, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 123—129; D. Berciu, SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 97—100; idem, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 541—542. D. Berciu, şi Seb. Morintz, Materiale, 3, 1957, p. 83—91; aceiaşi, Materiale, 5, 1959, p. 99—106.

[71] D. Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuţii*, I, Bucureşti, 1966.

[72] *Ibidem*, p. 34—42.

[73] D. Berciu, NEH, 1, p. 45; idem, *Cultura Hamangia* . . ., 1966, p. 15.

[74] V. N. Danilenko, *op. cit.*, p. 213.

[75] În aşezarea de tip Hamangia (din faza Goloviţa) de la Coslogeni Seb. Morintz a descoperit materiale cu totul similare celor de tip Bolintineanu.

[76] Doina Galbenu, SCIV, 13, 1962, 2, p. 285—304.

[77] D. Berciu, *Cultura Hamangia* . . ., 1966, p. 138—158.

Ar fi interesant de săpat o aşezare în întregime, pentru a i se cunoaşte modul de organizare (planul general).

În Dobrogea, purtătorii culturii Hamangia au folosit arama, sigur de la sfîrşitul acestei culturi şi, foarte probabil, şi mai înainte, în cursul unei faze mijlocii[78]. Se pune însă problema dacă este vorba de aramă dobrogeană sau de metal originar din regiunile sudice.

Despre evoluţia culturii Boian şi despre dinamica populaţiei din diferitele ei faze şi etape s-a vorbit destul de mult în ultimele trei decenii. A fost publicată prima parte a monografiei despre cultura amintită[79]. Cu toate acestea mai sînt încă destule probleme de lămurit. În privinţa originii este clară contribuţia principală a culturii Dudeşti, dintr-o fază mijlocie şi chiar paralelismul de timp pe teritorii deosebite) dintre o etapă timpurie a culturii Boian şi o fază tîrzie Dudeşti. Nu tot atît de bine este demonstrată contribuţia culturii ceramicii liniare. Ne referim la o singură categorie ceramică, specifică fazei Bolintineanu, care, ipotetic, a fost explicată prin influenţa puternică în acest sens (numai în privinţa decorului) a culturii ceramicii liniare.

Se pune întrebarea dacă aşezările fazei Bolintineanu au avut sau nu şanţuri de îngrădire sau chiar de apărare, de tipul celui din sud-estul Olteniei, din jurul aşezării de la Vădastra (din faza Vădastra I)[80]. Credem că poate fi postulată prezenţa unor astfel de şanţuri. Un indiciu important îl constituie descoperirea de la Piscul Coconi făcută de N. Conovici[81].

Nu putem trece cu vederea nici faptul că încă nu ştim exact cum erau locuinţele din faza Bolintineanu. Au fost cercetate, în cîteva aşezări, gropi de mari dimensiuni considerate, în general, ca fiind gropi de bordeie[82], dar în ele nu s-au găsit vetre sau alte amenajări similare. Este posibil ca, în realitate, locuinţele să fi fost de suprafaţă, aşa cum sînt cele din aşezările Dudeşti sau eventual de tipul celor din ţinuturile locuite de purtătorii culturii ceramicii liniare, caracterizate prin şiruri de pari.

În legătură cu faza următoare, Giuleşti, a culturii Boian, se ridică problema cauzelor care au dus la deplasarea unor astfel de comunităţi din aria lor de origine către sud-estul Transilvaniei şi în etapa tîrzie în sud-vestul Moldovei, unde vor juca un rol important în formarea culturii Precucuteni. Descoperirea de către Ion Dragomir a unor urme de aşezare de tip Giuleşti la Suceveni, pe malul Prutului[83], pune problema unor contacte cu triburile din ţinuturile de la nord de Delta Dunării, aparţinînd culturii Bugo-nistriene. Ar fi de amintit, în acest sens, descoperirea pînă acum cu totul izolată, din cadrul aşezării de la începutul fazei Giuleşti, de la Bogata, jud. Ialomiţa, în complex închis, a două cioburi aparţinînd sigur unei faze tîrzii a culturii Bugo-nistriene.

Este important de subliniat şi aici că în perioada de sfîrşit a fazei Giuleşti se plasează (pentru regiunile din sud-estul ţării) încheierea pro-

---

78 *Ibidem*, p. 81; D. Berciu şi Seb. Morintz, Materiale, 3, 1957, p. 87.
79 Eugen Comşa, *Istoria comunităţilor culturii Boian*, Bucureşti, 1974.
80 Corneliu N. Mateescu, Dacia, N. S., 16, 1972, p. 29—37.
81 Informaţia de la N. Conovici, căruia îi mulţumim şi pe această calc.
82 De exemplu; cele de la Căţelu cercetate de M. Petrescu-Dîmboviţa.
83 Săpături Ion T. Dragomr.

cesului de trecere treptată de la traiul semistabil la viaţa sedentară propriu zisă, datorat unor profunde modificări în activitatea economică, anume la trecerea de la cultura primitivă a plantelor, prin folosirea, în principal, a săpăligii, la agricultura incipientă cu un plug primitiv (aratru) cu folosirea tracţiunii animale (a bovinelor). După cum se ştie, problema folosirii la tracţiune a bovinelor a fost pusă şi rezolvată de Corneliu N. Mateescu în colaborare cu prof. V. Gheţie[84].

După părerea noastră, schimbările din domeniul cultivării plantelor au avut o importanţă deosebită în istoria comunităţilor neolitice de la noi, ele constituind un moment de cotitură (de care ar trebui să se ţină seama în periodizarea istoriei ţării noastre) între cele două mari părţi ale epocii neolitice[85]. Schimbările amintite au avut consecinţe importante în modificarea tipului de aşezare (de la aşezări simple de terasă joasă, eventual cu şanţ de îngrădire, se trece la aşezări de durată, pe locuri mai înalte, întărite cu şanţuri de apărare) şi de locuinţă (de la bordeie se trece la locuinţe de suprafaţă mai spaţioase); domeniul celorlalte ocupaţii, ca şi în privinţa tipurilor de unelte. În aceeaşi vreme au început să apară şi să se răspîndească treptat obiectele, la început mărunte, de aramă. Trecerea la viaţa sedentară, cu toate elementele ei, s-a transmis treptat şi spre celelalte ţinuturi ale ţării noastre, ceea ce presupune o evoluţie inegală a populaţiei din diferitele zone şi perioade din epoca neolitică.

Spre deosebire de faza Giuleşti, cu răspîndirea maximă spre nord şi nord-est, comunităţile fazei Vidra au trăit pe un teritoriu cu o întindere mai mică, numai aproximativ în jumătatea de sud a Munteniei[86]. În schimb, ele s-au întins la sud de Dunăre pînă la Balcani şi în oarecare măsură înspre ţărmul Mării Negre (în zonele de nord-est ale Bulgariei). Din această vreme se cunosc în continuare locuinţe de suprafaţă cu platformă şi aşezări întărite cu şanţuri de apărare, fapt demonstrat cu circa două decenii în urmă prin săpăturile de la Spanţov, de către Sebastian Morintz[87]. În ultimii ani, precum se ştie, un astfel de şanţ a fost descoperit şi la Glina[88]. Rămîne de cercetat dacă acest şanţ servea numai la întreruperea legăturii cu restul terasei sau înconjura întreaga aşezare. Locuinţele, în general, sînt de dimensiuni reduse, cu cîte o singură încăpere, prevăzută cu o vatră. Considerăm că este posibil să existe şi locuinţe cu platformă. Ar trebui studiate mai amănunţit elementele constructive specifice locuinţelor (eventuale cuptoare şi alte amenajări interioare). Remarcăm că în ceramică s-a produs o simplificare tehnică în executarea decorului excizat, alcătuit din dungi înguste realizate prin două tăieturi (una verticală, alta oblică).

---

[84] Vasile Gheţie şi Corneliu N. Mateescu, Zephyrus, 21—22, 1970—1971, p. 99—104.

[85] Împărţirea în două, în funcţie de caracteristicile activităţii economice, a evoluţiei comunităţilor culturii Boian s-a făcut pentru prima dată de Eugen Comşa, SCIV, 5, 1954, 3—4, p. 390. Problema a fost reluată şi aprofundată în SCIV, 8, 1957, 1, p. 41, arătîndu-se schimbările produse, valabile pentru neoliticul din sudul ţării noastre. În 1962, Seb. Morintz a extins concluzia amintită la întreg teritoriul ţării.

[86] Eugen Comşa, *op. cit.*, p. 38, fig. 11.

[87] Seb. Morintz, SCIV, 14, 1964, 2, p. 265—282.

[88] În cursul săpăturilor efectuate sub conducerea prof. M. Petrescu-Dîmboviţa.

De remarcat că fazei Vidra din sudul Munteniei îi corespund în parte, în timp, în sud-estul Transilvaniei (probabil şi în nord-estul Munteniei), unele comunităţi Giuleşti întîrziate, iar în Moldova acelea ale fazei Larga Jijia (Precucuteni II), ale cărei „răspîndiri" se cunosc pînă în sudul regiunii[89]. Paralelismul cel puţin în parte al fazei Vidra cu faza Ceamurlia de Jos a culturii Hamangia este dovedit prin observaţiile stratigrafice de la Cernavoda[90] şi Hîrşova[91], iar raporturile strînse cu comunităţile culturii Sava sînt oglindite, în chip evident, de descoperirile făcute în aşezări din estul Bulgariei[92]. Este curios faptul că încă nu s-au găsit materiale de tip Vidra în aşezări Vădastra şi invers, deşi este sigur că faza Vidra a fost paralelă cu una din etapele evoluate ale Vădastrei II.

Regretăm că pînă acum s-a săpat numai circa o treime din întinderea aşezării din faza Vidra din tellul de la Glina, dar chiar şi pe baza resturilor de locuinţe cercetate pînă acum se poate cunoaşte planul porţiunii respective şi se pot presupune caracteristicile planului general, cea ce ne-ar ajuta la înţelegerea unor probleme de continuitate şi de dinamică a populaţiei, puse în legătură şi comparate cu cele patru aşezări suprapuse din faza de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa, dintre care trei au fost cercetate în întregime, la Radovanu, jud. Ilfov[93]. Studierea lor a permis concluzii istorice importante pentru faza amintită, fază considerată, de noi, ca o verigă normală de legătură genetică în cadrul complexului cultural Boian-Gumelniţa, subînţelegînd că aceeaşi populaţie a vieţuit (în zonele principale de răspîndire din Muntenia), de la începutul culturii Boian şi pînă la sfîrşitul culturii Gumelniţa.

Cercetările de la Radovanu au permis dovedirea existenţei unor planuri de sistematizare în cursul fazei de tranziţie şi treptate modificări în organizarea social-economică, ca şi punerea unor probleme demografice, în privinţa modificărilor numerice a componenţei comunităţilor în acea vreme şi zonă, ca şi încercarea modestă de precizare a densităţii populaţiei neolitice din regiunea dată.

Pînă la săpăturile de la Radovanu se vorbea de locuirea continuă, de durată, a unor aşezări de tip tell. Acolo s-a dovedit şi — după părerea noastră — concluzia trebuie extinsă la tot arealul culturii Gumelniţa, că în telluri sînt reprezentate o serie de aşezări suprapuse (deci nu continue, ci succesive), oglindind diferite „momente" din evoluţia culturii Gumelniţa, ceea ce înseamnă că nu este posibil ca în fiecare aşezare să fie reprezentată întreaga evoluţie a culturii (respectiv toate fazele şi etapele culturii). Materialele descoperite în diferite aşezări confirmă pe deplin această concluzie a noastră.

Tot în urma săpăturilor de la Radovanu s-a ajuns la o altă concluzie valabilă pentru întreaga arie de răspîndire a culturii Gumelniţa, spre deosebire de părerile mai vechi — oglindind stadiul cercetărilor din perioadele respective — că tellurile sînt obiective izolate, în realitate

---

[89] Două cioburi de tip Larga Jijia (= Precucuteni II) am descoperit la baza depunerilor de la Drăgăneşti — Tecuci.

[90] D. Berciu şi Seb. Morintz, Materiale, 3, 1957, p. 90.

[91] Doina Galbenu, *op. cit.*, p. 285—289.

[92] Prin săpăturile efectuate de H. Todorova, la Ovclarovo, reg. Tîrnovo.

[93] Eugen Comşa, Dacia, N. S., 17, 1972, p. 39—51.

este vorba, în majoritatea cazurilor, de la începutul şi pînă la sfîrşitul culturii Gumelniţa, de complexe alcătuite din mai multe părţi: 1) aşezarea „deschisă" pe pante însorite sau pe terase; 2) aşezarea întărită cu şanţ de apărare (nu simplu, ci circular sau oval), eventual cu palisadă, în cuprinsul căreia se retrăgeau, în caz de nevoie, locuitorii comunităţii; 3) construcţii modeste servind ca ateliere de ţesut sau în cadrul cărora se realizau uneltele ori ceramica şi, în sfîrşit, 4) terenul necropolei.

După părerea noastră, ar trebui să se acorde o atenţie mai mare istoriei comunităţilor fazei de tranziţie la cultura Gumelniţa, în cadrul contextului sud-est european, căci, în diferitele etape de evoluţie, desigur datorită cel puţin în parte condiţiilor create de intensificarea cultivării plantelor şi creşterii vitelor, populaţia lor a început să crească numeric şi, drept urmare, în acea perioadă, se constată răspîndirea („roirea"), în timp, a comunităţilor fazei în diferite direcţii.

Descoperirea unor aşezări de acest tip dincolo de Olt[94] se plasează în acelaşi timp cu încetarea ultimei faze a culturii Vădastra. Înclinăm să credem că tocmai datorită pătrunderii comunităţilor fazei de tranziţie s-a produs dispariţia culturii Vădastra. Nu ştim încă în ce fază a culturii Gumelniţa s-a produs răspîndirea comunităţilor ei pe o fîşie de teren pînă spre Jiu, după cum dovedesc cercetările recente ale lui Marin Nica[95].

În zona de contact (sudul Moldovei, nord-estul Munteniei nordul Dobrogei şi zona învecinată de la nord de Delta Dunării) între ariile de la sfîrşitul fazei de tranziţie şi de la sfîrşitul fazei Precucuteni III, s-a format aspectul cultural Aldeni II[96], reprezentînd o sinteză între elementele celor două faze, inclusiv unele elemente sudice, din zonele litoralului Mării Negre. Aspectul a avut o evoluţie (de-a lungul a două faze) relativ scurtă, încheiată în timpul etapei Cucuteni A 3, poate din cauza primelor comunităţi caracterizate prin morminte tumulare cu ocru. Cercetările de pînă acum din aşezările Aldeni II au contribuit la lămurirea multor probleme[97]. Urmează să fie aprofundată aceea deosebit de importantă a rolului eventual jucat de pictura albă de pe ceramica din această zonă la apariţia picturii pe olăria cucuteniană[98]. Bogata plastică antropomorfă a aspectului atrage atenţia prin tipuri[99] şi prin reprezentarea îmbrăcăminţii şi a podoabelor feminine[100].

Pătrunderea şi răspîndirea în Dobrogea, pînă la ţărmul Mării Negre, a comunităţilor fazei de tranziţie au avut drept consecinţă asimilarea, în parte, a unor comunităţi tîrzii de tip Hamangia şi formarea variantei dobrogene a culturii Gumelniţa, care a păstrat un timp anumite elemente

---

[94] Sînt aşezările de la Hotărani şi de la Fărcaşu de Sus („La şcoală") (Marin Nica, Historica, 2, 1971, p. 32).

[95] Informaţie verbală de la Marin Nica căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[96] Eugen Comşa, SCIV, 16, 1963, 1, p. 7–26; Ion T. Dragomir, Danubius, 2–3, 1969, p. 45–61.

[97] Vezi nota precedentă.

[98] Problema a fost analizată în diferite lucrări de: Radu Vulpe, Vladimir Dumitrescu, Anton Niţu şi în ultima vreme de Ion T. Dragomir.

[99] De ex.: M. Petrescu-Dîmboviţa, Materiale, 1, 1953, p. 96–104.

[100] Eugen Comşa, *VIII th International Congres of Anthropological and Ethnological Science, Tokio,* III, 1970, p. 144–146.

de tradiţie Hamangia[101]. Treptat comunităţile fazei de tranziţie şi urmaşii lor direcţi s-au extins şi în estul Bulgariei pînă la ţărmul Mării Negre, ajungînd în sud pînă la Burgas, dacă nu şi mai departe. Alte comunităţi similare au trecut Balcanii şi s-au răspîndit treptat în valea Mariţei, unde au provocat încetarea culturii Mariţa şi asimilarea unor comunităţi şi au contribuit la formarea variantei locale a culturii, a cărei limită sudică s-a extins, încă de timpuriu, pînă la ţărmul Mării Egee[102]. Am socotit necesar să insist asupra acestei perioade, deoarece observaţiile făcute demonstrează că — spre deosebire de părerile mai vechi — conform cărora populaţia neolitică din zona răsăriteană a Dunării inferioare a fost în permanenţă „tributară", din punct de vedere cultural populaţiilor avansate dinspre sudul mediteranean şi din Asia Mică, acum se poate dovedi că populaţiile din zona noastră nu au fost *pasive*, ci în perioada de început a culturii Gumelniţa, acestea au fost deosebit de *active*. Ele s-au extins treptat (nu numai pentru terenuri bune de cultivat, ci în bună măsură din cauza zăcămintelor de aramă şi de grafit din Tracia), desigur nu totdeauna pe cale paşnică. Aria lor de răspîndire întinzîndu-se pe un teritoriu vast de la Carpaţi pînă la ţărmul Mării Egee, în care ţinuturi ele au asimilat, în parte, populaţia locală, mai veche (formîndu-se variante regionale), au impus cultura lor materială, credinţele lor şi obiceiurile lor. Ele s-au dovedit foarte receptive la toate cuceririle tehnice ale vremii, ajungînd să exploateze în chip organizat zăcămintele de aramă din Tracia[103] şi să realizeze, inclusiv prin turnare, o serie de categorii de obiecte şi mai ales unelte.

Subliniem că din studierea hărţilor de răspîndire a diferitelor faze ale culturii Gumelniţa rezultă o stabilitate apreciabilă în cadrul aceloraşi limite teritoriale (de la sfîrşitul fazei de tranziţie şi pînă la sfîrşitul fazei Gumelniţa B 1)[104].

Revenind la ţinuturile noastre se cuvine să reamintim că periodizarea culturii Gumelniţa poate suferi cu timpul unele îmbunătăţiri şi completări, deoarece cele două periodizări făcute pînă acum[105] se bazează pe observaţiile stratigrafice juste făcute în cîte o singură aşezare cu mai multe straturi şi niveluri de cultură, fără a se avea în vedere şi situaţia din alte aşezări ale culturii. Este evident pentru oricine că din succesiunea stratigrafică a unui tell, teoretic şi, de obicei, practic, pot lipsi una sau mai multe aşezări din diferite faze sau etape. De aceea, este de dorit ca periodizarea oricărei culturi, mai ales a celor cu evoluţie complicată, cum este cultura Gumelniţa sau Sălcuţa, să se facă în funcţie de cît mai multe observaţii stratigrafice şi comparative privind o serie de aşezări (cu mai multe straturi) pe cît posibil şi alte complexe închise (eventual cu un singur strat de cultură) studiate amănunţit. Periodizarea urmează să fie valabilă pentru întreaga arie sau pentru fiecare

---

[101] D. Berciu, *Cultura Hamangia* . . . , 1966, p. 33.

[102] De exemplu, pînă la Dikili Tash.

[103] Cernih E. N. şi A. Radunceva ArheologijaSofia, 14, 1972, 1, p. 61—67.

[104] Eugen Comşa, Balcanica, 7, 1976, p. 14—43.

[105] Elaborate de: Vladimir Dumitrescu, pe baza descoperirilor de la Gumelniţa (Dacia, 2, 1925, p. 29—102), completată de Dinu V. Rosetti pe baza săpăturilor de la Vidra (PMMB, 1, 1934, p. 6—60) şi de D. Berciu pe temeiul săpăturilor de la Tangîru (Dacia, N. S., 3, 1959, p. 59—78).

zonă în parte. În paralel se cuvin definite toate elementele culturii materiale şi spirituale din fiecare fază.

În cursul evoluţiei culturii Gumelniţa se constată diferenţe în timp şi spaţiu, în ceea ce priveşte tipurile de aşezare, de întărire (la noi unele au şanţ de apărare, altele au „gard" de pietre, iar mai tîrziu în nord-vestul Munteniei aşezările au avut şanţ şi val de apărare). Desigur datorită modificărilor profunde din activitatea economică, în unele zone se constată scăderea apreciabilă a numărului mediu al locuitorilor din aşezări.

De asemenea şi locuinţele prezintă deosebiri de la fază la fază şi de la zonă la zonă, ca şi progrese în organizarea mai judicioasă a elementelor din interiorul locuinţelor (de exemplu a poziţiei cuptoarelor). Se cuvine remarcată apariţia în perioada evoluată a culturii a topoarelor de silex, a vîrfurilor triunghiulare (de silex) de suliţă, a bilelor de praştie şi a uneltelor masive de aramă, precum şi a unor piese de aur.

În cursul evoluţiei culturii Gumelniţa, în ţinuturile noastre s-au răspîndit din ce în ce mai multe obiecte (mai întîi mărunte în special podoabe) şi apoi unelte masive de aramă[106]. Analiza comparativă a metalului din care au fost realizate ne-au dus la unele concluzii istorice. În timp ce majoritatea obiectelor din aria gumelniţeană de la nord de Dunăre au fost lucrate din aramă aproape curată (ajunge pînă la 98%) avînd în compoziţie ca elemente specifice, definitorii, o cantitate infimă de argint (de obicei de la urme pînă la 0,09%) şi nichel (de la 0,01% pînă la 0,03%)[107]. Seria de obiecte de aramă descoperite la Hîrşova în cuprinsul unei locuinţe, de la începutul culturii Gumelniţa, conţine, pe lîngă aramă, urme de arsenic, antimoniu, argint şi bismut[108]. Este evident că arama folosită la realizarea celor trei unelte de la Hîrşova are o altă origine. Semnalăm că dintr-o materie primă similară au fost lucrate unele piese tripoliene din ţinuturile de la nord de Delta Dunării.

Cu toate că s-au obţinut unele rezultate în cercetarea raporturilor dintre comunităţile culturii Gumelniţa şi acelea din aria Cucuteni-Ariuşd şi din aceea a culturii Petreşti, ar fi de dorit ca problema să fie aprofundată, căci din compararea datelor cunoscute rezultă deosebiri evidente de ritm evolutiv.

Problemele perioadei de sfîrşit a culturii Gumelniţa şi ale cauzelor încetării ei se cuvin studiate cu mai multă atenţie. În general, este acceptat punctul de vedere că, în Dobrogea şi în Bărăgan, cultura Gumelniţa a încetat ca urmare a stabilirii acolo a comunităţilor culturii Cernavoda I. Evenimentul este plasat în cursul fazei Gumelniţa B 1[109] (faza Jilava). Drept urmare, comunităţile Gumelniţa au fost împinse spre vestul şi nord-vestul Munteniei, unde şi-au continuat vieţuirea în alte condiţii, în timp ce comunităţile Cernavoda I s-ar fi extins de-a

---

[106] Eugen Comşa, în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 73—83.
[107] De ex.: analizele nr. 8 631, 8 664, 8 725 din vol. S. Junghans-Edward Sangmeister-Manfred Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas, Katalog der Analysen*, Berlin, 1968.
[108] *Ibidem*, analizele nr. 12 066, 12 071, 13 580.
[109] D. Berciu, SlovArch, 12, 1964, 1, p. 269.

lungul Dunării pînă spre gura Oltului[110]. Se pare însă că în realitate stabilirea comunităţilor Cernavoda I în Dobrogea — pătrunse dinspre ţinuturile răsăritene — s-a produs mai tîrziu decît se crede, anume cel mai devreme la sfîrşitul fazei Gumelniţa B1.

În ţinuturile vecine, din Oltenia, situaţia a fost mult deosebită faţă de Muntenia. În timp ce pe întinsul acesteia din urmă s-a produs evoluţia aceleiaşi populaţii de la începutul culturii Boian şi pînă la sfîrşitul culturii Gumelniţa, în Oltenia se constată un mozaic cultural complicat.

În neoliticul mijlociu, în sud-est, între Olt şi Jiu, precum şi de-a lungul malului de est al Oltului, s-a desfăşurat evoluţia comunităţilor culturii Vădastra, cu mai multe faze (două după periodizarea lui Corneliu N. Mateescu[111] şi mai multe după periodizările lui D. Berciu[112] şi Marin Nica)[113]. Este clar că această cultură s-a format pe fondul culturii Dudeşti[114], cu intervenţia la un moment dat a unor influenţe destul de puternice dinspre sud (din partea culturii Kaloianoveţ)[115] şi dinspre est (Boian). De-a lungul anilor prin lucrările amănunţite ale lui Corneliu N. Mateescu au fost publicate o serie de date importante despre formarea solurilor, climă[116], despre unele unelte specifice[117], despre originea materiilor prime utilizate şi despre importanta problemă a folosirii bovinelor la tracţiune[118]. În ultimul timp s-a făcut un studiu deosebit de atent asupra resturilor bine păstrate ale unei locuinţe de la Vădastra[119]. Ar fi de dorit să dispunem de mai multe date despre elementele specifice şi din domeniul ceramicii şi a celorlalte categorii de materiale caracteristice pentru fiecare fază în parte şi cunoaşterea mai amănunţită a raporturilor cu culturile vecine. Raporturile cu cultura Boian au fost subliniate atît de Corneliu N. Mateescu[120], cît şi de Marin Nica[121]. În schimb, încă nu dispunem de datele necesare privind raporturile cu cultura Gradeşniţa. Că au existat astfel de contacte şi încă la distanţe apreciabile o dovedeşte fragmentul ceramic de tip Gradeşniţa descoperit cu prilejul săpăturilor pe care le-am efectuat la Ipoteşti, lîngă Slatina.

După cum am amintit, cultura Vădastra a încetat sub presiunea dinspre est a comunităţilor fazei de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa, după cum dovedesc complexele cercetate de Marin Nica, în zona Fărcaşele-Hotărani[122].

---

[110] Seb. Morintz şi P. Roman, SCIV, 19, 1968, 4, p. 555. La Vădastra s-au găsit numai cioburi izolate.

[111] De ex.: Corneliu N. Mateescu, ArchRozhl, 14, 1962, 3, p. 404—419.

[112] D. Berciu, *Contribuţii* . . . , 1961, p. 50—58.

[113] Marin Nica, Historica, 2, 1971, p. 5—32.

[114] Sebastian Morintz, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 39—40.

[115] Ne gîndim la castroanele tipice asemănătoare întîlnite în ambele culturi.

[116] Em. Protopopesco Pake, Cornelius N. Mateesco şi Al. V. Grossu, Quartär, 20, 1969, p. 135—162.

[117] Corneliu N. Mateescu, în *VIIIth International Congress of Anthropological and Ethnological Science, Tokio*, III, 1970, p. 142—144.

[118] Vasile Gheţie şi Corneliu N. Mateescu, Zephyrus, 21—22, 1970—1971, p. 99—104.

[119] Corneliu N. Mateescu, Materiale, 11, manuscris.

[120] Idem, Materiale, 5, 1959, p. 65, fig. 2/2; idem, Materiale, 7, 1961, p. 59, fig. 2.

[121] Marin Nica, Historica, 2, 1971, de ex. p. 9, 11—12 şi 32.

[122] *Ibidem*, p. 32.

La vest de Jiu, descoperirile făcute la Rast, mai întîi prin cercetările de suprafață efectuate de C.S.Nicolăescu-Plopșor și Vladimir Dumitrescu[123] și apoi săpăturile executate, dovedesc că acolo este documentată cultura Vinča, dintr-o fază evoluată, ceea ce înseamnă că o parte din comunitățile culturii Vinča s-au răspîndit treptat, în cursul unei faze mijlocii, de-a lungul malurilor Dunării pînă spre gura Jiului, fără a se extinde prea mult spre interiorul Olteniei. Despre complexul de la Rast, cu cîteva niveluri, dispunem încă de date relativ puține[124]. Știm că materialele scoase la iveală acolo au fost prelucrate și sperăm că vor fi publicate în curînd.

Ținînd seama că locuirea Vinča din sudul Olteniei a fost relativ redusă, sîntem de părere că în acea zonă ar fi firesc să se găsească urme de așezări de tip Gradeșnița, care să acopere, în parte, răstimpul corespunzător evoluției culturii Vădastra, de la est de Jiu.

În vestul Olteniei, în zona jud. Mehedinți, se constată o dăinuire mai îndelungată a purtătorilor culturii Vinča, începînd de la primele elemente de tip Vinča A și pînă tîrziu[125].

Considerăm că s-ar cuveni făcute noi săpături în astfel de așezări, pentru a se preciza toate elementele specifice culturii materiale și spirituale, pentru a se înțelege procesele care au urmat.

În cursul eneoliticului, tot teritoriul Olteniei a fost locuit de comunitățile culturii Sălcuța a cărei fază mai veche pare să fie documentată, mai ales, în părțile sudice, urmată de răspîndirea spre nord pînă la poalele Carpaților[126]. Astfel de comunități sînt documentate și pe malul de est al Oltului[127] și de-a lungul Dunării[128] și Cernei în estul Banatului[129].

Periodizarea culturii a rămas neschimbată de aproape trei decenii, deși a fost stabilită, aproape exclusiv, pe baza observațiilor făcute cu prilejul săpăturilor din așezarea eponimă[130]. Faptul poate fi explicat prin lipsa unor săpături mai ample în astfel de așezări. Oricum, schema în mare a periodizării rămîne valabilă, chiar dacă în viitor se vor intercala și alte faze sau etape. Pînă în prezent nu s-a ajuns la studierea amănunțită a dinamicii comunităților culturii pe teritoriul Olteniei. În schimb, se știe că ele au fost active în zonele sudice pătrunzînd spre vest în zona Nișului[131]. Ar fi de dorit să se studieze pînă unde au ajuns spre sud aceste comunități.

O problemă de urmărit ar fi aceea a cunoașterii tipului de locuință, cu toate amănuntele sale constructive. Despre planul general al așezărilor sălcuțene nu știm aproape nimic, iar cele cîteva șanțuri de apărare des-

---

[123] Vladimir Dumitrescu, Raport MNA, 1944, p. 39.

[124] C. S. Nicolăescu-Plopșor, Vladimir Dumitrescu și N. Gostar, SCIV, 2, 1951, 1, p. 267—277.

[125] D. Berciu, *Contribuții* . . . , 1961, p. 48—50.

[126] *Ibidem*, p. 88—93.

[127] De ex. la Slatina „Striharet" ; D. Berciu și M. Butoiu, Materiale, 7, 1961, p. 139—142.

[128] Letica Zagorka, Starinar, N. S., 21, 1970, p. 117—123.

[129] C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 142.

[130] D. Berciu, *op. cit.*, p. 158—166.

[131] Idem, *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, 1961, p. 125—135.

coperite au fost doar secţionate fără a fi analizate în amănunt[132]. Folosirea aramei este documentată prin cîteva descoperiri importante, cum este de exemplu aceea a topoarelor-daltă de la Sălcuţa[133]. Acul cu volute duble din stratul Sălcuţa de la Vădastra[134] constituie, credem, o dovadă a contactelor cu purtătorii culturii Gumelniţa, cu care oamenii culturii Sălcuţa au avut legături strînse în tot timpul evoluţiei lor. Se remarcă existenţa aceloraşi credinţe (în ambele culturi), oglindite atît prin figurinele antropomorfe de lut ars, cît şi prin figurine de os, de diferite tipuri, descoperite în aşezările sălcuţene.

De curînd, a revenit în dezbatere problema Sălcuţa IV. Părerii mai vechi a lui D. Berciu, conform căreia cultura Sălcuţa a fost urmată direct de Sălcuţa IV (caracterizată prin torţi pastilate)[135] s-a adăugat recent părerea Doinei Galbenu, care, prin săpături, a descoperit urme de locuire specifice unei faze tîrzii din evoluţia culturii Sălcuţa propriu zise, care se plasează în timp între Sălcuţa III şi Sălcuţa IV (după periodizarea D. Berciu). Ar fi deci firesc ca această nouă fază descoperită de curînd să primească numirea de Sălcuţa IV[136], iar aspectul cultural caracterizat prin torţi pastilate să capete un alt nume mai potrivit. Aceasta cu atît mai mult cu cît astfel de torţi se întîlnesc pe un spaţiu vast, în Banat, Transilvania, Crişana, Iugoslavia de est şi Ungaria de est pînă în spre Cehoslovacia[137].

Spre deosebire de Oltenia, pe cea mai mare parte din întinderea Banatului, viaţa comunităţilor neolitice s-a dezvoltat normal (cu deosebiri de la zonă la zonă) de la începutul culturii Vinča şi pînă la sfîrşitul ei. Prin săpăturile efectuate într-o serie de aşezări, Gh. Lazarovici a strîns date importante pentru periodizarea amănunţită a culturii Vinča de pe teritoriul ţării noastre şi pentru precizarea caracteristicilor fiecărei faze[138]. În privinţa periodizării, ne exprimăm regretul că Gh. Lazarovici porneşte de la schema periodizării realizate (mai mult pe criterii tipologice) pe baza rezultatelor săpăturilor, de la începutul secolului, din aşezarea de la Vinča[139] cu multe niveluri (din succesiunea cărora pot lipsi unele faze), decît să se bizuie pe descoperirile de tip Vinča (aşezări cu mai multe straturi sau cu unul singur, respectiv complexe închise) din Banat[140].

Pentru ţinuturile noastre ar fi interesant de ştiut pînă unde s-au răspîndit aşezările primei faze şi mai ales acelea din fazele următoare, cînd comunităţile culturii sînt documentate în Oltenia şi în sud-vestul Transilvaniei, unde s-a format cultura Turdaş.

Despre cultura Vinča ne lipsesc o serie de date utile. În privinţa aşezărilor ar fi interesant de ştiut dacă situaţia observată de noi la Liub-

---

132 De ex. cel de la Sălcuţa (D. Berciu, *Contribuţii* . . . , 1961, p. 158—166).
133 *Ibidem*, p. 233—237.
134 Corneliu N. Mateescu, Materiale, 5, 1959, p. 70, fig. 6/3.
135 D. Berciu, *Contribuţii* . . . , 1961, p. 308—328.
136 Doina Galbenu, *Neoliticul din sud-vestul Olteniei*, autoreferat, 1977.
137 Petre Roman, Dacia, N. S., 15, 1971, p. 31—169.
138 Gh. Lazarovici, Banatica, 2, 1973, p. 25—54.
139 Săpături minuţioase efectuate de M. Vasic, cu multe notiţe şi desene, dar materialul a fost adunat pe adîncimi.
140 Un început l-am făcut pe baza săpăturilor de la Liubcova (Dacia, N. S., 13, 1969, p. 11—44).

cova (jud. Caraş-Severin) este întîmplătoare sau este specifică şi altor aşezări. Staţiunea menţionată se întinde în lungul terasei Dunării pe o lungime de cîteva sute de metri şi în fiecare porţiune sondată are mai multe niveluri, iar la periferia ei de vest se observă că aşezarea ultimă (de dimensiuni modeste) suprapune marginea celei precedente. Datele amintite ar putea indica o vieţuire îndelungată pe acelaşi loc şi o deplasare treptată a limitelor aşezării într-o anumită direcţie. Prin săpăturile de la Liubcova s-a dovedit că aşezarea mai veche a avut un şanţ de împrejmuire şi de aceea ne credem îndreptăţiţi să presupunem că şi celelalte aşezări din zonă au avut astfel de şanţuri, deşi încă nu au fost descoperite şi cercetate. Despre locuinţele Vinča ştim că erau în principal de suprafaţă (unele au fost părăsite, fără a fi distruse prin foc, s-au ruinat, păstrîndu-se doar grămada de lut folosită drept lipitură), dar nu dispunem încă de date despre planul aşezărilor. Se remarcă în aşezările Vinča numărul mare ale uneltelor de os şi de piatră şlefuită în raport cu cele de silex, care sînt foarte puţine. Regretăm că atunci cînd s-au publicat o serie de lucrări (cu excepţia lotului de la Liubcova)[141] nu s-a acordat atenţia cuvenită problemei oaselor de animale descoperite. Purtătorii culturii au început să folosească unele obiecte mici de aramă în fazele mijlocii. La Liubcova s-a găsit un singur obiect mic de aramă. Figurinele antropomorfe sînt numeroase în fiecare fază şi multe sînt caracterizate prin măşti de diferite forme. Despre ritul funerar putem spune doar că se practica înhumaţia, fapt indicat de descoperirile din Iugoslavia[142]. La noi încă nu s-au descoperit astfel de morminte, decît poate cel de la Parţa[143].

Se consideră că evoluţia culturii Vinča a fost foarte îndelungată. Cu cîţiva ani în urmă însă nu se cunoşteau în Banat complexe din fazele de sfîrşit. Lipsa lor, în anumite zone, mai ales în nord-vest, se explică lesne prin existenţa în acele ţinuturi a comunităţilor de tip Szakalhat. Este de remarcat că acestea din urmă, pînă acum cîtiva ani, erau necunoscute la noi. Prezenţa lor în sud-estul Ungariei, de-a lungul graniţei, ne-a făcut să postulăm existenţa lor şi pe teritoriul ţării noastre, cel puţin în jud. Arad[144]. La scurt timp dovezile au început să se adune. Colegul N. Kalicz de la Budapesta ne-a informat că astfel de materiale, provenite dintr-o aşezare de la Lipova, se păstrează la Muzeul naţional din Budapesta, iar în ultimul timp Gh. Lazarovici a prezentat materialele de acelaşi tip descoperite la Parţa[145]. Se cuvine deci să includem şi această cultură în seria celor documentate pe teritoriul ţării noastre. Cultura amintită ar merita să primească un nume şi să-i fie studiat conţinutul. Ea constituie fondul pe care s-a dezvoltat cultura Tisa, ale cărei comunităţi au vieţuit la noi aproximativ între Oradea şi Parţa[146]. În asftel de aşezări s-au făcut săpături puţine, unele rămase nepublicate. Consi-

---

[141] *Ibidem*, p. 16—18.

[142] M. Grbić, Starinar, s. III, 8—9, 1933—1934, p. 40—58 (La Botoş).

[143] Ioachim Miloia, Analele Banatului, 4, 2—4, 1931, 9, p. 172 şi p. 179, fig. 3.

[144] Eugen Comşa, ActaAntArchSzeged, 14, 1971, p. 31—43.

[145] Gh. Lazarovici, Banatica, 3, 1975, p. 20—21.

[146] Eugen Comşa, *op. cit.*, p. 31—43.

derăm că este firesc să se păstreze numele de cultura Tisa numai pentru definirea complexelor din perioada mijlocie a neoliticului, din zona menţionată. Ar fi de dorit ca prin noi săpături din seria de astfel de aşezări să se precizeze periodizarea şi elementele specifice culturii Tisa.

În Crişana, de la Crişul Repede spre nord, pînă în vestul Maramureşului, se constată evoluţia îndelungată de-a lungul unei serii de faze, a culturii Ciumeşti, caracterizată şi printr-o categorie de vase cu decor pictat (adesea cu o substanţă bituminoasă). Primele cercetări mai amănunţite de la noi s-au făcut la Ciumeşti[147] apoi la Săcuieni[148] şi în alte cîteva puncte. Datele despre această cultură se îmbogăţesc tot mai mult. Se pare, că aria ei de răspîndire se întindea şi în nordul Maramureşului pînă aproape de Sighet. Purtătorii culturii foloseau, pe scară largă, obsidiana pe care o primeau de la comunităţile înrudite din zona Tokay[149]. Unele amănunte privind cultura Ciumeşti sînt destul de greu de studiat din cauza obiceiului acelor oameni de a-şi face aşezările în zona dunelor de nisip.

Probleme interesante ridică aşezările cu ceramică pictată (cu substanţă bituminoasă) descoperite în vestul Transilvaniei în ultima vreme de către colegii clujeni. Acele aşezări sînt, se pare, înrudite cu cultura Ciumeşti.

Cultura Turdaş a revenit în ultimii ani în repetate rînduri în atenţia arheologilor prin găsirea în vechea colecţie a Zsofiei Torma a unor piese deosebite şi prin publicarea lor de către N. Vlassa[150]. Credem că pentru această cultură s-ar cuveni să se facă o săpătură nouă, într-o aşezare păstrată mai bine, ca să cunoaştem mai exact periodizarea ei şi materialele specifice, iar prin cercetări de suprafaţă şi sondaje, ar fi interesant să se precizeze, mai exact, aria ei de răspîndire (inclusiv pe faze).

Despre aşezările Turdaş, ar fi de dorit să ştim dacă au avut sau nu şanţuri de apărare, cum au fost locuinţele lor şi, de asemenea, în ce măsură au folosit arama, avînd în vedere că în zonă există şi zăcăminte de aramă[151]. Încă nu s-a făcut nici o încercare de a se preciza clasificarea ceramicii. Plastica este deosebit de bogată şi în această regiune[152], ca o continuare a celei din aria Vinča.

Prin eforturile depuse de Iuliu Paul, cultura Petreşti cu toate amănuntele ei este din ce în ce mai bine cunoscută[153]. Seria săpăturilor a permis definirea periodizării, precizarea tipurilor de locuinţă şi a altor elemente specifice. Poate nu ar fi rău ca în condiţiile existenţei unor locuinţe cu platformă distruse prin foc, să se încerce săparea în întregime a unei astfel de aşezări, pentru a se cunoaşte planul general şi alte probleme.

În mare aria de răspîndire a culturii Petreşti se cunoaşte, totuşi se mai produc şi unele surprize. Astfel, de curînd, Gh. Lazarovici a descoperit materiale specifice de tip Petreşti, la Parţa, deci departe în vestul

---

[147] Idem, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 477–484.
[148] Eugen Comşa şi Nánási Zoltán, SCIV, 23, 1972, 1, p. 3–17.
[149] Eugen Comşa, EvkSzeged, 1968, p. 25–33.
[150] N. Vlassa, PZ, 49, 1974, 2, p. 181–192.
[151] De exemplu zăcămintele de la Deva.
[152] M. Roska, *Sammlung Zsofie von Torma* . . . , Cluj, 1941, p. 318–329.
[153] Iuliu Paul, Studijne zvesti, 17, 1969, p. 325–344. La Colocviul V din 2 dec. 1976, Iuliu Paul a prezentat noua periodizare (completată) a culturii Petreşti.

Banatului[154]. Tot în legătură cu aria acestei culturi se pune întrebarea care este situaţia din acea vreme a nord-estului Transilvaniei. La un moment dat, s-a vorbit despre existenţa, în zona oraşului Bistriţa, a unui complex mixt alcătuit din elemente Petreşti combinate cu altele de tip Cucuteni-Ariuşd. Ar fi de dorit să aflăm mai multe date despre situaţia din acea zonă şi din părţile estice ale Maramureşului.

Treptat pe o mare parte din întinderea Crişanei, Banatului şi a Transilvaniei s-au răspîndit comunităţile complexului cultural Tiszapolgar-Bodrogkeresztur, între care există o legătură genetică. Cercetările specialiştilor noştri au dus la lămurirea unor probleme din evoluţia culturii Tiszapolgar[155], dar ceea ce s-a realizat pînă acum nu este suficient. Este de dorit ca, pe baza unor săpături sistematice, să se facă o periodizare clară a acestei culturi la noi, să se dea un nume complexelor specifice de la noi şi să i se precizeze cu exactitate conţinutul (de la locuinţe pînă la ultimele unelte mărunte). Cu timpul, ar fi de dorit să se studieze, în funcţie de descoperirile de la noi, cum s-a produs trecerea treptată la cultura Bodrogkeresztur. Prezintă un interes deosebit delimitarea ariilor de răspîndire din fiecare fază a celor două culturi şi eventual explicarea cauzelor care au dus la răspîndirea lor pe un teritoriu atît de vast[156]. Presupunem că, în această privinţă, un anumit rol l-a jucat acţiunea de căutare a zăcămintelor de aramă şi exploatarea lor. În legătură cu cultura Bodrogkeresztur este de remarcat că şi la noi, ca şi în Ungaria, s-au descoperit, aproape exclusiv, numai grupuri de morminte[157]. Ar fi de dorit ca, şi la noi, să se găsească şi să se cerceteze aşezări, pentru a se cunoaşte modul de trai al acelor oameni. În cursul evoluţiei culturii Bodrogkeresztur, ca şi în aria Sălcuţa, sînt documentate vase cu torţi pastilate, specifice pentru cea de-a doua fază a culturii[158]. Tot în această perioadă se plasează şi necropola de la Decea Mureşului[159], care în funcţie de inventar şi de ritual, trebuie pusă în legătură cu elemente de origine răsăriteană de tip Mariupol, amestecate cu altele locale de tip Bodrogkeresztur[160].

Descoperirea unor vase cu torţi pastilate, ca şi a unor vase cu gura avînd patru lobi, în condiţii stratigrafice clare, în aşezarea de la Traian, datată la sfîrşitul etapei Cucuteni A-B 1 şi în principal din etapa Cucuteni A-B 2[161], dovedeşte că această etapă a fost paralelă în timp

---

[154] Gh. Lazarovici a amintit aceste materiale cu prilejul Coloeviului V din 2 dec. 1976.

[155] De ex. săpăturile de la Dăbica (N. Vlassa, ActaMN, 5, 1969, p. 27—45).

[156] Din partea de nord a Banatului pînă în sud-estul Transilvaniei şi pînă în Maramureş.

[157] N. Vlassa, SCIV, 15, 1964, 3, p. 351—366.

[158] Ida Bognár-Kutzián, Studijne zvesti, 17, 1969, p. 31—60.

[159] Kovács István, AISC, 1, 1928—1932, p. 89—101.

[160] N. Ia Merpert, KS, 105, 1965, p. 13.

[161] De ex.: Hortensia Dumitrescu, Materiale, 5, 1959, p. 96, fig. 7/2 şi p. 197, fig. 8.

cu sfîrşitul culturii Petreşti şi, cel puţin în parte, cu faza a doua a culturii Bodrogkeresztur. De asemenea, ţinînd seama de torţile pastilate, care desigur au fost la „modă" o anumită perioadă, se poate admite că începutul etapei Cucuteni A-B 2 a fost ulterior sau cel mult paralel în parte cu sfîrşitul aspectului Sălcuţa IV (după D. Berciu) din Oltenia.

Perioada frămîntată care a urmat, cunoscută în literatura noastră de specialitate sub denumirea de perioadă de tranziţie caracterizată prin predominarea creşterii animalelor, a început mai întîi în estul şi sud-estul ţării, apoi s-a manifestat tot mai departe spre vest şi, mai tîrziu, în Transilvania.

Ţinem să subliniem că acumularea tot mai intensă de observaţii şi date cu privire la complexele neo-eneolitice din ţara noastră, face posibilă şi necesară aprofundarea problemelor importante referitoare la organizarea socială şi economică, pe culturi şi zone, a populaţiilor amintite.

Înainte de a încheia lucrarea ţin să evidenţiez cîteva concluzii istorice importante.

I. Neolitizarea populaţiei din ţinuturile noastre s-a produs în principal, foarte de timpuriu (la nivelul culturii Protosesklo) în directă legătură cu aceea din regiunile sudice şi probabil în mică măsură în nordul Moldovei, în legătură cu ţinuturile vecine spre est.

II. Prima unificare culturală şi etnică (incluzînd şi o parte din vechea populaţie) din ţinuturile din jurul şi din cuprinsul „cununii" Carpaţilor, s-a produs încă din mileniul al V-lea î. e. n., în timpul complexului Starčevo-Criş.

III. Judecînd situaţia neoliticului nostru în context general european, este bine să scoatem în evidenţă că populaţiile neolitice de pe teritoriul României, în special, comunităţile culturii Cucuteni au ajuns, pe baza unei evoluţii locale, independente, pe o treaptă înaltă de dezvoltare pentru perioada respectivă. Activitatea economică (din zona ariei Cucuteni) a permis formarea unor aşezări mari avînd pînă la aproximativ 500 de locuitori, ceea ce presupune o organizare destul de complicată.

IV. Populaţiile neolitice de la noi au jucat un rol important în transmiterea spre vest, nord şi est a cuceririlor culturale ale vremii, ca şi a unor produse locale.

V. Populaţia neolitică gumelniţeană, din preajma Dunării inferioare, nu s-a mulţumit cu un rol pasiv, în a primi de la alţii, ci într-o anumită perioadă (de la începutul culturii) a jucat un rol activ, impunînd cultura sa materială şi spirituală altor populaţii sudice.

Considerăm că aceste concluzii au o deosebită importanţă istorică şi teoretică pentru studierea şi aprofundarea nu numai a culturilor neolitice, ci şi a celor din epocile următoare.

PROBLÈMES RELATIFS À LA RECHERCHE NÉO-ÉNÉOLITHIQUE SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

L'auteur procède à l'examen minutieux du stade actuel de la recherche concernant la période de transition à l'âge de la pierre polie, avec un regard spécial pour chacune des cultures néo-énéolithiques développées dans les différentes zones du territoire roumain. L'ouvrage met en évidence toute une série de problèmes moins étudiés jusqu'à présent mais qui réclameraient une attention plus marquée. Par exemple, si l'on dispose à l'heure actuelle d'une quantité assez importante de données relatives aux objets mis au jour par les fouilles, il importe maintenant d'approfondir les questions portant sur l'organisation socio-économique ou sur certains aspects démographiques, encore insuffisamment étudiés. Différentes méthodes sont susceptibles de faciliter l'étude de cette sorte de problèmes, plutôt complexes et l'une de ces méthodes serait celle des fouilles exhaustives des habitations formant des agglomérations humaines d'époque néo-énéolithiques dans les différentes regions du pays.

DATAREA PRIN C_{14} A ETAPEI CUCUTENI A_2

DE

DAN MONAH

Descoperirea metodei carbonului radioactiv a determinat o revoluţie, dar şi multe discuţii, în legătură cu cronologia absolută a neo-eneoliticului din Europa de sud-est. Respinsă cu vehemenţă la început, pusă sub semnul întrebării[1], acceptată[2] sau chiar absolutizată, metoda radiocarbonului s-a impus ca o necesitate imperioasă oricărui studiu cronologic. Utilizarea ei timp de un sfert de secol a permis perfecţionarea aparatajului şi a metodelor de calcul[3], precum şi verificarea şi confirmarea ei prin metode specifice arheologiei. În momentul de faţă este de neconceput cercetarea complexă a neo-eneoliticului fără o raportare la datele C_{14}. Din păcate un număr destul de mare de arheologi ignoră caracterul datelor C_{14} şi maniera în care trebuie să se opereze cu acestea[4].

Cu toată perfecţionarea, metoda carbonului radioactiv are fără îndoială limite pe care arheologul trebuie să le cunoască şi de care trebuie să ţină seama. C_{14} nu poate fi considerat ca o metodă care să rezolve cu maximă exactitate toate problemele cronologice. În C_{14} trebuie să vedem doar una dintre metodele şi tehnicile care, prin coroborare, dau posibilitatea arheologului să alcătuiască un tablou veridic de cronologie relativă şi absolută. Pe lîngă limitele specifice metodei[5], apar şi alterări determinate de natura eşantioanelor şi de gradul lor de contaminare cu carbon recent sau mineral. Se pare că, practic, nu există eşantioane pure, cel puţin în cazul aşezărilor deschise. Asupra materialelor susceptibile de a fi analizate acţionează o multitudine de factori care pot „întineri" sau „îmbătrîni" proba. Unele surse de poluare sînt vizibile : prezenţa rădăcinilor recente ; altele sînt puţin evidente : aportul

---

[1] Vl. Milojcic, Germania, 35, 1957, p. 102 şi urm. ; idem, Germania, 36, 1958, 3—4, p. 409 şi urm. ; Vl. Dumitrescu, SCIV, 9, 1958, 1, p. 162 şi urm. ; Hansjürgen Müller-Beck, Germania, 39, 1961, p. 420 şi urm.

[2] Vl. Dumitrescu, Apulum, 12, 1974, p. 23 şi urm. ; idem, Preistoria Alpina, 10, 1974, p. 99 şi urm.

[3] A fost revizuită perioada de înjumătăţire a C_{14} stabilită de W. F. Libby (de la 5568$\pm$30 la 5730$\pm$40), s-a procedat la corecţia Suess, a fost luat în consideraţie faptul că anul radiocarbon este mai scurt decît anul solar, s-a stabilit că conţinutul de carbon atmosferic nu a fost constant în antichitate, acumularea fiind determinată şi de variaţiile climaterice (cf. H. Quitta, Antiquity, 41, 1967, p. 263 şi urm. ; G. Delibrias şi P. R. Ciot, Bulletin de la Société Préhistorique Française (în continuare BSPF), 67, 1970, 5, p. 135 şi urm. ; G. Delibrias şi J. Evin, BSPF, 69, 1972, 6, p. 189 şi urm.

[4] R. J. Braidwood, Sumer, 23, 1967, p. 39 şi urm.

[5] H. Quitta, *op. cit.;* G. Kohl—H. Quitta, *Ausgrabungen und Funde*, 8, 1963, p. 281 şi urm. ; H. Müller-Beck, *op. cit.* ; G. Delibrias şi J. Evin, *op. cit.*

S C I V A, tomul 29, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie, 1978, p. 33—41.

3 — c. 7690

carbonului mineral[6], percolarea apei de ploaie etc., care ridică datarea[7]. Din numeroasele posibilități de contaminare cu carbon recent mai putem cita: acțiunea insectelor și a micilor mamifere subterane, colajul de materiale chiar din același strat, marcarea directă sau recoltarea neglijentă a probelor. Pentru fiecare eșantion laboratorul procedează la o purificare prin metode fizice (îndepărtarea rădăcinilor) și la un pretratament chimic[8]. Cu toate precauțiunile luate, nu se poate garanta o purificare 100% a eșantionului.

Data comunicată de laborator este un factor obiectiv, rezultat din măsurarea cantității de C_{14} rămasă, dar radioactivitatea este un fenomen aleatoriu și măsurarea ei este marcată *a priori* de o oarecare eroare statistică, care poate fi amplificată de aparatura folosită. Eroarea indicată prin $\pm$ de laborator corespunde unei realități statistice de 68%, adică vechimea reală a eșantionului în 68% din cazuri se încadrează în limitele indicate. Prin dublarea intervalului șansele se ridică la 95,5[9]. Din motive lesne de înțeles laboratoarele nu indică un interval prea mare și nu este recomandat ca arheologul să procedeze la dublarea erorii, însă posibilitatea ca proba să fie marcată de cele 32 procente nefaste nu trebuie pierdută din vedere. Se spune, pe bună dreptate, că o singură dată C_{14} constituie o indicație utilă, dar nu prezintă siguranță[10]. Pentru a se înlătura „eroarea statistică" și eșantioanele contaminate, sînt, neapărat necesare serii de date C_{14}. În acest caz nu se poate proceda la o medie aritmetică, deoarece rezultatul ar fi fals. Considerăm că în stadiul actual datele C_{14} sînt doar orientative, putînd fi folosite doar pentru stabilirea limitelor de desfășurare ale unui fenomen arheologic. Interpretarea lor este exclusiv de competența arheologului care le coroborează cu observațiile arheologice.

Pînă de curînd pentru cultura Cucuteni erau cunoscute doar patru date C_{14}. Eșantionul de grîu carbonizat de la Valea Lupului a indicat data de 2980±60 î. e. n., așezarea fiind încadrată de prof. Vl. Dumitrescu[11] la sfîrșitul fazei Cucuteni B_2. Alți cercetători[12] consideră că așezările de la Podei Tg. Ocna și Stînca Ștefănești ar marca o secvență

---

[6] G. Delibrias și P. R. Ciot, *op. cit.*, p. 135 și urm.; G. Delibrias și J. Evin, *op. cit.*, p. 189.

[7] R. J. Braidwood, *op. cit.*, p. 40.

[8] Vezi nota 6.

[9] G. Delibrias și P. R. Ciot, *loc. cit.*; R. J. Braidwood, *op. cit.*, p. 41. Dacă avem indicată data de 5 000±100 B. P., înseamnă că data reală trebuie căutată (în 68% din cazuri) între 5100 și 4900 B. P., data de 5000 indicată de laborator nu are mai multe șanse să fie mai aproape de cea reală decît cele două limite. Acest lucru ne-a determinat ca spre deosebire de Vl. Dumitrescu (Carpica, 5, 1972, p. 79 și urm.) să luăm în considerație întregul interval. Este bine ca datările C_{14} să fie consemnate cu sigla laboratorului, fiind indicată și data B. P. Interpretarea lor nu poate fi făcută decît de arheolog. În stadiul actual considerăm că datele C_{14} au o bună valoare orientativă și credem că este bine să nu fie comparate decît tot cu date C_{14}.

[10] Sînt formulări și mai categorice: „... *one Carbon 14 date from a site or culture is no date*". Cf. H. T. Waterbolk, Antiquity, 34, 1960, p. 18.

[11] Apulum, 12, 1974, p. 32.

[12] Informații A. Nițu și Șt. Cucoș.

posterioară staţiunii de la Valea Lupului, după care ar urma o secvenţă Sărata Monteoru. Celelalte trei date provin din aşezarea de la Hăbăşeşti (3390 ± 80 î. e. n. pentru începutul etapei Cucuteni A_3); Leca-Ungureni (3395 ± 100 î. e. n. — sfîrşitul etapei A_3); iar a treia a fost recoltată la Drăguşeni (3405 ± 100 î. e. n. — Cucuteni A final), aşezarea este considerată posterioară celorlalte două[13]. Amintim că faza Precucuteni III (Tîrpeşti) se datează la 3585 ± 80 î. e. n., dată sprijinită de o probă dintr-o aşezare contemporană (Tripolie A), de la Ruseştii Noi I (3615 ± 100 î. e. n.)[14].

Pe baza acestor date[15] prof. Vl. Dumitrescu schiţează următorul tablou cronologic prezumtiv pentru eneoliticul din Moldova[16].

I — Cultura Precucuteni I—III pare să-şi fi desfăşurat existenţa între 4200—3600 î. e. n.

II — Primele etape Cucuteni A_1—A_2 se datează între 3600—3400 î. e. n.

III — Etapa Cucuteni A_3 ar începe în jurul datei de 3400 î. e. n., sfîrşitul ei nu este precizat din lipsă de date C_{14}.

IV — Faza Cucuteni A—B . . . se estimează că ar putea dura circa 200 ani.

V — Pentru faza Cucuteni B_2 final avem o dată în jur de 2980 ± 60 î. e. n.

Pentru a nu mai reveni, deoarece în continuare ne vom ocupa doar de datarea etapei Cucuteni A_2, menţionăm că data de la Valea Lupului este confirmată de aceea obţinută în aşezarea Tripolie C_1 de la Čapaeva (2920 ± 100 î. e. n.). În concluzie faza Cucuteni B ar avea rezervat un interval de circa 400 ani (3000—2600 î. e. n.), în care s-ar desfăşura etapele B_1, B_2, şi secvenţele posterioare (Podei—Ştefăneşti şi Sărata Monteoru). În lipsa observaţiilor arheologice amănunţite şi a datelor C_{14}, nu se poate aprecia intervalul ce revine fiecărei etape din faza Cucuteni B[17].

Aşezarea cucuteniană Mărgineni—Cetăţuia a fost investigată sistematic începînd cu anul 1973. Pînă în prezent au fost întreprinse patru campanii de săpături arheologice. În cursul cercetărilor a fost pus în evidenţă un consistent nivel de locuire din faza Cucuteni A_2. Trebuie să precizăm că mai bine de o treime din suprafaţa platoului a fost afectată de alunecări de teren, înainte de începerea cercetărilor. Este tocmai partea care pare să fi fost intens locuită.

În două puncte au fost surprinse situaţii stratigrafice interesante şi clare. În partea de SV a platoului a fost descoperită o locuinţă Cucu-

---

13 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 31.

14 *Ibidem*, p. 30.

15 Cîteva date obţinute înainte de stabilirea noii „*half-life*" au fost corectate de autor prin adăugarea cifrei de 300 (*ibidem*, p. 26, n. 8).

16 *Op. cit.*, p. 30 şi urm.

17 Pe baza celor arătate în prima parte a discuţiei noastre, considerăm data de la Valea Lupului doar ca o indicaţie, teoretic ea poate varia între 3040 şi 2920 î. e. n.

teni B (L_4) construită pe un strat de pămînt cenuşiu, bătătorit, care nivela resturile unei construcţii mai vechi. Sub nivelare au fost descoperite resturile unei locuinţe Cucuteni A (L_6) puţin deranjată şi care reprezenta un nivel de refacere. Platforma locuinţei se afla pe o nouă nivelare din pămînt galben-albicios. Sub ea au fost descoperite resturile deranjate ale unei locuinţe (L_7) din etapa Cucuteni A_2, a cărei platformă se afla pe pămîntul galben[18].

În apropierea vetrei locuinţei (L_7) au fost descoperite: o strachină tronconică, monocromă, cu gura largă şi o amforă pictată tricrom. Vasele adăposteau o mare cantitate de cenuşă şi grîu carbonizat. Probabil grîul a ars în incendiul care a distrus locuinţa.

În partea de S-E a platoului a fost dezvelită o locuinţă (L_8) din faza Cucuteni A_2, care acoperea mai multe gropi (Gr. 21—24). Inventarul gropilor era constituit din ceramică Cucuteni A_2, idoli antropomorfi şi zoomorfi şi o mare cantitate de resturi menajere. În partea de N a platoului, în ultima campanie (1976) au fost descoperite mai multe gropi de dimensiuni foarte mari, două din ele ajungînd pînă la adîncimea de 2,80 m. Gropile conţineau resturi menajere, ceramică Cucuteni A_2, iar în partea superioară se aflau numeroase fragmente de chirpic provenite, probabil, de la curăţarea terenului.

Inventarul ceramic din locuinţele şi gropile descoperite pînă în prezent este unitar. Cu toate că materialul nu a putut fi studiat foarte amănunţit şi nu au fost stabilite proporţiile dintre diferitele categorii ceramice, credem că nu există diferenţe între materialele din locuinţele suprapuse (L_7 şi L_6) sau din gropile menajere.

Complexul ceramic din locuinţele şi gropile menţionate se caracterizează prin proporţii aproximativ egale între speciile ceramică bicromă şi cea cu pictură tricromă, poate cu o uşoară preponderenţă a speciei bicrome. Vasele decorate cu incizii sînt destul de numeroase. Caracteristică este pictura cu alb (pastile) asociată cu decorul cu caneluri largi[19]. Aceste elemente permit încadrarea cu certitudine a primului nivel de la Mărgineni în etapa Cucuteni A_2.

Atît observaţiile făcute pe şantier asupra construcţiilor şi refacerilor din faza A_2, cît şi numărul mare de gropi din această perioadă, precum şi abundenţa materialelor din gropi, ca şi grosimea depunerilor arheologice sînt argumente ce ne fac să acordăm, independent de datările C_{14}, locuirii Cucuteni A_2 de la Mărgineni o durată între 100 şi 150 de ani. Menţionăm şi prezenţa unei locuinţe — sanctuar din etapa A_2, în care a fost descoperit un topor-ciocan de cupru, tip Vidra.

În timpul săpăturilor, în locuinţe şi gropi au fost găsite materiale organice care puteau fi analizate prin metoda C_{14}. După sfaturile prof. Vl. Dumitrescu[20] am selectat trei eşantioane care au fost expediate pentru analize prof. Hans Quitta de la Secţia de preistorie şi protoistorie

---

[18] Dan Monah, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de salvare de la Mărgineni—Cetăţuia (1973—1975)*, Comunicare susţinută la *Sesiunea anuală de rapoarte* a Institutului de arheologic Bucureşti (febr. 1976).

[19] Cf. Vl. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 69 şi urm.

[20] Căruia îi mulţumim călduros şi pe această cale pentru sprijinul acordat.

a Institutului central de istorie veche şi arheologie a Republicii Democrate Germane.

Am căutat ca eşantioanele să fie sigure din punct de vedere stratigrafic, şi, pe cît posibil, necontaminate cu carbon recent. În condiţiile aşezării de la Mărgineni credem că nu se pune problema unei contaminări cu carbon mineral, deci se poate exclude o „îmbătrînire" a probelor.

Proba nr. 1/1975 (grîu carbonizat) a fost recoltată dintr-un vas zdrobit în apropierea vetrei locuinţei nr. 2. Vasul se afla la adîncimea de 0,50—0,70 m. Complexul ceramic din locuinţă, precum şi gruparea de vase din jurul vetrei permit încadrarea certă în etapa Cucuteni A_2. Laboratorul din Berlin comunică prin Bln—1554 data de 5610$\pm$55 B.P. (3660 $\pm$ 55 î. e. n.).

Proba nr. 2/1974 (grîu carbonizat) a fost recoltată din locuinţa nr. 7. Grîul se afla într-o amforă pictată tricrom aşezată într-o strachină tronconică, monocromă. Vasele se găseau în apropierea vetrei, la adîncimea de circa 0,90—1,20 m. Prin Bln—1535 ne este indicată data de 5485 $\pm$ 60 B. P. (3535 $\pm$ 60 î. e. n.).

Proba nr 3/1974 (cărbune de lemn) a fost recoltată din resturile unei bîrne cu diametrul de circa 0,25 m, folosită la construirea platformei locuinţei (L_7). Subliniem că platforma se afla pe pămîntul galben. Bln—1536 datează eşantionul la 5625 $\pm$ 50 B. P. (3675 $\pm$ 50 î. e. n.).

Vom discuta în primul rînd cele două date obţinute pentru locuinţa nr. 7 (probele 2 şi 3), care, prin faptul că era suprapusă de un nivel de refacere, eram tentaţi s-o considerăm drept una dintre cele mai vechi construcţii din aşezare.

Datarea cărbunelui de lemn (proba nr. 3) variază între 3725—3625 î. e. n., dar pentru această probă trebuie să ţinem cont de vîrsta copacului din care a fost cioplită bîrna, precum şi de faptul că datarea nu poate fixa decît momentul construirii locuinţei.

Eşantionul de grîu din aceeaşi locuinţă (L_7) are ca limită 3595—3475 î. e. n., datarea lui fiind legată de distrugerea locuinţei[21]. Diferenţa dintre limita inferioară a cărbunelui şi limita superioară a eşantionului de griu (30 de ani) poate fi explicată prin vîrsta copacului şi prin faptul că între momentul construirii platformei, fixat de analiza cărbunelui de lemn şi momentul incendierii locuinţei marcat de analiza grîului, s-a scurs un interval de timp ce poate varia între 30—50 ani. Data construirii locuinţei (L_7) poate fi apreciată, cu aproximaţie, în jur de 3600 î. e. n., iar sfîrşitul ei cu vreo 30 de ani mai tîrziu.

Pentru grîul din locuinţa nr. 3 (proba nr. 1) amîndouă limitele sînt destul de ridicate 3715—3605 î. e. n. Datorită faptului că resturile locuinţei apăreau la o adîncime mai mică (faţă de L_7) eram tentaţi să o considerăm mai recentă. Însă în acest caz trebuie să ţinem seama că L_2 nu are un nivel de refacere, ea nu este acoperită decît de o depunere subţire din faza Cucuteni B. Nu este exclus ca această locuinţă (L_2) să fie mai veche decît L_7. Totuşi materialul ceramic din cele două locuinţe este identic.

---

[21] Este greu de apreciat cît timp a fost folosită locuinţa.

Deoarece limita inferioară a datării prin C_{14} se coroborează cu celelalte două date, sîntem de părere că data reală a locuinţei (L_2) trebuie căutată tot în jur de 3600 î. e. n. Limitele superioare ale probelor 1 şi 2 ni se par prea ridicate (3715 respectiv 3725 î.e.n.) ţinînd seama şi de data-indicaţie pentru Precucuteni III (Tîrpeşti — 3580±85 î.e.n.) şi credem că nu pot fi acceptate în forma aceasta.

În legătură cu datarea nivelului Cucuteni A_2 din aşezarea de la Mărgineni—Cetăţuia, din punct de vedere *teoretic*, data reală poate fi căutată în intervalul 3725—3475 î. e. n. Avînd în vedere că nu dispunem decît de trei date C_{14}, prea puţine pentru a exclude „eroarea statistică", credem că nu greşim datînd nivelul A_2 de la Mărgineni între 3600—3475 î. e. n. Acordînd locuirii A_2 de pe Cetăţuia o durată de 125 ani, ne sprijinim şi pe observaţiile de pe şantier.

În ceea ce priveşte poziţia cronologică a aşezării de la Mărgineni în cadrul etapei Cucuteni A_2, credem că ea se situează către începutul acestei etape. Bazîndu-ne pe periodizarea lui Vl. Dumitrescu[22] şi pe definirea categoriilor ceramice caracteristice etapelor Cucuteni A, considerăm că staţiunea Vermeşti — Comăneşti[23] se plasează puţin înaintea celei de la Mărgineni, probabil chiar la începutul acesteia. Argumentăm prin preponderenţa ceramicii cu decor incizat şi canelat, prin numărul foarte mare de vase decorate bicrom. Tricromia este în general sporadică. Nu poate fi, însă, exclusă existenţa unui aspect regional, eventual cu unele influenţe ariuşdene. Ceramica de la Vermeşti ni se pare mai apropiată de aceea descoperită la Gura Văii, care, după descoperitori, se racordează cu Frumuşica şi Izvoare II_1[24]. Astfel am avea un grup de aşezări (Vermeşti, Gura Văii, Frumuşica şi Izvoare II_1) care marchează o primă secvenţă, aflată chiar la începutul etapei, în timp ce aşezarea de la Mărgineni ar fi parţial contemporană şi ceva mai tîrzie faţă de staţiunile din prima secvenţă. Se poate afirma că există o contemporaneitate între Mărgineni şi nivelul Izvoare II_2, fără ca acestea să încheie evoluţia etapei A_2. Sfîrşitul acesteia ar putea fi marcat de aşezarea de la Hăbăşeşti care are elemente specifice etapei A^3[25].

Pe baza observaţiilor stratigrafice şi tipologice coroborate cu datele C_{14} susţinem ipoteza datării nivelului de la Mărgineni între 3600—3475 (3450) î. e. n. În ceea ce priveşte durata etapei Cucuteni A_2 propunem încadrarea ei între 3650—3400 î. e. n. În acest caz între 3650—3600 î. e. n. s-ar putea plasa secvenţa anterioară Mărgineni (adică Vermeşti — Gura Văii — Frumuşica — Izvoare II_1), urmînd ca intervalul 3475—3400 î. e. n. să fie rezervat secvenţei post Mărgineni în care, parţial, ar putea fi încadrată staţiunea de la Hăbăşeşti. O eventuală etapă Cucuteni A_1 ar trebui să ridice începutul cucutenianului către 3700 î. e. n. Această etapă a fost definită teoretic de Vl. Dumitrescu[26] dar nu a fost

---

22 SCIV, 14, 1963, 1, p. 53 şi urm.

23 Dan Monah, Carpica, 8, 1976, p. 7 şi urm.

24 A. Niţu, C. Buzdugan, C. Eminovici, Carpica, 4, 1971, p. 31 şi urm.

25 Cf. Vl. Dumitrescu, Apulum, 12, 1974, p. 31 şi urm.

26 *Ibidem*.

pusă în evidenţă cu claritate de cercetarea arheologică[27] şi nu este exclus să fim nevoiţi să renunţăm la ea. Rămîne ca şi ipoteza unei secvenţe anterioare Mărgineni, aflată la începutul etapei A_2, să fie confirmată de cercetările viitoare, sprijinite şi de datări C_{14}.

În legătură cu data de 3700 î. e. n. pentru începutul unei *eventuale* etape A_1 se poate ridica obiecţia că este prea ridicată faţă de data de 3580 $\pm$ 85 î.e. n. pentru Precucuteni III. Subliniem că aici este vorba de o „dată-indicaţie" care ar putea, în realitate, să depăşească 3665 î. e.n., nefiind exclus ca sfîrşitul precucutenianului să fie în jur de 3700 î. e. n. Deocamdată nu are rost să continuăm prezumpţiile asupra acestei ipotetice etape A_1.

Pentru a simplifica lucrurile, pînă la clarificarea aspectelor obscure, vom formula ipoteza noastră sub forma: Cucuteni (A_1 ?)A_2=(3700 ?) 3650—3400 î. e. n.[29]. Sfîrşitul etapei poate fi fixat cu mai multă precizie la 3400 î. e. n., fiind confirmat de cele trei date pentru aşezările din etapa A_3. În ceea ce priveşte data pentru Leca-Ungureni şi încadrarea ei spre sfîrşitul etapei A_3, subliniem că atît proba cît şi materialele arheologice nu provin dintr-o săpătură organizată[30].

Recapitulînd asupra datărilor radiocarbon din cultura Cucuteni observăm că fazele Cucuteni A—B şi B sînt aproape total nereprezentate. Lipsa datelor pentru aceste faze nu permite alcătuirea unui tablou edificator, care să permită o bună sincronizare cronologică cu civilizaţiile învecinate sau mai îndepărtate.

În continuare vom încerca raportarea datelor Cucuteni A_2 la cultura Gumelniţa pentru care avem un număr mulţumitor de datări prin C_{14}.

Datele C_{14} pentru Gumelniţa A_2 au fost discutate recent de către prof. Vl. Dumitrescu, aşa că nu este necesar să insistăm asupra lor. Cea mai mare parte din cele 14 date se eşalonează între 3700—3400 î. e. n., interval confirmat şi de datele obţinute pentru aşezările similare din Bulgaria[31]. Încadrarea etapei Cucuteni A_2 între 3650—3400 î. e. n. nu contrazice importurile precucuteniene în mediul timpuriu Gumelniţa A_2 şi totodată explică exercitarea unor influenţe gumelniţene asupra începuturilor cucutenianului.

Menţionam descoperirea la Mărgineni, într-o locuinţă A_2, a unui topor-ciocan de aramă de tip Vidra. Topoarele de acest tip şi-au continuat existenţa şi în timpul etapei Cucuteni A_3[32]. Acest tip de topor pare să fi fost folosit timp de peste patru secole fără a suferi modificări vizibile. Se pune întrebarea dacă obiectele de aramă, cu o evoluţie foarte lentă, pot fi folosite, cu eficienţă, la stabilirea unor sincronisme mai

---

[27] Cf. S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 413 şi urm.; E. Comşa, ZfA, 8, 1974, p. 30 şi urm.; A. Niţu, Studii şi comunicări, Sfîntu Gheorghe, 1973, p. 57 şi urm.

[28] Data de la Ruseştii Noi I are un joc între 3715 şi 3500 î. e. n.

[29] Data de 3650 î. e. n. este acceptabilă doar în cazul că se confirmă existenţa unei secvenţe anterioare Mărgineni.

[30] Vl. Dumitrescu, Carpica, 5, 1972, p. 81 şi urm.

[31] Idem, Apulum, 12, 1974, p. 28 şi urm.

[32] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Cucuteni*, Bucureşti, 1966, p. 23 şi fig. 7.

strînse. Topoarele cucuteniene de tip Vidra ar putea fi folosite doar pentru stabilirea unui *terminus ante quem.* În acest caz existenţa unui topor variantă Vidra în aşezarea de la Ciolăneştii din Deal (Gumelniţa A_2) ar permite susţinerea unui sincronism între etapele A_2 Gumelniţa şi Cucuteni, la care s-ar putea racorda cu unele rezerve şi faza Tripolie B_1 (prin toporul de la Berezovka).

Datele C_{14} obţinute pentru Cucuteni A_2 nu numai că nu contrazic cronologia relativă stabilită prin metode tradiţionale, ci o confirmă şi o nuanţează.

Vor trebui continuate eforturile pentru obţinerea de datări C_{14} în special pentru fazele Cucuteni A—B şi B. Ar fi de dorit să se întreprindă cercetări complexe, interdisciplinare: analize palinologice, datări prin termoluminiscenţă, arheomagnetism etc.

TABELUL DATELOR C_{14} PENTRU CULTURA CUCUTENI

Nr. crt.	Aşezarea	Cultura şi faza	Siglă laborator nr. bulet.	Data analizei	Material analizat	data B. P.	data î.e.n.
1	Mărgineni	Cucuteni A_2	Bln-1534	1975	griu	5610±55	3660±55
2	Mărgineni	Cucuteni A_2	Bln-1535	1975	griu	5485±60	3535±60
3	Mărgineni	Cucuteni A_2	Bln-1536	1975	cărbune	5625±50	3675±50
4	Hăbăşeşti	Cucuteni A_3	Grn-1985	—	—	—	3390±80
5	Leca-Ungureni	Cucuteni A_3	Bln-795	—	griu	—	3395±100
6	Drăguşeni	Cucuteni A final	Bln-1060	—	cărbune	—	3405±100
7	Valea Lupului	Cucuteni B_2	Grn-1982	—	—	—	2980±60

DATATION PAR C_{14} DE LA PHASE CUCUTENI A_2

RÉSUMÉ

L'auteur présente trois dates C_{14} obtenues conformément aux échantillions collectés dans l'habitat Cucuteni A_2 de Mărgineni—Cetăţuia (district Bacău). Les analyses ont été effectuées par le professeur Hans Quitta de la Section de Préhistoire et Protohistoire de l'Institut Central d'Histoire Ancienne et Archéologie de la R. D. A.

Pour l'échantillion no. 1/1975 de blé carbonisé, le laboratoire indique par Bln-1534 la date de 5610±55 B. P. (3660±55 av. n.è.).

L'échantillion no. 2/1974 de blé carbonisé Bln—1535=5485±60 B. P. (3535±60 av. n. è.).

L'échantillion no. 3/1974 charbon de bois Bln—1536=5625±50 B. P. (3675±50 av. n. è.).

Conformément à ces dates, l'auteur considère que le niveau Cucuteni A_2 de Mărgineni peut être daté entre 3600—3475 av. n. è., datation soutenue aussi par la situation archéologique de « Cetăţuia ». Nous considérons que les habitats de Vermeşti, Gura Văii, Frumuşica, Izvoare II_1 se placent au début de l'étape Cucuteni A_2, étant partiellement contemporains avec l'habitat de Mărgineni qui a une existence plus longue mais qui n'achève pas l'évolution de cette étape. Probablement l'habitat de Hăbăşeşti est ulterieur à celui de Mărgineni et éventuellement placé au début de l'étape A_3.

Nous proposons de placer la séquence antérieure à la station Mărgineni entre 3650—3600 av. n. è. et la séquence ultérieure à Mărgineni jusqu'à 3400 av. n. è. Dans le cas de la documentation archéologique de l'existence de l'étape A_1 celle-ci pourrait être placée entre 3700—3650 av. n. è. Par conséquent l'auteur propose la datation de l'étape Cucuteni A_2 entre 3650—3400 av. n. è.

CU PRIVIRE LA RAPORTURILE CULTURII TEI CU UNELE CULTURI ALE EPOCII BRONZULUI DIN BALCANI

DE

VALERIU LEAHU

Abordată de mai multe ori în arheologia românească[1], problema raporturilor culturii Tei cu unele culturi ale epocii bronzului din Balcani se cere rediscutată, ţinînd seama mai ales de faptul că astăzi există dovada întrepătrunderii acestor populaţii în spaţiile de la sud de Dunăre[2].

Analiza cuprinsă în paginile de faţă urmează a se face delimitînd din capul locului zonele geografice şi contextele etno-culturale de contact şi influenţă. Precizăm deci că două vor fi ariile luate cu deosebire în discuţie : actualul teritoriu al Republicii Populare Bulgaria şi provincia istorică Macedonia (aducînd în atenţie descoperiri situate pe terioriul de nord-vest al Greciei).

Considerînd că pe teritoriul ţării lor, de la eneolitic s-a trecut nemijlocit la epoca bronzului, arheologii bulgari nu deosebesc în consecinţă, în dezvoltarea societăţilor omeneşti străvechi din Balcani, o perioadă de trecere la epoca paleometalică. Epoca bronzului a început, în ţinuturile bulgare, pe la anii 2750 î. e. n., durînd pînă pe la 1200 î. e. n. — această îndelungată evoluţie fiind divizată în trei perioade : timpurie (pînă la 1900 î. e. n.) ; mijlocie (pînă în jurul anilor 1500 î. e. n.) şi tîrzie (de la această din urmă dată şi pînă cu aproximativ 1200 ani î. e. n.[3]).

Interesul pe care îl poate avea pentru epoca bronzului din Bulgaria arheologia românească, preocupată de studiul culturii Tei, se va manifesta, fireşte, faţă cu schema cronologică de mai sus, doar pentru perioadele mijlocie şi tîrzie ale epocii, întrucît numai acestea două apar contemporane cu evoluţia culturilor carpato-dunărene şi cu istoria triburilor Tei[4].

---

[1] Cf. Istoria României, I, 1960, p. 106 (I. Nestor) ; K. Horedt, Apulum, 4, 1961, p. 9 şi urm. ; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 174 ; A. D. Alexandrescu, Dacia, N. S., 10, 1966, p. 121 ; E. Zaharia, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 176 ; A. Florescu, Dacia, N. S., 11, 1967, p. 73 ; N. Chidioşan, Dacia, N.S. 12, 1968, p. 172 şi urm. ; Alexandru Vulpe, SCIV, 18, 1967, 1, p. 98 ; 22, 1971, 3, p. 488.

[2] A. D. Alexandrescu, Dacia, N. S., 12, 1973, p. 83.

[3] R. Katinčarov, ArheologijaSofia, 16, 1974, 1, p. 1 şi urm. (cu bibliografie).

[4] Nu este locul să relatăm aici dacă (şi de ce) sîntem sau nu de acord cu această periodizare. Precizăm numai că, prin raport cu sistemul cronologic adoptat de arheologii bulgari, precum şi cu modul în care încadrează arheologii români cultura Tei, aceasta

S C I V A, tomul 29, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1978, p. 43—71.

Din unghiul acesta de vedere, este necesar să fie reținute în primul rînd datele referitoare la cultura din perioada mijlocie a epocii bronzului, obținute îndeosebi în sectoarele central și răsăritean ale zonei sudice a Republicii Populare Bulgaria, pe baza săpăturilor practicate de Rumen Katinčarov și Mitio Kănčev în tellul de la Nova Zagora[5], dar și prin cercetările mai vechi efectuate de Peter Detev la Razkopanica[6].

Cultura adusă în lumină prin cercetările menționate se caracterizează în principal prin așezări-tell, cu locuințe de tipul caselor de suprafață, avînd drept notă specifică conturul absidal al peretelui scurt opus intrării — casele fiind spațioase și, în mai toate cazurile, împărțite în cîte două încăperi, dintre care una — utilizată îndeobște ca ,,hambar''[7]. Populația practica o economie mixtă, întemeiată mai ales pe agricultură și creșterea vitelor[8]. Repertoriul uneltelor apare variat, dar nespecific, întrucît tipurile cele mai frecvente și mai utilizate[9] se constată răspîndite pe o arie vastă, cel puțin în Europa centrală și sud-estică. Fără a fi numeroase, uneltele și armele de bronz sînt totuși prezente, realizarea lor avînd la bază zăcămintele cuprifere din sudul Bulgariei, de la Stara Zagora, de pe colinele Iliiski din preajma Novei Zagora, ori din Rodopi[10].

Dacă în privința tipurilor de așezare și de locuință și a uneltelor se constată, între cultura perioadei timpurii și cea a perioadei mijlocii ale epocii bronzului din Bulgaria centrală și est-sudică, o continuitate deplină, în privința ceramicii situația e mai complexă. După cum a apreciat Katinčarov, în noua etapă de dezvoltare, o serie de forme tipice pentru perioada timpurie se întîlnesc cu totul rar sau dispar complet[11]. Exemplificînd, consemnăm că își continuă evoluția vasul de provizii, parțial vasul-castron; dispar recipientele askoi și așa-numitele ,,urne'' cu corp sferic și cu gît cilindric terminat cu margine pronunțat răsfrîntă; dar apare o gamă variată de cești, îndeosebi, dar și căni cu toarte. În privința ornamentării se cere notat că decorul șnurat continuă încă, la începutul perioadei mijlocii, dar că el își va simplifica motivistica, pentru a dispare, în cele din urmă, treptat[12].

s-ar situa, la sud de Dunăre, cu întreaga sa evoluție, pe parcursul celei de-a doua jumătăți a perioadei mijlocii și de-a lungul întregii perioade tîrzii a epocii bronzului. Nu este însă greu să se observe că, din punctul de vedere al cronologiei relative, unele și aceleași complexe de locuire proprii culturii aduse în discuție apar în situația de a fi într-un fel plasate la sud de Dunăre și în chip diferit la nordul fluviului, pe teritoriul României.

[5] R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 17 și urm.

[6] P. Detev, Apulum, 7, 1968, 1, p. 61 și urm.

[7] R. Katinčarov, în *Thracia — Primus Congresus studiorum thracicorum*, Sofia, 1972, p. 43 și urm.

[8] R. Katinčarov, ArheologijaSofia, 16, 1974, 1, p. 10.

[9] *Ibidem*, p. 5, fig. 4.

[10] *Ibidem*, p. 11.

[11] *Ibidem*, p. 17.

[12] *Ibidem*, p. 16.

În esență, ceramica tipică culturii aduse în discuție — lucrată cu mîna[13] — prezintă un repertoriu de forme puțin variat, dar cu elemente bine individualizate. Tipurile principale sînt următoarele[14] :

1. Vase mari, cu gura largă și dreaptă, cu corpul fie arcuit simplu, fie divizat în două etaje : cel inferior tronconic, cel superior — la unele exemplare cilindric, la altele, cu pereții strînși pe mijloc (arcuiți concav), cu torți masive. 2. Vase cu corpul puternic bombat sau accentuat arcuit bitronconic, cu gît cilindric relativ înalt, terminat cu margine scundă, ușor răsfrîntă în exterior. 3. Castroane cu corpul arcuit bitronconic, cu variante determinate de raportul dintre partea inferioară și cea superioară ale corpului, de arcuirea pereților, de conformația marginii vasului, sau de prezența, dispunerea și conformația toartei (torților) ca și de prezența sau absența unui „cioc" de scurgere. 4. Căni cu toartă verticală, mai mult sau mai puțin supraînălțată, ale căror variante principale sînt determinate de profilul pîntecului sau al gîtului, precum și de conformația gurii (dreaptă sau oblică). 5. Ceşti cu o toartă (cele mai numeroase) sau cu două torți (evident, rare) ale căror variante se deosebesc asemenea celor ale cănilor (fig. 1).

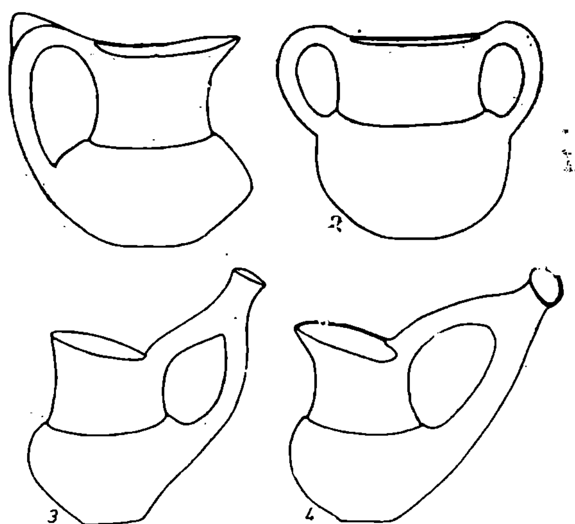

Fig. 1. Ceşti caracteristice culturii Nova Zagora.

Chiar pe temeiul unei examinări sumare apare neîndoielnic că aspectul cultural difuzat în perioada mijlocie a epocii bronzului în sectoarele central și răsăritean ale Bulgariei sudice se definește, la „capi-

[13] Unii autori bulgari au emis ipoteza lucrării ceramicii din epoca bronzului, în teritoriile de la sud de Dunăre, și cu ajutorul roții olarului. Cf. V. Mikov, IzvestijaSofia, 29, 1966, p. 178 și urm. Toată ceramica studiată de autorul prezentei lucrări în muzeele din Sofia, Plovdiv, Asenovgrad, Stara Zagora și Nova Zagora s-a dovedit a fi lucrată, în epoca bronzului, numai cu mîna.

[14] Pentru formele precizate mai jos, ca și pentru ornamentarea lor, ilustrația poate fi obținută consultînd lucrările citate ale lui R. Katinčarov și P. Detev, precum și M. Kănčev, *Praistoriceschi i anticini materiali v muzeia grad Nova Zagora*, Sofia, 1973, fig. 47—67.

tolul" ceramică, prin forme; că aceasta — cultură a cănii, ceştii şi castronului — nu posedă nimic de natură să o individualizeze prin ornamentaţie. Aceasta e rar prezentă pe vase, fiind şi săracă, atît în privinţa tehnicii de execuţie a decorului, cît şi a repertoriului motivelor. Incizia, crestarea, impresiunea şi alveolarea (cu contur simplu, circular, oval sau triunghiular), tehnica reliefului înălţat de la peretele vasului (creste, proeminenţe, brîuri) sînt aproape singurele procedee de obţinere a decorului. De fapt, rămîne să mai fie adăugat doar ornamentul şnurat, care însă e rar întîlnit şi numai în etapa timpurie a perioadei (culturii). Cît priveşte motivele, e de subliniat că ele aproape niciodată nu se combină şi nu se organizează în compoziţii. Dispuse de regulă izolat, alcătuiesc o gamă redusă: linia dreaptă, şirul neîntrerupt, fasciculul sau banda, unghiul şi cercul, cvasitriunghiul, motivul „M" şi cel în formă de stea (ultimele două, aparţii singulare la Veselinovo şi Razkopanica).

Pentru cultura aceasta — ale cărei elemente definitorii au fost schiţate mai înainte, şi în legătură cu care se foloseşte denumirea de „cultură Razkopanica"[15], dar pentru care noi vom utiliza conceptul de „cultura Nova Zagora"[16] — este o problemă de a şti dacă ea a ocupat întreaga zonă de sud a Republicii Populare Bulgaria.

Asociind materialelor de la Nova Zagora şi Ezero (ultimele două niveluri) ceramica descoperită la Iunacite; şi făcînd în permanenţă referiri la „Bulgaria sudică" în întregul său, Rumen Katinčarov — fără a se pronunţa precis şi categoric — lasă a se înţelege că are în vedere pretutindeni la sud de Stara Planina, o singură cultură[17]. În schimb, cît se poate de explicit, Gorana Tončeva se referă la „. . Bulgarie du sud avec la culture que l'on peut nommer Razkopanica", cultură care „aux XIIIe et XIIe ss. av. n. è . . . continuait à s'y dêvelopper"[18].

Totuşi noi credem că, în perioada mijlocie a epocii bronzului — mai precis în prima parte a acestei perioade —, zona sudică a actualului teritoriu bulgar a fost oricum divizată din punct de vedere etno-cultural în două sectoare: cel central şi răsăritean, ocupat de purtătorii culturii Nova Zagora (Razkopanica); şi sectorul vestic, populat de creatorii a ceea ce noi propunem să se numească „cultura Iunacite".

În adevăr, analiza materialelor arheologice publicate din telul „cel mai vestic din Bulgaria" (cum l-a considerat Vasil Mikov)[19] arată clar un fapt: ceramica de la Iunacite se diferenţiază vizibil, categoric, de ceramica descoperită la Nova Zagora şi Razkopanica.

Este adevărat că de la Iunacite nu s-a publicat întregul repertoriu de forme. Dar chiar aşa, diferenţierile faţă de alte culturi sînt uşor de constatat, la fel cum sînt lesne de surprins elementele care să individualizeze, fie şi parţial, cultura Iunacite.

---

15 Gorana Tončeva, în *Actes du VIIIe Congrès international de sciences préhistoriques* III, Belgrad, 1973, p. 98.

16 Urmînd unei sugestii date de Sebastian Morintz, ţinînd şi noi seamă de caracterul riguros ştiinţific al cercetărilor întreprinse în tell-ul de la Nova Zagora.

17 R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 19 şi urm.

18 Gorana Tončeva, *loc. cit.*

19 V. Mikov, GodišnikPlovdiv, 1937—1938, p. 92 şi urm.

Apare astfel evident că acestei din urmă culturi nu-i sînt deloc specifice castroanele cu torţi verticale supraînălţate şi cu orificii cilindrice sau tronconice, de scurgere; cănile şi ceştile cu gura oblică (la Iunacite, doar o singură cană); torţile oblice sau cele cu brîu alveolat pe spinare (toate — elemente atît de definitorii în aria Nova Zagora), culturii Iunacite fiindu-i caracteristice:

1. Vase cu corp bitronconic, cu etaje aproximativ egale şi bine dezvoltate, cu margine cilindrică foarte scundă. 2. Castroane: cu corpul relativ înalt, arcuit simplu, emisferic; sau cu corp tronconic prevăzut cu toartă verticală; sau întinse, cu corpul arcuit simplu, ori cu partea superioară uşor arcuită către interior şi cu partea inferioară tronconică. 3. Căni cu o toartă, cu gura dreaptă, cu gît relativ înalt, cilindric sau evazat tronconic (fie spre gură, fie invers, către pîntece), cu pîntecele bombat, terminat cu fund drept, simplu (variantele cănilor deosebindu-se prin dispunerea torţii verticale: supraînălţată sau nu, trasă din buză sau prinsă sub aceasta). 4 Ceşti cu una sau două torţi şi cu fundul în exclusivitate ascuţit, îndeobşte caracteristice culturii Iunacite (vezi fig. 2).

Fig. 2. Ceşti cu toartă caracteristice culturii Iunacite (după V. Mikov).

Exemplarele cu o toartă se grupează în două tipuri principale, deosebite după raportul dintre gît şi pîntece. Ceştile cu două torţi au partea superioară a corpului cilindrică sau evazată tronconic, iar butonii verticali conici-alungiţi sînt, comparativ cu ceştile cu o singură toartă, şi mai des prezenţi în punctele de contact ale gurii cu extremităţile superioare ale torţilor[20].

Recipientele din urmă, considerate de Rumen Katinčarov „poate o dezvoltare ulterioară a tipului «troian» de ceşti" şi totodată „pre-

[20] *Ibidem*, p. 77 şi urm., fig. 20–27.

cursoare formei kantarosului grec" sînt, potrivit opiniei aceluiaşi cercetător, „caracteristice" perioadei mijlocii a epocii bronzului din Bulgaria[21]. După părerea noastră ele sînt caracteristice însă numai culturii Iunacite, prezenţa lor în alte cîteva staţiuni din Republica Populară Bulgaria (între care şi Razkopanica)[22] trebuind să fie explicată prin schimburi intertribale, ca „importuri". Rămîne de precizat în viitor dacă în acelaşi mod se poate explica prezenţa unor ceşti de tip Iunacite şi în Serbia, unde au fost atribuite de Milutin Garašanin nivelului Bubany-Hum II[23], (III, după D. Berciu)[24]. Oricum însă, problema revizuirii încadrării unor materiale din stratul de cultură de la Bubanj sau de la Velika Humska Čuca, distingerii acolo a unui orizont de locuire propriu bronzului mijlociu, se pune în viitor.

Referindu-ne la ornamentarea ceramicii din cultura Iunacite, semnalăm îndeosebi benzile haşurate vertical sau în reţea, ori cercurile cu punct central, incizate şi incrustate cu alb, dispuse pe corpul ceştilor; ori triunghiurile şi romburile cu suprafeţele umplute cu puncte împunse, organizate în combinaţii din care rezultă benzi în zigzag cruţate.

Mai mult decît în aria sudică a Republicii Populare Bulgaria, cunoaşterea aspectelor de cultură materială aflate la nord de Stara Planina, în perioada mijlocie a epocii bronzului, întîmpină dificultăţi, datorate — cum am menţionat deja — caracterului incomplet şi adesea nesigur al documentaţiei.

De fapt, singura certitudine ce se poate înregistra arheologic este deocamdată prezenţa în sectorul vestic al ariei menţionate a unor populaţii aparţinînd marelui complex al cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie şi din zona vestică a cursului inferior al fluviului, în speţă grupului Žuto Brdo-Gîrla Mare. Vestigii ale acestui aspect cultural, pentru care unii arheologi bulgari propun şi denumirea „cultura Novo Selo" au apărut în districtele Vidin, Lom, Oriahovo, Kula, Vraca[25]. Ţinînd seamă de această răspîndire, e sigur, aşa cum afirmă Gorana Tončeva[26], că grupul acesta, Žuto Brdo-Novo Selo a ocupat *în întregime* sectorul vestic al zonei nordice a Bulgariei — de la Dunăre pînă la poalele munţilor Balcani? Mai probabil este că, întocmai ca în România, populaţiile culturii aduse în discuţie s-au aşezat doar pe o fîşie de teren de-a lungul Dunării, restul teritoriului fiind populat de alte triburi. Ce fel de triburi însă, purtătoare ale cărei (ale căror) culturi — aceasta e greu de spus în prezent. Descoperiri efectuate la Zgalevo, în districtul Peven[27], dacă nu-s cumva importuri, par a sugera o extindere şi la nord de Stara Planina, fie şi parţial, a culturii de tip Iunacite. În acelaşi timp, unele materiale datînd din această perioadă, provenite din districtul Vraca[28],

---

[21] R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 17—18.
[22] Cf. Apulum, 7, 1968, 1, fig. 8/1; 19/3.
[23] Milutin V. Garašanin, BerRGK, 39, 1958, p. 61, pl. 12/5.
[24] D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, p. 103.
[25] V. Mikov, ArheologijaSofia, 12, 1970, 3, p. 63.
[26] Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 98.
[27] Cf. IzvestijaSofia, 18, 1952, p. 343, fig. 341.
[28] B. Nicolov, ArheologijaSofia, 6, 1964, 2, p. 73, fig. 8.

arată a nu se atașa nici grupului Žuto Brdo-Novo Selo și nici culturii de tip Nova Zagora (Razkopanica). Situația e asemănătoare și pentru ceștile cu toartă, ornamentate, descoperite la Bjala, în centrul zonei celei mai nordice a Republicii Populare Bulgaria[29].

Într-o atare stare de lucruri, complicată după cum rezultă, se conturează ca un obiectiv de viitor al arheologiei din țara vecină precizarea ariei, conținutului și cronologiei culturii (culturilor?) instalate în perioada mijlocie a epocii bronzului la nord de Stara Planina, în partea de vest — între lanțul de munți și coridorul riveran Dunării, ocupat de grupul Žuto Brdo — Gîrla Mare — Novo Selo.

Care este însă situația, în această vreme, în sectoarele central și estic ale Bulgariei nordice?

Opinia Goranei Tončeva, că aici ar fi existat „une civilisation que l'on peut rattacher surtout à la culture matérielle Belopotok-Costișa de Roumanie"[30] nu poate fi acceptată. În fapt, ceramica din perioada mijlocie a epocii bronzului, descoperită în sectoarele central și răsăritean ale Bulgariei nordice[31] dovedește prin toate elementele sale — categorii, forme, ornamente — că ea documentează aici ceea ce Alexandrina Alexandrescu a definit cu atîta exactitate: „la variante sud-danubienne de la culture Tei".

În perioada tîrzie și finală a epocii bronzului, culturile precizate, menționate — Nova Zagora, Iunacite, Novo Selo și Tei —, au evoluat în continuare sau numai unele dintre ele? Ori s-au format alte aspecte de cultură, în împrejurări ce vor trebui și acestea clarificate.

Ocupîndu-se de teritoriile situate la sud de Stara Planina, Rumen Katinčearov afirmă că „marea majoritate a vaselor de lut caracteristice pentru perioada mijlocie a epocii bronzului din Bulgaria sudică continuă să fie folosită și în perioada tîrzie"[32]. Trebuie însă consemnat că opinia nu își găsește acoperire întru totul în descoperirile arheologice și că ea se cere cu atît mai mult receptată cu rezervă, cu cît același cercetător face și afirmația că în depozitul de vase de la Plovdiv „sînt prezente majoritatea vaselor folosite spre sfîrșitul epocii bronzului"[33]. Dar, dacă se compară, de pildă, repertoriul tipurilor de vase descoperite la Plovdiv, cu formele constatate la Iunacite, lipsa de continuitate se dovedește frapantă. Situația se repetă în bună măsură și dacă se procedează la compararea vaselor de la Plovdiv și Crușovica cu gama formelor

---

[29] Păstrate în Muzeul de arheologie din Sofia, inv. 3160. Scunde (avînd diametrul mai mare decît înălțimea) cu cîte o toartă verticală supraînălțată, cu gura mai mult sau mai puțin oblică; cu gît cilindric și pîntec abia perceptibil profilat convex, fiind însă mai extins, încît la zona de unire cu gîtul formează prag; cu fund drept, prevăzut cu pastilă concavă în centru; ornamentate pe gît cu linii late orizontale, paralele, bine distanțate, iar pe pîntec cu spirale concentrice ori înlănțuite, obținute prin incizii relativ largi și adînci, brăzdate de împunsături succesive.

[30] Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 98.

[31] Pentru ceramică, cf. IzvestijaSofia, 18, 1952, p. 139, fig. 114; 24, 1961, p. 311, fig. 5, 13—20; 26, 1963, p. 189 și urm., cu fig.; 32, 1970, p. 219, fig. 24.

[32] R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 19.

[33] R. Katinčarov, *loc. cit.*

tipice pentru cultura Nova Zagora. E adevărat că în cazul din urmă se înregistrează şi excepţii, care pot pune, eventual, problema participării fondului Nova Zagora în formarea culturii de tip Plovdiv. Anume, în orizontul VII de la Razkopanica — dacă observaţiile sînt precise — se constată că vasul cu pîntece globular, gît tronconic şi torţi supraînălţate apare asociat cu ceşti cu toartă, cu gura oblică, din bronzul mijlociu, atît de tipice la Nova Zagora şi în tellul de lîngă Manole[34]. Tot astfel, vasele mari cu corpul arcuit bitronconic, cu gura dreaptă şi buza profilată în exterior ar putea fi eventual derivate din prototipuri ale bronzului mijlociu — poate din cana înaltă şi pîntecoasă, cu gît dezvoltat, tronconic avînd baza bine delimitată de pîntece printr-o linie orizontală adîncită[35]. În sfîrşit, se poate admite şi o derivare a cănii askoidale atît de caracteristică în aspectul cultural Zimnicea-Plovdiv, dintr-un tip de cană întîlnit în nivelul al patrulea de la Razkopanica[36]. Aşa fiind se cer însă subliniate două fapte: că analogiile între culturile aduse în discuţie, Plovdiv şi Nova Zagora, se limitează doar la exemplele citate; iar în al doilea rînd, că în formarea grupei Zimnicea-Plovdiv trebuie admisă şi participarea faciesului sud-dunărean al culturii Tei, aşa cum a arătat Alexandrina Alexandrescu[37].

Indiferent de acestea (mai departe, în contextul de faţă, vom arăta că la geneza grupului Zimnicea-Plovdiv se cere admis şi aportul unei alte zone a Balcanilor — participarea culturii bronzului tîrziu din Macedonia, cea care a propulsat şi în aria Tei unele elemente), pentru ceea ce interesează acum, mai importantă e împrejurarea următoare: în perioada tîrzie a epocii bronzului din Bulgaria, o realitate arheologică o consituie grupul cultural Zimnicea-Plovdiv, a cărui arie de răspîndire, delimitată tot de Alexandrina Alexandrescu[38], se prezintă oarecum întinsă: din bazinul Iskerului pînă la răsărit de Iantra; din stînga Dunării, de pe linia Zimnicea-Olteniţa, pînă în văile Mariţei şi Tundjei.

În celelalte sectoare ale teritoriului Republicii Populare Bulgaria situaţiile apar, în raport cu stadiul actual al investigaţiilor, astfel:

Mai mulţi cercetători, dar cu deosebire Vasil Mikov şi Gorana Tončeva, sînt de părere că în zona vestică a Bulgariei nordice şi-a continuat evoluţia, în perioada finală a epocii bronzului, cultura Novo Selo-Žuto Brdo-Gîrla Mare[39]. Dacă se ţine seamă de realităţile din nordul Dunării, faptul pare pe deplin posibil. Numai că, tot prin comparaţie cu realităţile din sudul Banatului şi Olteniei, rămîne să se precizeze (pînă în prezent demonstraţia nu-i făcută) dacă aspectul Novo Selo a durat pînă în cea din urmă etapă a epocii bronzului — de o parte, iar de alta, dacă, aşa cum a demonstrat D. Berciu pentru nordul Dunării[40], s-a integrat prin pulverizare etno-culturală, într-un orizont de mixtură mai cuprinzător.

---

[34] P. Detev, Apulum, 7, 1968, 1, fig. 22/4.
[35] R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 18, fig. 25, a; M. Kăncev, *op. cit.*, fig. 60.
[36] P. Detev, *op. cit.*, p. 69, fig. 19/3.
[37] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 83.
[38] *Ibidem*, p. 81.
[39] V. Mikov, *op. cit.*, p. 63; Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 99.
[40] D. Berciu, SCIV, 12, 1961, 2, p. 237; idem, Dacia, N. S., 5, 1962, p. 140 şi urm.

În sectorul răsăritean al ţinuturilor bulgare dintre Dunăre şi Stara Planina, Gorana Tončeva situează „une culture matérielle marquée par des influences caractéristiques du Nord-Est et du Nord, la culture Noua I-Coslogeni (tout en gardant son caracter original d'une culture locale")[41]. Faptul nu pare însă a fi prea bine dovedit. Sebastian Morintz afirmă că „încă nu putem preciza" dacă „populaţia culturii Coslogeni a pătruns şi la sud de Dunăre"[42], deşi recent înclină să admită o atare posibilitate[43].

Oricum, se poate afirma că în ultima perioadă a epocii bronzului sînt identificate sau postulate următoarele manifestări culturale: Plovdiv-Zimnicea, Novo Selo-Gîrla Mare şi Coslogeni. Tuturor acestora trebuie să li se adauge evoluţia, şi în bronzul tîrziu, a variantei sud-dunărene a culturii Tei, fapt dovedit de catalogarea, cartarea şi examenul tipologic al tuturor descoperirilor proprii acestei culturi, efectuate pentru teritoriul Republicii Populare Bulgaria.

Celor patru puncte cu descoperiri Tei identificate pe teritoriul R. P. Bulgaria de Alexandrina Alexandrescu li se pot adăuga alte unsprezece, documentaţia referitoare la răspîndirea culturii Tei în sudul Dunării extinzîndu-se astfel sensibil, atît teritorial, cît şi sub raportul persistenţei triburilor menţionate în contextul epocii bronzului din spaţiul Peninsulei Balcanice.

Iată descoperirile din Republica Populară Bulgaria (fig. 3).

1. *Altimir*, districtul Vraca. La aproximativ 300 m vest de localitatea Breste, săpăturile ocazionale au explorat o staţiune arheologică — pare-se cu resturi de aşezări aparţinînd unor etape şi culturi diferite din epoca bronzului. Dintre descoperiri se semnalează şi o ceaşcă, pe care Alexandrina Alexandrescu a atribuit-o culturii Tei (fig. 4, 1). Caracteristica recipientului o constituie pîntecele sensibil lărgit, profilat în exterior. Înălţime: 0,080 m; diametrul maxim (al pîntecelui): 0,065 m[44].

2. *Azmaška Moghila*, districtul Stara Zagora. Cu prilejul unor săpături practicate de Nenčo Dimitrov într-o staţiune neo-eneolitică, situată la 6 km est de Stara Zagora, a fost descoperit, într-o groapă „cu materiale mai tîrzii", un castron fragmentar, lucrat cu mîna, bogat ornamentat (fig. 5/2). Este lucrat din pastă bună cu foarte puţin nisip şi calcar extrem de mărunt sfărîmat. Modelaj bun, cu suprafeţele, interioară şi exterioară, foarte bine lustruite. Exteriorul şi marginea în interior sînt de culoare cărămizie-roşiatică. Restul suprafeţei interioare este negru. Relativ întins, castronul prezintă corp arcuit simplu (bombat) cu marginea relativ înaltă, evazată oblic (foarte puţin arcuită). Gura largă, dreaptă, are buza teşită oblic; fundul, relativ întins e plat. Decorul, de o execuţie în mare măsură stîngace, e obţinut prin incizii şi prin şiruri de împunsături succesive largi şi adînci, încrustate cu materie albă. Pe margine, în interior e dispus un şir de romburi haşurate cu cîte două linii oblice. În exterior, pe buză, un şir de frînturi foarte scurte de linii oblice, paralele. Zona de unire a marginii cu corpul e circum-

---

[41] Gorana Tončeva, *loc. cit.*
[42] Sebastian Morintz, Revista de istorie, 27, 1964, 6, p. 900.
[43] Informaţie verbală.
[44] B. Nicolov, *op. cit.*, p. 69, fig. 12.

Fig. 3. Descoperiri Tei de pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria.

Fig. 4. Cești și fragmente ceramice Tei descoperite la: 1 Altimir; 2 Kjupcklii; 3 Kadăkioi; 4 Pekliuk; 5 Gradeșnica; 6 Izvor.

scrisă de o linie orizontală. Mai jos, pe partea superioară a corpului urmează o bandă cruţată, în zigzag. Spaţiul delimitat de banda aceasta şi de linia orizontală de deasupra este în întregime brăzdat de linii incizate, late, dese, neorganizate, amintind, în oarecare măsură, de decorul obţinut cu măturica. Imediat sub banda cruţată, jumătate — în spaţiile

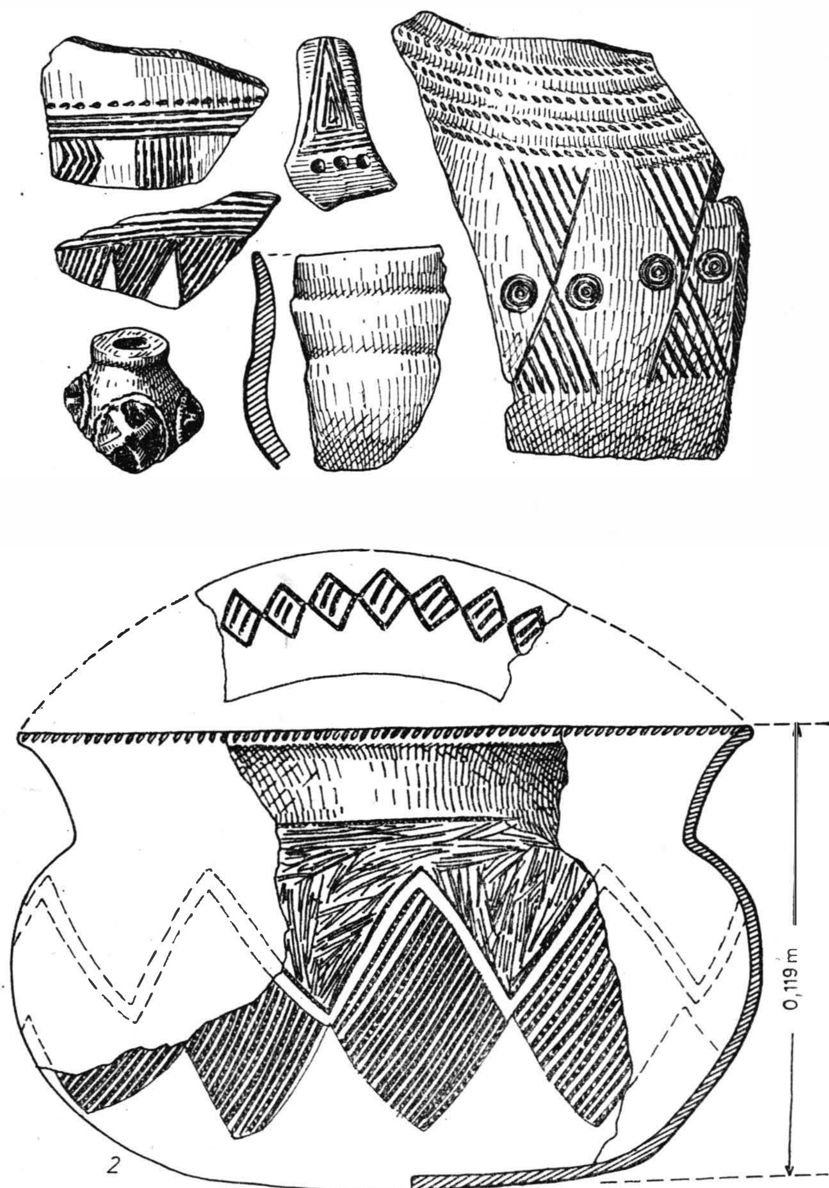

Fig. 5. 1 Ceramică Tei din peştera Tabaşka; 2 vas fragmentar de la Azmaška, descoperit şi comunicat de Nenčo Dimitrov.

unghiulare create de ea, cu cealaltă jumătate, în afară, pe cîmpul liber al exteriorului, se află romburi mari, cu cîmpul haşurat oblic. Modul de dispunere a acestor romburi face ca întreg fundul castronului să apară decorat de o mare stea cruţată, cu zece colţuri triunghiulare. Înălţimea recipientului: 0,119 m; diametrul probabil al gurii: 0,215 m. Prin formă şi ornamentaţie vasul aparţine fazei Tei III[45].

3. *Devetaki* (*peşteră*), districtul Loveč. Săpăturile efectuate între 1950 şi 1952 de V. Mikov şi N. Djambazov au dus şi la descoperirea unor locuiri de tip Tei instalate în peşteră. Materialele ceramice atestă cu certitudine prezenţa succesivă a trei faze: I, III şi Va. Pentru faza I apar întrutotul caracteristice ceştile cu o toartă, cu micul colţ tras în sus, din buză, în zona de prindere a torţii; cu diametrul recipientului mai mare decît înălţimea sa (fig. 6/1, 2, 4). Pentru faza Tei III sînt specifice ceştile cu o toartă, între care şi varianta avînd gura oblică (fig. 6/3, 5—6); castronul cu corp tronconic, recipientele mari cu corp bombat, ornamentate cu benzi arcuite aplicate, avînd capetele cîteodată răsucite spiralic (fig. 7/1); castroane din pastă fină, negre, cu corpul bombat. Faza Tei Va este marcată de vasele cu corp bombat (globular) cu gît cilindric sau tronconic, cu cîte două torţi supraînălţate, de secţiune triunghiulară, prevăzute adesea cu creste transversale sau cu proeminenţe conice, în repetate rînduri ornamentate prin şiruri de împunsături succesive (înguste, superficiale) cu compoziţii (frize largi, orizontale) în care sînt combinate benzi de linii paralele, triunghiuri haşurate, şiruri de impresiuni sau adîncituri, linii sau benzi de linii în zigzag etc. (fig. 7/2—4, 9/1—3). De această fază ţin probabil şi cele mai multe dintre fragmentele de vase prevăzute cu torţi orizontale (fig. 8/1—5). Alături de resturile ceramice au fost descoperite şi unelte, dintre care subliniem, datorită analogiilor extrem de bune pe care le au în aria Tei de la nordul Dunării, două piese de bronz: o seceră cu lama relativ lată, uşor curbată, cu baza rectangulară şi vîrf rotunjit şi un cuţit avînd spinarea lamei dreaptă şi dublă incizie paralelă cu spinarea[46].

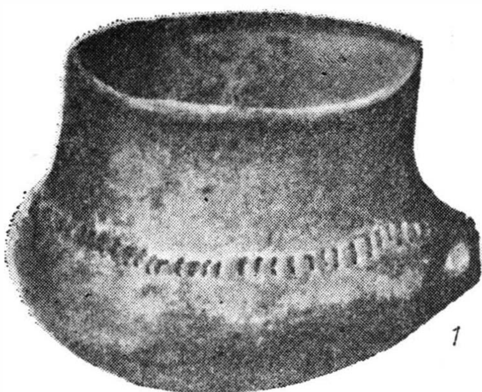
4. *Emen* (*peşteră*), districtul Tîrnovo[47]. În săpăturile efectuate de I. Nicolova şi N. Anghelov a fost determinat şi un nivel de locuire din epoca bronzului, cu grosimea maximă de 0,60 m. Nu se dau amănunte privind eventuala descoperire a unor locuinţe. În inventar se remarcă o brăţară de aur lucrată din sîrmă subţire cu secţiunea ovală-circulară; un depozit de unelte de bronz, alcătuit dintr-un *Hammeraxt*, un cîrlig şi mai multe dălţiţe, la care se adaugă şi un tipar pentru turnat obiecte de metal cu formă rectangulară alungită; şi numeroase fragmente ceramice, unele ornamentate „cu figuri geometrice" prin incizii şi împunsături succesive încrustate cu materie albă. Locuirea aparţine fazei Tei III.

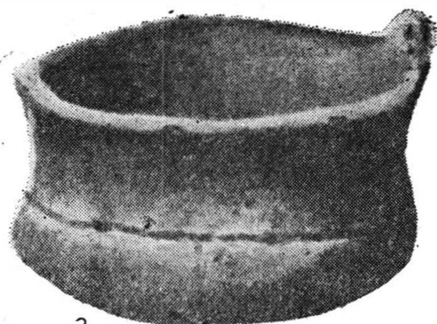
---

[45] Informaţie Nenčo Dimitrov, Muzeul din Stara Zagora. Mulţumim şi cu acest prilej colegului bulgar pentru ajutorul dat în cunoaşterea materialelor Tei din sudul Dunării.

[46] V. Mikov, N. Djambazov, *Devetaşkata peşcera*, Sofia, 1960, p. 114 şi urm., cu fig. 91 şi urm. Materialele Tei de la Devetaki le-am studiat în Muzeul de arheologie din Sofia. Din nefericire, ele nu posedă nici un marcaj de şantier, nici o consemnare a locului şi adîncimii la care au fost descoperite.

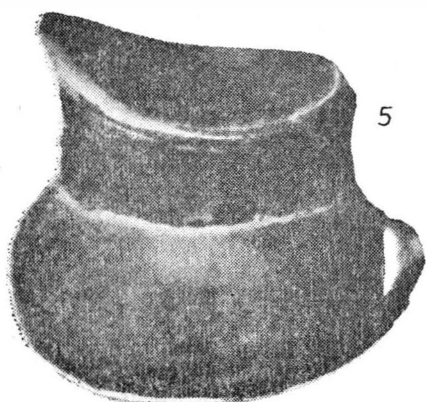
[47] I. Nicolova, N. Anghelov, IzvestijaSofia, 24, 1961, p. 311, fig. 5, 13—20.

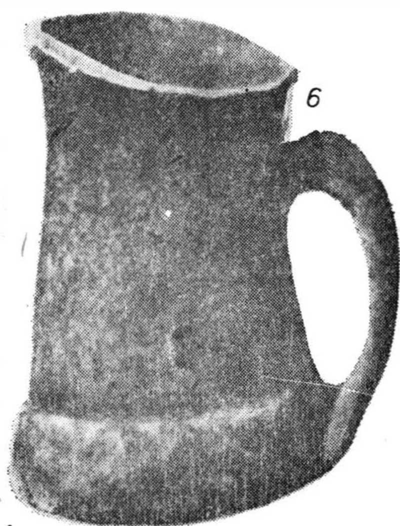

Fig. 6. Cești Tei din peștera Devetakl (după V. Mikov și N. Djambazov).

Fig. 7. Ceramică Tei de la Devetaki (după V. Mikov şi N. Djambazov).

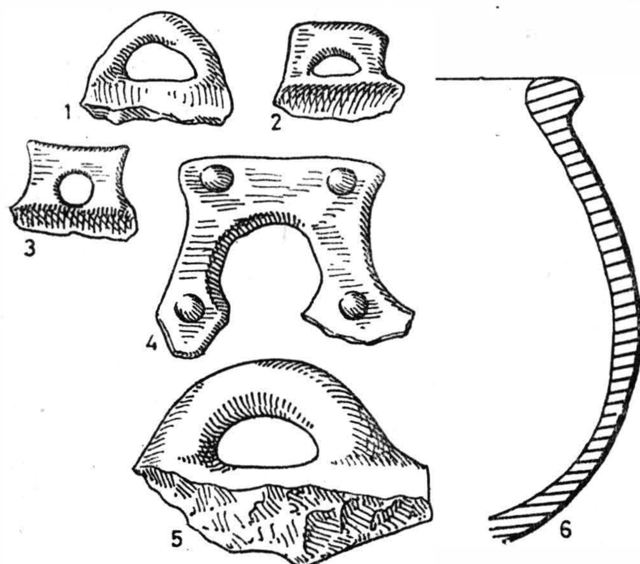

Fig. 8. Profil de castron şi torţi de la Devetaki (după V. Mikov şi N. Djambazov).

5. *Gradešnica*, districtul Vraca[48]. În punctul „Kaleto" situat la aproximativ 1 km spre vest de sat, a fost cercetată în 1963 o așezare din perioada tîrzie a epocii bronzului. Dintre materialele descoperite se citează și un vas de lut. Acesta (fig. 4/5) are corpul globular aplatizat și margine relativ înaltă, tronconică. Două torți verticale sînt prinse pe bază și în zona diametrului maxim. Corpul este ornamentat cu o bandă în zigzag, compusă din trei linii paralele, executate în tehnica șirurilor de împunsături succesive înguste, superficiale. Prin formă și ornament vasul aparține fazei Tei IV (orizontul „de mixtură" Tei-Verbicioara).

6. *Izvor*, districtul Plovdiv. Din acest punct situat în preajma satului Gradișce, Peter Detev a publicat o ceașcă de lut cu toartă, ornamentată (fig. 4/6). Recipientul are gura dreaptă, cu buza ușor profilată rotunjit în exterior, iar corpul împărțit în două etaje: cel superior, tronconic, e mai dezvoltat, înălțat; cel inferior, scund, are pereții trași oblic dar ușor arcuiți către fundul îngust, plat. Toarta e supraînălțată, fiind prinsă pe buză și la baza etajului superior al corpului. Acest din urmă etaj este ornamentat în tehnica inciziei și împunsăturilor succesive (înguste și superficiale) încrustate cu materie albă. Înălțimea ceștii: 0,090 m; diametrul gurii: 0,060 m; diametrul pîntecelui: 0,080 m. Prin formă și ornament recipientul trebuie încadrat în faza Tei IV[49].

7. *Kadăkioi*, districtul Vraca. Din săpăturile efectuate de Sonia Gheorghieva în punctul „Gorno Gradișce", este publicat un fragment ceramic (fig. 4/3) pe care apare decorul tipic fazei Tei I: șirul de segmente de linii verticale, paralele, încadrat, de o parte și de alta, de linii orizontale[50].

8. *Kjupeklii*, districtul Aitos[51]. La aproximativ 2 km spre est de sat, se află o movilă (tell ?). De aici, Gavril Kazarov a publicat o ceașcă cu toartă, pe care Alexandrina Alexandrescu a încadrat-o în faza Tei III. Ceașca are gura oblică, gîtul relativ înalt, cilindric, pîntecele mai scund decît gîtul, fiind foarte ușor arcuit. Toarta, din bandă cu secțiunea lenticulară, e prinsă pe buză și la baza pîntecelui. Neornamentată (fig. 4/2).

9. *Nova Zagora*, districtul Nova Zagora[52]. Într-un mormînt de înhumație cercetat în 1974 de Mitio Kănčev, a fost descoperită o cană cu toartă, ornamentată (fig. 10). Este lucrată din pastă cu puțin nisip și paiete minuscule de calcar. Modelaj foarte bun; exteriorul de culoare neagră-castanie, puternic lustruit. Gura pronunțat oblică e circumscrisă de buza profilată rotunjit în exterior. Gîtul tronconic este la bază circumscris de un șanț. Pansa puternic bombată, sferoidală aplatizată, se sprijină pe un fund îngust, foarte puțin înălțat, plat. Toarta, cu secțiune cvasirotundă e prinsă pe gît și pe zona diametrului maxim al pîntecelui. Decorul e obținut în tehnica împunsăturilor succesive de aspect Tei IV, dar cu o vădită tradiție Tei III. Dealtfel, compoziția ornamentală, dispusă pe zona superioară a pîntecelui amintește și ea de faza a treia de la nordul

---

[48] B. Nicolov, IzvestijaSofia, 32, 1970, p. 219, fig. 24.
[49] P. Detev, GodișnikPlovdiv, 3, 1960, p. 350, fig. 6 de la p. 349.
[50] C. Gheorghieva, IzvestijaSofia, 18, 1952, p. 264, fig. 237.
[51] G. Kazarov, PZ, 19, 1928, p. 305, fig. 1.
[52] Vasul l-am putut studia în Muzeul din Stara Zagora, prin bunăvoința lui Nenčo Dimitrov.

Dunării : o friză dreptunghiulară cu laturile compuse din bandă de cinci linii paralele, apropiate, închide două şiruri paralele de triunghiuri afrontate la vîrfuri. Spaţiul cruţat rezultat, de patru romburi culcate avînd la capete cîte un triunghi culcat este ornamentat, pe fiecare segment, cu cîte un romb concentric culcat, haşurat, închizînd o spirală înfăşurată

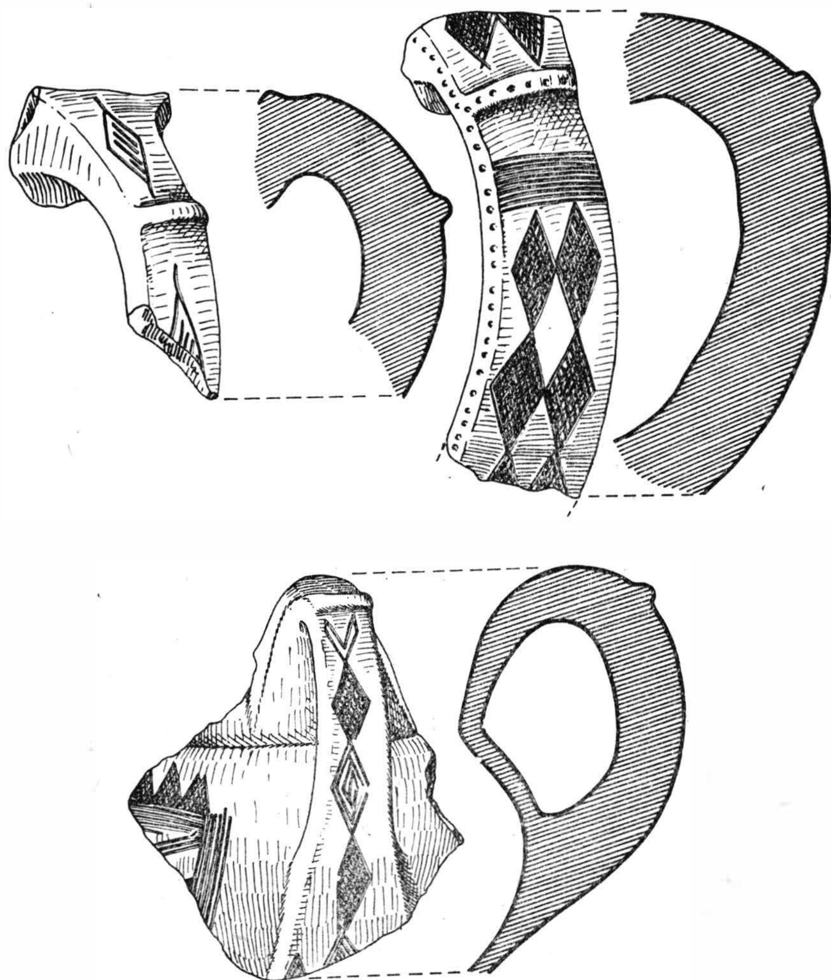

Fig. 9. Fragmente ceramice din peştera Devetaki (după V. Mikov şi N. Djambazov).

concentric. Sub latura inferioară a frizei, dispuse simetric, două grupe de cîte trei triunghiuri haşurate, cu vîrfurile în jos şi cu spin iar apoi, către toartă, cîte un triunghi asemenea încadrat de cîte trei linii oblice scurte, paralele. Înălţimea maximă a vasului : 0,154 m ; diametrul gurii : 0,079 m ; diametrul maxim al pîntecelui : 0,175 m ; diametrul fundului : 0,048 m.

10. *Pekliuk*, districtul Sofia[53]. În valea rîului Pekliuk, în apropiere de satul Galabovţî, Nikolai Petkov a cercetat o staţiune în care apar şi resturile unei locuiri din epoca bronzului. După materialele publicate, este sigur vorba de cel puţin două orizonturi, diferenţiate cronologic, poate şi cultural. Faciesului Tei sud-dunărean i se pot atribui

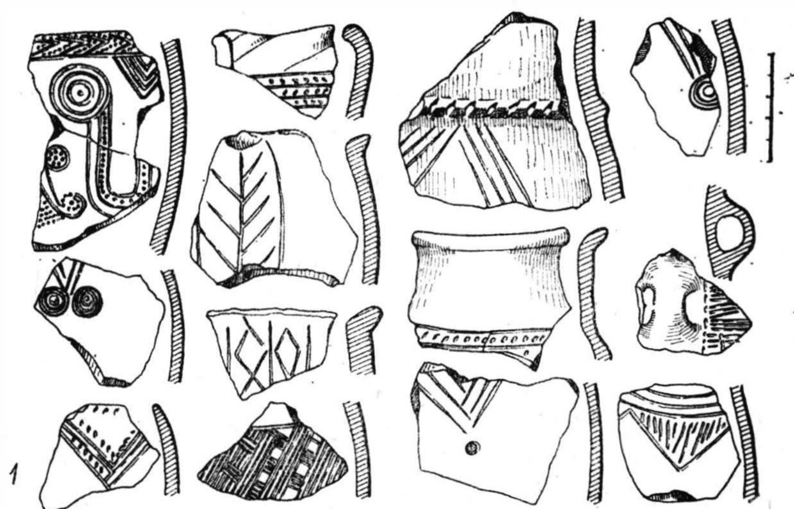
Fig. 10. Vas Tei de la Nova Zagora, descoperit de Mitio Kăncev, comunicat de N. Dimitrov.

fragmente de castroane cu corp arcuit simplu, cu marginea scundă evazată oblic, profilele de vase cu gît cilindric şi margine uşor răsfrîntă în exterior; fragmente de vase cu partea superioară a corpului tronconică; fragmente de recipiente cu torţi pe diametrul maxim etc., ornamentate prin incizii şi şiruri de împunsături succesive incrustate, cu triunghiuri haşurate, benzi de linii orizontale închizînd şiruri de puncte sau alternînd cu ele, romburi înlănţuite vertical, cercuri concentrice, brîuri alveolate etc. (vezi fig. 4/4; 11/1).

11. *Russe*, districtul Russe. În săpăturile practicate în 1948—1949 de G. Georgiev şi N. Anghelov într-un tell din marginea oraşului a fost descoperită şi o ceaşcă fragmentară[54], atribuită de Alexandrina Alexandrescu de asemenea faciesului Tei III.

12. *Svetikirilovo*, districtul Stara Zagora. La 12 km vest de Stara Zagora, în perimetrul satului, a fost descoperit la suprafaţă, cu prilejul unei periegheze efectuate de Nenčo Dimitrov, un fragment de vas, care,

[53] N. Petkov, IzvestijaSofia, 26, 1963, p. 189 şi urm., fig. 12—14.
[54] G. Georgiev, N. Anghelov, IzvestijaSofia, 18, 1952, p. 137, fig. 114.

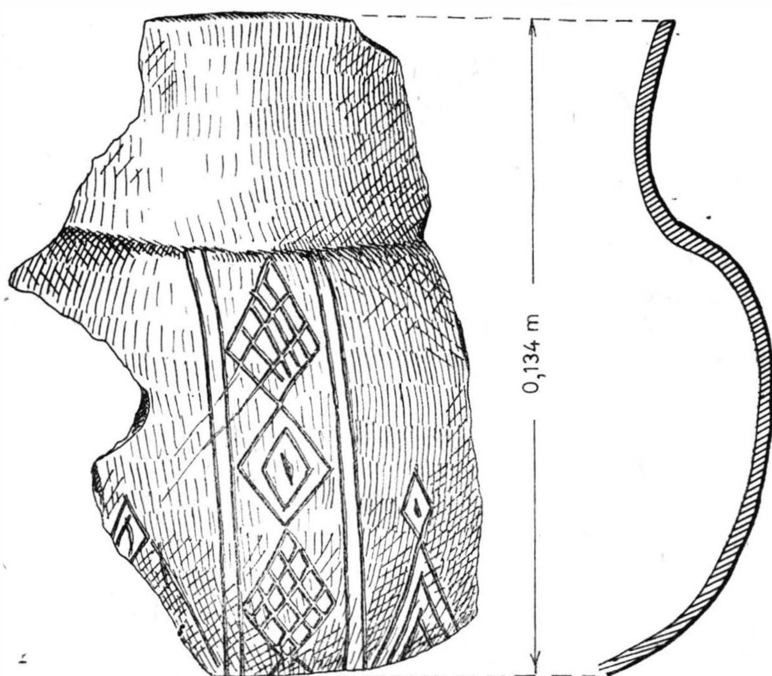

Fig. 11. 1 Ceramică Tei de la Pekliuk; 2 fragment de vas descoperit de Nenčo Dimitrov la Svetikirilovo.

prin formă și decor, poate fi atribuit cert fazei Tei IV. E un recipient lucrat din pastă bună, cu foarte puțin nisip și calcar mărunt sfărîmat. Exteriorul este de culoare cenușie-neagră și bine netezit. Corpul e bombat, gîtul evazat tronconic; gura era dreaptă cu buza teșită ușor orizontal. Decorul, dispus pe corp, de pe linia de unire cu gîtul pînă, probabil, spre fund, e obținut prin incizie. Pe fragment se păstrează un șir vertical de romburi cu cîmpul hașurat în rețea — unele alternînd cu altele închizînd romb concentric cu segment de linie în centru — șirul fiind flancat de ambele părți de cîte două linii verticale paralele. La bază pare să fi fost triunghiuri cu vîrful sus, hașurate de unghiuri concentrice, sprijinind cîte un romb cu segment de linie verticală în centru (fig. 11/2)[55].

13. *Tabașka* (peșteră), districtul Loveč. În grota situată nu departe de uzina electrică a orașului Loveč, pe malul stîng al rîului Osăm, săpăturile lui Nikolai Djambazov au identificat și o locuire Tei, caracterizată prin unelte (topoare de „miner", fusaiole, unele ornamentate), arme (între altele, un pumnal de bronz, cu lama în forma frunzei de salcie, cu două nituri pe placa mînerului) și ceramică (fig. 5/1). Raportate la cultura Tei din stînga Dunării, aceste materiale pot fi atribuite fazei a doua[56].

14. *Varna*, districtul Varna. Potrivit unor informații oferite de Sebastian Morintz și confirmate oral de Gorana Tončeva, materiale proprii culturii Tei au fost descoperite în împrejurimile orașului și se păstrează, nepublicate, în muzeul din Varna. Sebastian Morintz are în vedere îndeosebi trei cești cu toartă[57].

15. *Veliko Tîrnovo*, districtul Tîrnovo. O așezare a culturii Tei a fost recent cercetată în perimetrul orașului, de Vialka Inceva, de la Muzeul de istorie din Tîrnovo[58].

Cartarea și expertiza materialelor Tei determinate pe actualul teritoriu al Republicii Populare Bulgaria îngăduie acum abordarea problematicii implicate de raporturile culturii Tei cu populațiile situate în perioadele mijlocie și tîrzie ale epocii bronzului, într-unele zone ale Peninsulei Balcanice. În prealabil se cer însă consemnate cîteva încheieri, ce se desprind din însăși prezentarea materialelor Tei din dreapta Dunării.

Este, astfel, în primul rînd, neîndoielnic faptul că populațiile care au creat cultura adusă în discuție s-au instalat în aria de extremitate nord-estică a Peninsulei Balcanice încă din întîia lor etapă de evoluție cultural-etnică, faza Tei I. Ceștile cu toartă, citate, din peștera Devetaki

---

[55] Fragmentul ceramic păstrat în depozitul Muzeului din Stara Zagora l-am putut studia datorită amabilității lui Nenčo Dimitrov.

[56] N. Djambazov, IzvestijaSofia, 26, 1963, p. 232—235, fig. 34—36.

[57] În iulie 1975 am invitat pe Gorana Tončeva să ne ofere în scris unele precizări cu privire la descoperirile Tei de la Varna, apreciind ca necesar să cunoaștem îndeosebi dacă acolo e vorba de o așezare Tei sau nu sau, în acest din urmă caz, să cunoaștem mediul cultural în care au fost descoperite ceștile Tei. Ni s-a răspuns că materialele „proviennent d'un village lacustre (palafitique). C'est la drage qui a explorée ces matériaux. Ils étaient trouvés au fond de cette cité et sous les matériaux, qui appartiennent à la culture Noua . . . ".

[58] Informație Eugen Comșa.

(dintre care, una e şi ornamentată într-o manieră specifică fazei iniţiale a culturii Tei, vezi fig. 6/1) precum şi fragmentul ceramic decorat cu motivul „linie de cale ferată" descoperit la Kadăkioi sînt, în acest sens, argumente care, după noi, cel puţin, nu pot fi contestate.

De altă parte, atrage atenţia aria întinsă, cuprinzătoare pe care sînt difuzate descoperirile Tei din dreapta Dunării. Nu toate, desigur, marchează *aşezări* ale purtătorilor culturii — îndeosebi vasele de la Nova Zagora şi Izvor, şi fragmentul de la Svetikirilovo. Datînd din etapa iniţială a perioadei tîrzii a epocii bronzului, din faza Tei IV, şi surprinse în aria în care, în această vreme, e acum documentat grupul Plovdiv-Zimnicea, ele reprezintă foarte probabil importuri şi atestă relaţii intertribale. Asemănătoare poate fi şi situaţia descoperirii de la Azmaška Moghila — documentînd, în cazul din urmă, în bronzul mijlociu, relaţii între triburile Tei şi cultura Nova Zagora. Dar chiar aşa, fără aceste descoperiri, şi aria culturii Tei de pe teritoriul R. P. Bulgaria indică o prezenţă consistentă, decis şi durabil implantată în solul balcanic. Se poate, ca atare, conchide că cel puţin în perioada mijlocie a epocii bronzului, la nivelul fazei Tei III, purtătorii acestei culturi au ocupat, în dreapta Dunării, o arie ce se întindea : de la răsărit, de pe litoralul Mării Negre, spre apus, pînă dincolo de Iskăr, ba chiar pînă pe cursul superior al Strumei ; de la nord, în sectorul răsăritean — chiar de pe malul marelui fluviu, în cel vestic — de pe cursul mijlociu al rîului Skat, mergînd în sud pînă la lanţul munţilor Stara Planina, care însă, în unele zone, va fi fost depăşit, cum par a sugera descoperirile de la Pekliuk şi poate şi din preajma oraşului Aitos. În perioada tîrzie a epocii bronzului, această configuraţie chorologică s-a modificat desigur, formarea şi difuziunea grupului Plovdiv-Zimnicea, laolaltă cu pătrunderea din Dobrogea ori chiar de peste Dunăre, a unor triburi de cultură Coslogeni[59] restrîngînd aria purtătorilor culturii Tei.

Dar descoperirile Tei efectuate pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria demonstrează — la o examinare tipologică a lor — şi ceea ce Alexandrina Alexandrescu a conchis demult, mărginindu-se însă să enunţe : anume că, la sud de Dunăre, cultura de care ne ocupăm prezintă o ipostază specifică, diferită în parte sau pe alocuri de cea din centrul Cîmpiei române. Că este aşa stau mărturie ceştile de la Russe şi Altimir, atît de individualizate în seria recipientelor din care fac parte ; raritatea frapantă, poate chiar absenţa decorului cu măturica (mai sînt necesare verificări în acest sens) ; prezenţa pe vasele Tei din sudul Dunării a unor ornamente executate prin împunsături succesive (cercuri concentrice, benzi de linii paralele puternic curbate etc) care lipsesc sau apar extrem de rar în aria din Muntenia ş. a. m. d.

Ţinînd însă seamă de prezenţa culturii Tei pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria chiar de la începutul evoluţiei sale ; de aria întinsă pe care a fost difuzată în dreapta Dunării, şi de faptul că printr-o evoluţie îndepărtată de ambianţa culturală carpato-dunăreană, ea a căpătat aici o altă fizionomie, trebuie oare să se considere că, măcar prin sectorul sud-danubian al ariei sale, cultura Tei e o manifestare integrată epocii bronzului din Peninsula Balcanică ?

[59] Cf. notele 41—43.

Neîndoielnic — nu, pentru că numai prezenţa, oricît de îndelungată, şi numai o colorare parţială (sigură la nivelul fazei a treia, abia perceptibilă în fazele I şi a IV-a) a fizionomiei culturii nu constituie argumente suficiente în sensul enunţat. Pentru a ajunge la o atare încheiere, ca să putem considera cultura Tei o manifestare a epocii bronzului balcanic e nevoie de argumente care să probeze, fie că această cultură de care ne ocupăm a fost un produs precumpănitor al epocii bronzului din peninsulă, fie că ea s-a adaptat într-atît ambianţei cultural-etnice din Balcani, încît, în cele din urmă şi-a pierdut specificul său carpato-danubian. Dar nici prima, nici a doua alternativă nu pot fi susţinute.

În ciuda faptului că procesul de formare al culturii Tei nu este încă desluşit pe deplin, că unele aspecte ale acestei probleme rămîn încă neelucidate, apariţia culturii de la nordul Dunării, pe fondul carpato-danubian este însă o certitudine[60]. Iar în inventarul de forme, procedee decorative şi motive ornamentale al aspectului sud dunărean al culturii Tei se întrevede — clar — de asemenea filonul genetic carpato-dunărean. Aceasta nu exclude, desigur, ca şi teritoriul cuprins între Stara Planina şi Dunăre să fi făcut parte din aria de geneză a culturii Tei, sau ca unele elemente din fondul cultural al perioadei timpurii a epocii bronzului de pe teritoriul R. P. Bulgaria să fi avut un rol formativ în crearea culturii de care ne ocupăm. Apariţia în nivelurile XII—X de la Ezero a motivului linie incisă, flancată pe ambele părţi de cîte un şir de segmente de linii perpendiculare paralele, motiv des întîlnit pe ceramica Tei I[61]; dar mai ales ceaşca cu toartă, ornamentată, aflată în mormîntul nr. 6 din al treilea tumul de la Dolno Sahrane[62] îngăduie formularea unei ipoteze ca cea de mai sus. Dar presupunînd formarea culturii Tei şi în jumătatea nordică a teritoriului R. P. Bulgaria (cum credem noi), hotărîtor rămîne faptul că evoluţia sa a avut loc ulterior în sensurile cultural-etnice proprii ariei carpato-danubiene. O atare concluzie se susţine o dată mai mult comparînd cultura Tei cu culturile din sectorul nordic al Peninsulei Balcanice, din bronzul mijlociu şi tîrziu. Va rezulta că, în ciuda unui facies limitat — aparte în sudul Dunării, ea şi-a păstrat şi aici întru totul aceleaşi elemente specifice, în mare măsură deosebite de cele care definesc epoca bronzului din teritoriile bulgare. Aşa de pildă, în timp ce populaţiile care au creat culturile Iunacite şi Nova Zagora au locuit în aşezări de tip tell, triburile Tei au rămas şi în dreapta Dunării în aşezări de terasă, „deschise", sau instalate în peşteri, întocmai ca în Cîmpia română ori în Ţara Bîrsei. În ceramică, formele se arată a fi întru totul asemănătoare celora din Muntenia — iar preluarea de către cultura Tei, din aria Iunacite, a unor sugestii de tratare a arhitectonicii ceştilor cu toartă; ori, din bronzul tîrziu balcanic, a tipului de vas cu picior şi cu torţi orizontale sau a celui cu corp globular, cu două torţi supraînălţate (cum se va vedea mai departe) — aceasta nu trece oricum dincolo de sfera unor des constatate relaţii şi împrumuturi între culturi

---

[60] Valeriu Leahu, *Cultura Tei*, Bucureşti, f. a., p. 150—153.

[61] M. Kănčev, *op. cit.*, fig. 45. Trebuie totuşi avut în vedere că nivelurile XII—X de la Ezero sînt corespunzătoare etapei Celei de la nordul Dunării (cf. R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 17).

[62] L. Ghetov, IzvestijaSofia, 28, 1965, p. 221—212, fig. 17.

vecine și sincrone. Cît privește ornamentarea vaselor de lut din sectorul bulgar al culturii Tei — bogăția și motivistica atît de carpato-danubiană e evidentă oricui, mai ales dacă o compară cu sobrietatea ceramicii de la sud de Stara Planina, îndeosebi din aria Nova Zagora.

Ce semnificație poate să aibă această largă și masivă afirmare a unor populații cu o cultură carpato-danubiană, de tip Tei, în sudul Dunării?

Dacă convenim că, „începînd cel puțin odată cu epoca mijlocie a bronzului, purtătorii culturilor respective (de pe teritoriul României, n. n.) pot fi considerați ca strămoșii direcți ai tracilor menționați de izvoarele scrise mai tîrziu"[63], și dacă alături de această teză (acceptată aproape unanim în arheologia românească) subscriem și tezei (promovată de unii arheologi bulgari), după care „Les tenants de la civilisation matérielle à l'âge du bronze ancien des terres de la Bulgarie actuelle étaient probablement des tribus préthraces . . . ", la fel cum „les tribus établies dans la Bulgarie du Nord-Est actuelle vers la fin du XIIIe et au XIIe s. a v. n. è. n'étaient pas les Thraces", fapt „valable aussi pour les tribus de la Bulgarie du Nord-Ouest et du Sud"[64] — în acest caz, locuirea populațiilor trace de tip Tei în sudul Dunării, pe un front larg (de la Marea Neagră, pînă în bazinul Strumei) și adînc (de la apele fluviului și pînă la Stara Planina, poate și peste munții aceștia) nu are decît o semnificație : că formarea etnosului trac, fie și într-o etapă inițială a acestuia, în sectorul nord-estic al Peninsulei Balcanice s-a realizat cu, sau prin aportul consistent, decisiv, al triburilor trace carpato-nord-danubiene, începînd cu perioada mijlocie a epocii bronzului.

Dacă însă gîndirea și cercetarea nu pot fi orientate pe o atare direcție, ci se va ține seamă de teza contrară privitoare la realitățile etnice ale teritoriului Republicii Populare Bulgaria în epoca bronzului — teză după care populațiile din spațiul acesta erau deja trace (după Vladimir Georgiev, încă din eneolitic !)[65], afirmarea etnică și culturală a populațiilor trace carpato-danubiene de tip Tei și între Dunăre și munții Balcani rămîne oricum o realitate arheologică definitiv dovedită. Și, indiferent de soluția ce va fi adoptată — în spiritul primei ipoteze ori a celei de-a doua — un fapt apare de asemenea incontestabil : prin prezența tracilor carpato-danubieni de tip Tei pînă la poalele munților Stara Planina (munții Haemus) pare a se fi constituit, încă din perioada mijlocie a epocii bronzului, sectorul sudic al marii vetre în care și-au făurit istoria, de-a lungul epocii fierului, precursorii românilor : traco-geto-dacii[66].

[63] D. Berciu, *Zorile istoriei . . .*, p. 144.

[64] Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 97, 99.

[65] Vl. Georgiev, *L'ethnogenèse de la peninsule d'après les données lingvistique*, StBalc, 5, 1971, p. 165.

[66] Împărtășind fără rezerve concluziile formulate de Sebastian Morintz cu privire la formarea și difuziunea în spațiul carpato-balcanic a culturii hallstattiene timpurii (Revista de istorie, 27, 1974, 6, p. 902—904) și fiind deci de acord cu extinderea complexului cu ceramică imprimată, de tip Insula Banului, în zona munților Balcani și valea Mariței, înțelegem în același timp *continuitatea etno-culturală* în spațiul carpato-balcanic (și nu numai în vestul României) în felul următor : prin preluarea, prin adoptarea firească a unei

A fost firesc ca populînd o zonă fie şi periferică a Peninsulei Balcanice, triburile Tei să poată realiza cu comunităţile de aici contacte intensificate — mai frecvente şi mai active. A fost de asemenea firesc ca de pe urma unor atare relaţii să se fi produs contaminări şi influenţe reciproce.

Referindu-ne la cultura carpato-dunăreană, o primă manifestare — simptomatică — în sensul acesta o constituie evoluţia pe care o suportă ceaşca cu toartă, de la faza Tei I ulterior, pe parcursul fazelor Tei II şi III. Este, în esenţă, vorba de faptul că de la un tip de ceaşcă (Tei I), clădită pe două axe (înălţime şi diametru) aproximativ egale, şi structurată pe două segmente — două etaje (gît cu gură, pîntece cu fund) de asemenea în genere egale; acest recipient fiind caracterizat şi prin gura întotdeauna dreaptă, ca şi de fundul plat şi oarecum întins[67] — treptat, odată cu faza Tei II, dar în chip evident în faza a treia se trece — fie pe prototipul moştenit, fie prin introducerea în repertoriul formelor a unor variante noi — către o evoluţie marcată de modificări atît ale axelor volumetrice, cît şi a raportului dintre părţile arhitectonice, componente, precum şi la modificări ale acestora din urmă. Astfel: ceaşca Tei II şi mai ales III nu mai prezintă acel raport de egalitate între înălţime şi diametru, ci, treptat, prima dimensiune devine evident mai accentuată faţă de mărimea celei de-a doua. Tot astfel, începe — pe parcursul fazei a doua, desăvîrşindu-se în faza a treia a culturii Tei — o evoluţie în cadrul căreia, de la două părţi constitutive (etaje) aproximativ egale ale recipientului — (gît cu gură, pîntece cu fund) se ajunge: fie la ceaşca cu trei părţi componente, bine delimitate prin individualizarea fiecăreia (gît cu gură, pîntece, fund) — raportul de mărime între acestea fiind: gîtul sensibil mai dezvoltat, mai înălţat, pîntecele cu mărimea mijlocie, fundul — cel mai scund; fie la un tip de ceaşcă cu corpul divizat tot în două componente (gît şi pîntece făcînd parte comună cu fundul) cu deosebirea că etajul superior este pronunţat mai dezvoltat, mai înalt decît etajul inferior. Trebuie consemnat de asemenea că în fazele Tei II şi III apar şi ceşti la care se observă tendinţa de profilare ascuţită a fundului, fie prin terminarea sa în umbo sau picior tronconic, fie, mai ales, prin modelarea sa tronconică, cu pereţii accentuat oblici. Se întîlneşte apoi — des, în cele două faze menţionate — preferinţa pentru evazarea tronconică a etajului superior (gîtul ceştilor), la fel cum apare frapantă, în faza Tei III, frecvenţa ceştii şi cănii cu gura oblică. Asupra acestui din urmă fapt — şi a semnificaţiilor sale — a atras atenţia Alexandrina Alexandrescu, noi adăugînd acum — pentru a spori numărul analogiilor şi valoarea lor — că în seria ceştilor cu gura oblică se întîlnesc

---

civilizaţii de tip superior de către populaţii (în cazul de faţă de tip Tei) a căror civilizaţie ajunsese, la sfîrşitul epocii bronzului, într-un proces evoluat de „îmbătrînire", într-un grad avansat de epuizare, de decădere.

[67] Cf. Cercetări arheologice în Bucureşti, 1, 1963, p. 26, fig. 9/1; 2, 1965, p. 39, fig. 19/1; V. Leahu, *op. cit.*, pl. IX/2.

în aria Tei și exemplare la care se constată o profilare în exterior (o „tragere" în afară) a gurii, în zona opusă torții[68].

Dar toate aceste modificări ce intervin în evoluția ceștii cu toartă din cultura Tei sînt tot atîtea elemente definitorii pentru ceștile și cănile din culturile perioadei mijlocii a epocii bronzului situate în Bulgaria sudică — Iunacite și Nova Zagora — cu care populațiile carpato-danubiene, așezate în Peninsula Balcanică, au venit în contact. Ceașca zveltă, înaltă, cu corpul divizat în două etaje bine individualizate, cu gîtul (cel mai dezvoltat, mai înalt) evazat tronconic și cu fund ascuțit constituie unul din elementele întru totul caracteristice culturii Iunacite[69]. Ceștile și cănile cu gura oblică (inclusiv exemplare cu gura trasă în exterior, în zona opusă torții) sînt tipice culturii Nova Zagora[70]. Iată de ce e în afară de orice îndoială că în transformarea fizionomiei ceștilor cu toartă din cultura Tei, de-a lungul fazelor a doua și a treia, trebuie să se vadă un rezultat al contactelor și contaminărilor între această cultură și cea a populațiilor situate în teritoriul Peninsulei Balcanice, imediat la sud de Stara Planina.

Un al doilea moment important, ce poate fi constatat în relațiile culturii Tei cu populațiile epocii bronzului din Balcani — moment reflectat de asemenea în ceramica culturii aduse în discuție — se leagă evident de constituirea fazei Tei IV. De astă dată însă, mecanismul proceselor etno-culturale pare să fi fost mai complex, pentru că, de o parte, așa cum s-a arătat demult, geneza fazei menționate, laolaltă cu integrarea etapelor tîrzii și finale ale culturii Tei într-un larg „orizont de mixtură" constituit în perioada tîrzie a epocii bronzului între Carpații meridionali și Dunăre, stau în legătură cu preliminariile continentale ale marilor migrații egeice; de altă parte, pentru că, în ce privește relațiile culturii Tei cu comunitățile epocii bronzului din sudul Dunării, impulsurile se arată a fi venit către populațiile carpato-dunărene nu numai din cultura Nova Zagora, dar și dintr-un alt sector al Peninsulei Balcanice, Macedonia.

Aportul culturilor epocii bronzului din sudul Bulgariei și din Macedonia în apariția unor forme ceramice curent întîlnite și chiar caracteristice în faza Tei IV, iar apoi, prin transmitere,și în faza Tei V este probat, între altele, de tipul de vas bitronconic (de dimensiuni mari și mijlocii) cu cîte două torți masive pe diametrul maxim, care apare în penultima fază a culturii Tei, evoluînd și în faza finală. Acesta reprezintă și el rezultatul unor contacte și împrumuturi între populațiile carpato-danubiene și triburile Nova Zagora. În sprijinul unei atare concluzii credem a sta faptul că Sebastian Morintz și N. Anghelescu, semnalînd prezența acestui tip de vas și în cultura Coslogeni și încercînd a-i preciza aria de origine sau de „plecare", constată „cele mai bune analogii la Razkopanica", iar nu în culturile Noua sau Sabatinovka[71].

---

[68] Pentru ceștile Tei II, vezi MatIstMuz, 2, 1965, p. 7, fig. 3; V. Leahu, *op. cit.*, pl. IX/3,4; pl. X/3; pentru ceștile din faza Tei III, *ibidem*, p. 106, fig. 26; pl. IX/5, 6; X/4—6.

[69] V. Mikov, *op. cit.*, p. 79, fig. 24.

[70] M. Kănčev, *op. cit.*, fig. 48, 55, 56a, 57, 61, 62.

[71] Sebastian Morintz, Niță Anghelescu, SCIV, 21, 1970, 3, p. 406. Prelucrarea eventuală a acestei forme de către triburile Tei din cultura Coslogeni e mai puțin probabilă dată fiind anterioritatea contactului nemijlocit între culturile Tei și Nova Zagora.

Aportul unor „influențe sudice, greco-egeice, transmise în ultima etapă prin Macedonia" a fost luat în considerare, în legătură cu cultura Tei, pentru prima dată de Ion Nestor[72]. Ulterior, în sensul acesta, Eugenia Zaharia[73], Alexandru Vulpe[74], alți cercetători au făcut de asemenea referiri. Dar nu este greu să se observe sfera strict limitată — la un singur grup de materiale și, de regulă, la un singur autor și o singură lucrare — a tuturor acestor referiri. Așa încît analogiile cu unele manifestări proprii epocii bronzului din Macedonia și rolul acestora într-o anumită etapă a evoluției culturii Tei apar ușor de diagnosticat numai dintr-o privire restrînsă și sumară. În fapt, o atare analiză, mai aprofundată, e, practic, imposibilă, iar rolul culturilor epocii bronzului din zona menționată a Peninsulei Balcanice în evoluția culturii Tei — cu neputință de precizat la adevărata sa valoare și în detaliile mecanismului său de producere, deoarece bronzul mijlociu „est pratiquement inconnue en Macédoine"[75] (R. S. F. Iugoslavia), iar cunoștințele despre perioada tîrzie a epocii bronzului se reduc tot la ceea ce Heurtley a oferit în urmă cu peste trei decenii. În atare condiții, chiar dacă asupra autorului „Macedoniei preistorice" sînt astăzi ațintite priviri critice[76], baza documentară necesară aprecierii raporturilor culturii Tei cu culturile epocii bronzului din sectorul balcanic menționat rămîne aceeași, iar considerațiile noastre, firesc va fi să nu se depărteze prea mult de ceea ce anterior au consemnat alți cercetători.

Reducînd aceste considerații la elementele esențiale reținem următoarele :

Credem că, în etapa preliminară a marilor migrații egeice, față de curentul etno-cultural dinspre vest-nord-vest, un contracurent pornit din Macedonia vehiculează elemente de populație și cultură spre est-nord-est. Un prim rezultat îl constituie formarea grupului cultural Plovdiv-Zimnicea, care apare ca o sinteză între trei componente : cultura identificată în bronzul tîrziu din Macedonia la Vardarovța, Kilindir, Akbunar, Saratze[77] (localități în nord-vestul Greciei) etc ; cultura Nova Zagora din Bulgaria sudică ; și varianta sud-dunăreană a fazei a treia a culturii Tei. Din cultura bronzului tîrziu macedonean, grupul Plovdiv-Zimnicea a preluat îndeosebi două forme ce aveau să-i fie atît de caracteristice : amfora cu corpul arcuit bitronconic, cu gura evazată și cu torți verticale masive pe diametrul maxim ; și vasul cu corp globular și cu două torți supraînălțate[78]. Din fondul culturii Nova Zagora, așa cum am consemnat deja, grupul Plovdiv-Zimnicea pare a fi moștenit

---

[72] *Istoria României*, I, p. 106.

[73] E. Zaharia, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 176.

[74] Alexandru Vulpe, Valentina Veselovski-Bușilă, SCIV, 18, 1967, 1, p. 98.

[75] Draga Garašanin, Ksenija Vinski-Gasparini, *Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie*, Belgrad, 1971, p. 308.

[76] M. R. Stefanovich, în *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistorique et protohistoriques*, III, Belgrad, 1973, p. 149.

[77] W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge, 1939, p. 205 și urm.

[78] Compară Heurtley, *op. cit.*, p. 214, nr. 408 (Vardarovța) cu P. Detev, Arheologija Sofia, 6, 1964, p. 69, fig. 5/6 și 7/3 ; de asemenea Heurtley, *op. cit.*, p. 224, nr. 449 (Akbunar) și passim, cu A. D. Alexandrescu, Dacia, N. S., 17, 1973, pl. VIII/9—12.

cana de tip askoidal; iar din inventarul culturii Tei, pe lîngă modul de a trata gura unor recipiente, prin subliniere incizată (adîncită) în exterior[79] — ceaşca cu corpul cilindric. Un al doilea rezultat al curentului etno-cultural pornit din Macedonia către est-nord-est este cel care priveşte cultura Tei. Ea preia în inventar două noi forme ceramice : (iarăşi) vasul cu corpul globular şi cu torţi supraînălţate şi castoronul cu picior tronconic şi torţi orizontale; iar pe lîngă acestea, foarte probabil, şi unele motive decorative, cum ar fi, de pildă, spirala înfăşurată concentric.

Un ultim aspect integrat în problematica raporturilor culturii Tei cu populaţiile aflate în epoca bronzului, într-unele din sectoarele Peninsulei Balcanice priveşte domeniul metalurgiei bronzului, al difuzării unor tipuri de unelte şi arme din metal, pe o arie mai largă, în care se situează toţi factorii culturali-etnici analizaţi.

Dificultăţile intervin şi de data aceasta, date fiind poziţiile divergente cu privire la originea unor tipuri de bronzuri, răspîndite în sectorul nord-estic al Balcanilor. În adevăr, unii arheologi bulgari, pornind de la premisa că pe teritoriul ţării lor metalurgia bronzului a luat naştere independent şi chiar anterior celei din unele ţinuturi egeice, postulează o producţie intensă de unelte, arme şi podoabe, de asemenea locală şi în perioada mijlocie şi tîrzie ale epocii paleometalice[80]. Dimpotrivă, Alexandrina Alexandrescu pune, de pildă, răspîndirea celtului de tip Oinac în dreapta Dunării, pînă în valea Mariţei, pe seama coborîrii în sud a purtătorilor culturii Coslogeni, considerînd tipul amintit de unealtă un produs al regiunilor răsăritene[81].

Fapt este că răspîndirea în aria Tei, inclusiv nord-dunăreană, a unor tipuri de bronzuri de provenienţă balcanică nu poate fi pusă la îndoială — atestînd, deci şi pe acest plan, contacte şi împrumuturi între factorii aduşi în discuţie. Un prim exemplu, în acest sens, îl constituie toporul fragmentar de tip Begunci, de la Izvoarele (jud. Ilfov), asociat cu o aşezare Tei IV, pe care Alexandru Vulpe îl consideră martorul unor relaţii între triburile Tei şi Macedonia, eventual prin filiera culturilor epocii bronzului din Bulgaria, „care să fi mijlocit aceste legături"[82]. În acelaşi sens se situează, apoi, trei celturi cu gura dreaptă şi cu decor de nervuri verticale paralele, pe ambele feţe, descoperite — două în localitatea de unde provine şi toporul de tip Begunci[83], al treilea, la Izvorul, judeţul Ilfov, în asociere cu ceramică de asemenea Tei IV[84]. Acest tip de celt, după părerea lui Sebastian Morintz, este un produs al sectorului nord-estic sau nordic al Peninsulei Balcanice[85]. Oricum, cele mai multe

---

[79] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 83.
[80] R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 11 şi urm.
[81] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 85.
[82] Alexandru Vulpe, SCIV, 22, 1971, 3, p. 488.
[83] Done Şerbănescu, Gh. Trohani, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 533—535, fig. 3/3—4,6.
[84] C. Isăcescu, D. Burlacu, *Mărturii ale istoriei străvechi a zonei Giurgiu aflate la Muzeul şcolar Frăteşti*, comunicare prezentată la sesiunea de comunicări ştiinţifice „Ilfov, file de istorie", Giurgiu, 6—7 decembrie 1975.
[85] Opinie formulată verbal.

exemplare au fost descoperite, pînă în prezent, pe actualul teritoriu al Republicii Populare Bulgaria, cîteva dintre ele plasîndu-se în aria culturii Tei.

În schimb, alte descoperiri de bronzuri arată clar că, alături de tipuri locale, balcanice, au circulat în această zonă și exemplare de „import" aduse din regiuni mai apropiate, învecinate sau mai îndepărtate —într-o atare activitate de vehiculare și schimb un rol activ revenind și culturii Tei. Astfel, în acord cu Andrei Aricescu și Alexandrina Alexandrescu[86], asupra originii toporului de tip Oinac, și ținînd seamă de prezența acestuia în aria Tei atît din România cît și din Bulgaria, este firesc să se conchidă că difuzarea sa în sudul Dunării s-a făcut și prin intermediul populațiilor culturii menționate, iar nu numai datorită triburilor de cultură Sabatinovka-Coslogeni. La fel, se poate atribui populațiilor Tei difuzarea în sectorul nord-estic al Peninsulei Balcanice și a altor tipuri de unelte și arme de bronz — așa cum sugerează toporul-ciocan din depozitul de la Emen[87], sabia cu limbă de mîner, fragmentară, aflată în depozitul de la Vîrbița[88], toporul de bronz cu ceafă prelungită și cu muchia cefei arcuită, descoperit la Moldava[89], în parte asemănător exemplarelor din seria Sanț-Dragomirești — și altele.

Istoria — deloc îndelungată, de nici cinci secole — a triburilor Tei constituie o mărturie semnificativă a vitalității și spiritului creator de care au dat atîta dovadă tracii carpato-danubieni. Supuse în răsărit la presiuni din partea triburilor Coslogeni, în apus din partea purtătorilor culturii Verbicioara, alungate din Țara Bîrsei de creatorii culturii Wietenberg, populațiile Tei rămîn, pînă către sfîrșitul epocii bronzului, de neclintit în aria lor statornică — desfășurată de ambele părți ale Dunării de Jos — creînd aici una dintre culturile interesante și reprezentative ale epocii bronzului sud-est-european. Așezate durabil și în sectorul nord-estic al Peninsulei Balcanice, printre populații cu o altă fizionomie etno-culturală, își păstrează nealterat, pînă către momentele finale ale evoluției lor, caracterul propriu și se afirmă, de-a lungul întregii lor existențe, ca factor activ, stimulatoriu.

CONCERNANT LES RAPPORTS DE LA CULTURE TEI AVEC CERTAINES CULTURES DE L'ÂGE DU BRONZE DES BALKANS

RÉSUMÉ

La culture Tei est identifiée sur le teritoire de la République Populaire de Bulgarie jusqu'à présent en 15 points (voir les figures 3—11) sur une aire principale délimitée par le Danube au nord, par les monts

[86] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 85, n. 37.
[87] Cf. n. 47.
[88] T. Kovaceva, ArheologijaSofia, 2, 1967, p. 51.
[89] Inedit, păstrat în Muzeul de arheologie din Sofia (expoziție).

Stara-Planina au sud, par le littoral de la mer Noire vers l'est et par la vallée de la rivière d'Isker vers l'ouest. On constate aussi des déplassements des limites mentionées, qui peuvent être expliqués par des échanges ou mis éventuellement en liaison avec les préliminaires et les étapes proprement dites des migrations égéennes. Dans ce dernier contexte l'aire de diffusion de la culture Tei a supporté des modifications par l'extension vers le nord du groupe Plovdiv-Zimnicea.

Dans l'aire sud-danubienne les découvertes marquent une évolution de la culture Tei de la Ière phase jusqu'à la Ve phase inclusivement.

Quoique dans ce secteur sud-danubien la culture Tei matérialise un faciès différent, reflété spécialement dans la céramique — elle se présente aussi sur le territoire actuel de la République Populaire de Bulgarie d'une manière organique et pleinement intégrée à l'ensemble de la civilisation de l'âge du bronze de l'espace carpato-danubien.

Certaines découvertes des XIIIe—X^{e} niveaux d'Ezero et de Dolno Sabrano permettent l'hypotèse d'après laquelle l'aire de formation de la culture Tei a inclus aussi des zones du sud du Danube. Sur le territoire actuel de la République Populaire de Bulgarie, la culture Tei a évolué d'une manière synchrone, premièrement avec les cultures Nova Zagora des secteurs central et est de la Bulgarie méridionale et avec la culture Iunatzite de la région occidentale du territoire qui se trouve au sud de Stara Planina; aussi avec la culture Novo-Selo du nord-ouest de la République Populaire de Bulgarie et avec les groupes de pâtres nomades de l'est de la Bulgarie septentrionale. Ultérieurement a existé un synchronisme entre les IVe et V^{e} phases Tei et le groupe Plovdiv-Zimnicea ainsi qu'avec la culture Coslogeni, descendue de la Dobroudja à l'est de la Bulgarie septentrionale.

Par les contacts de la culture Tei avec les cultures Iunatzite et Nova Zagora on peut expliquer la transformation de la physionomie des tasses à anse des IIe et IIIe phases Tei, l'apparition dans la IVe phase Tei du vase bitronconique aux anses massives. De l'autre côté, le groupe Plovdiv-Zimnicea apparaît comme une synthèse entre trois composants: la culture identifiée au début du bronze tardif en Macédoine, à Vardarovtza, Kilindir, Akbunar, Saratsé, etc; la culture Nova Zagora et la culture Tei. Cette dernière a assimilé elle aussi de la culture du territoire de la Macédoine le vase globulaire, avec le bord tronconique et des anses surélevées.

Moyenant le groupe Tei du territoire de la République Populaire de Bulgarie, ont été diffusés au nord du Danube aussi des types d'outils en bronze de provenance balkanique (des haches du type Begunci, des haches avec la douille droite et des nervures verticales parallèles sur les deux faces, des faucilles). En même temps, des tribus Tei du nord et du sud du Danube ont diffusé dans les Balkans des haches du type Oïnac, des épées à languette, des haches de lutte en bronze semblables aux exemplaires de la série Sanț-Dragomirești.

Dans l'étape initiale des grandes migrations égéennes un groupe Tei IV (l'aspect de mixture Tei-Verbicioara), très probablement provenant du territoire de la République Populaire de Bulgarie, descend en Macédoine.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Tasses caractéristiques pour la culture Nova Zagora (d'après M. Kăncev et R. Katinčarov).

Fig. 2. Tasses à anses caractéristiques pour la culture Iunatzite (d'après V. Mikov).

Fig. 3. Découvertes de la culture Tei sur le territoire de la République Populaire de Bulgarie.

Fig. 4. Tasses et fragments céramiques du type Tei découverts à : 1 Altimir ; 2 Kjupeklii ; 3 Kadăkioi ; 4 Pekliuk ; 5 Gradešnica ; 6 Izvor.

Fig. 5. 1 Céramique Tei provenant de la grotte de Tabaska ; 2 vase fragmentaire d'Azmaska découvert et communiqué par Nenčo Dimitrov.

Fig. 6. Tasses Tei de la grotte de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 7. Céramique Tei de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 8. Profil de bol et anses de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 9. Fragments céramiques provenant de la grotte de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 10. Vase Tei de Nova Zagora, découvert par Mitio Kănčev et communiqué par Nenčo Dimitrov.

Fig. 11. 1 Céramique Tei de Pekliuk ; 2 fragment de vase de Svetikirilovo découvert et communiqué par Nenčo Dimitrov.

CERCETĂRILE DE LA IPOTEŞTI (JUD. OLT)
(Observaţii asupra culturii materiale autohtone din secolul al VI-lea e.n. în Muntenia)

DE

PETRE ROMAN şi SUZANA FERCHE

Săpăturile de salvare întreprinse în anul 1959 în aşezarea din secolul V—VI e. n. de la Ipoteşti, integrate în planul larg de cercetare organizat de Ion Nestor în cadrul *Comisiei pentru studiul formării limbii şi a poporului român*, deşi de caracter restrîns, au scos la lumină documente arheologice deosebit de preţioase, privind o epocă asupra căreia cercetarea impunea cumularea unor cît mai ample mărturii pentru reconstituirea culturii materiale, modului de viaţă şi evoluţia comunităţilor omeneşti.

Intensificarea cercetărilor din ultimii 15 ani privind mileniul I al erei noastre a dus la descoperirea unui număr mare de aşezări din secolele VI—VII e. n., răspîndite pe întreg teritoriul de la sud de Carpaţi, aşezări care, alături de complexele de la Ipoteşti, atestă existenţa pe întreg teritoriul amintit a unei civilizaţii unitare de caracter rural.

Publicarea unui studiu care să facă cunoscute în literatura de specialitate descoperirile de la Ipoteşti sperăm că va fi binevenită, cu atît mai mult cu cît difuzarea conceptului de „cultură Ipoteşti — Ciurel — Cîndeşti" (sau Ipoteşti — Cîndeşti), care desemnează cultura materială a populaţiei autohtone în secolele V—VI e. n. pe teritoriul Munteniei, a precedat cu mult valorificarea materialelor arheologice. Cunoaşterea rezultatelor cercetărilor de la Ipoteşti va justifica în ce măsură materialul arheologic descoperit acolo a putut constitui un important reper de ordin tipologic şi cronologic de care s-a ţinut seama în determinările descoperirilor ulterioare.

În luna aprilie a anului 1959 Petre Roman a întreprins în cadrul lucrărilor auxiliare pentru elaborarea volumului I din *Istoria României*, împreună cu M. Butoi de la Muzeul judeţean Slatina, o periegheză arheologică în lungul Oltului şi al afluenţilor lui, la sud de Slatina. În zona satului Ipoteşti (com. Coteana), unde fusese semnalată anterior, de către N.N.Moroşanu, o aşezare neolitică, urmărindu-se malul înalt, rupt de apele Oltului, în dreptul punctului numit de localnici „La Conac", a fost observat conturul unei gropi de bordei cu o umplutură neagră, care contrasta cu solul galben în care se adîncea.

Fragmentele ceramice recuperate din umplutura gropii de bordei au fost încadrate, cronologic, în secolele VI—VII e.n. de către Ion

S C I V A, tomul 29, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1978, p. 73—93.

Nestor, care a propus ca Petre Roman să efectueze cercetări sistematice la Ipotești[1]. Cercetările s-au desfășurat în lunile iunie și noiembrie ale aceluiași an. La ultimele, alături de Petre Roman a participat și Marinel Popescu, în calitate de delegat al Muzeului județean Pitești.

Au fost deschise caseta A și trei secțiuni, numerotate de la I la III, în cuprinsul cărora au fost degajate trei bordeie din perioada prefeudală și un bordei din epoca feudală (vezi planul, fig. 1).

Caseta A, care avea dimensiunile de $3 \times 1,50$ m, a avut ca scop degajarea bordeiului 1, distrus parțial de apele Oltului. S I, cu dimensiunile de $24,00 \times 0,80$ m și orientat aproximativ est-vest, a urmărit degajarea bordeiului nr. 2, surprins în suprafața B, cercetată anterior de Eugen Comșa pentru degajarea unor complexe din epoca neolitică. Șanțul II, trasat paralel cu șanțul I, perpendicular pe malul Oltului, a avut dimensiunile de $26,50 \times 0,80$ m și a scos la lumină resturile bordeiului nr. 3, din care se mai păstrează complexe de pietre și ceramică, și pentru degajarea cărora a mai fost necesară deschiderea casetelor A_1 și A_2. Șanțul III a fost orientat tot paralel cu S I și S II, perpendicular pe malul Oltului, avînd dimensiunile de $22,00 \times 0,80$ m. În această secțiune nu au apărut complexe din epoca prefeudală.

Stratigrafia. Succesiunea solurilor și a nivelurilor arheologice în zona cercetată de pe malul Oltului (reprezentate uneori numai de materialul ceramic și nu și de o depunere *in situ*) este următoarea : antrenate la suprafață în stratul vegetal arabil, cu o grosime între 10—20 cm, au apărut fragmente ceramice din epoca neolitică, epoca bronzului, secolul al III-lea e.n. (fig. 2) (aparținînd dacilor liberi), secolele V—VI și urme din epoca feudală.

În porțiunea care coboară în pantă lină spre Olt, solul arabil suprapune direct stratul neolitic, care corespunde solului de culoare galbenă, iar existența unor niveluri intermediare, posterioare epocii neolitice, care au fost spălate de apele Oltului, este atestată de fragmente ceramice și complexe arheologice.

În unele porțiuni ale secțiunilor cercetate unde s-a mai păstrat stratul de cultură aparținînd locuirilor prefeudale, resturile acestora nu se găsesc la adîncime mai mare de —0,40 m. S-a mai observat de asemenea că așezarea din secolele V—VI e. n. nu era reprezentată de o depunere continuă, ci numai de gropile bordeielor și de materiale răspîndite în jurul acestora. În șanțurile I și II s-au putut distinge pe porțiuni reduse, între stratul neolitic și solul arabil, depuneri subțiri de culoare negricioasă nederanjate. Probabil că acestea erau resturi *in situ* din stratul propriu locuirilor prefeudale. Aceste depuneri conțineau ceramică din secolul al VI-lea e.n.

Straturile din zona cercetată pe malul Oltului, deranjate succesiv și spălate de ape, nu au oferit detalii de ordin stratigrafic. Astfel nu s-a putut observa cu precizie nivelul de săpare al gropilor de bordeie, iar acolo unde umplutura bordeiului a fost deranjată și răspîndită în solul

---

[1] La baza acestui studiu au stat consemnările făcute în timpul cercetărilor de la Ipotești și textele manuscriselor redactate de Petre Roman.

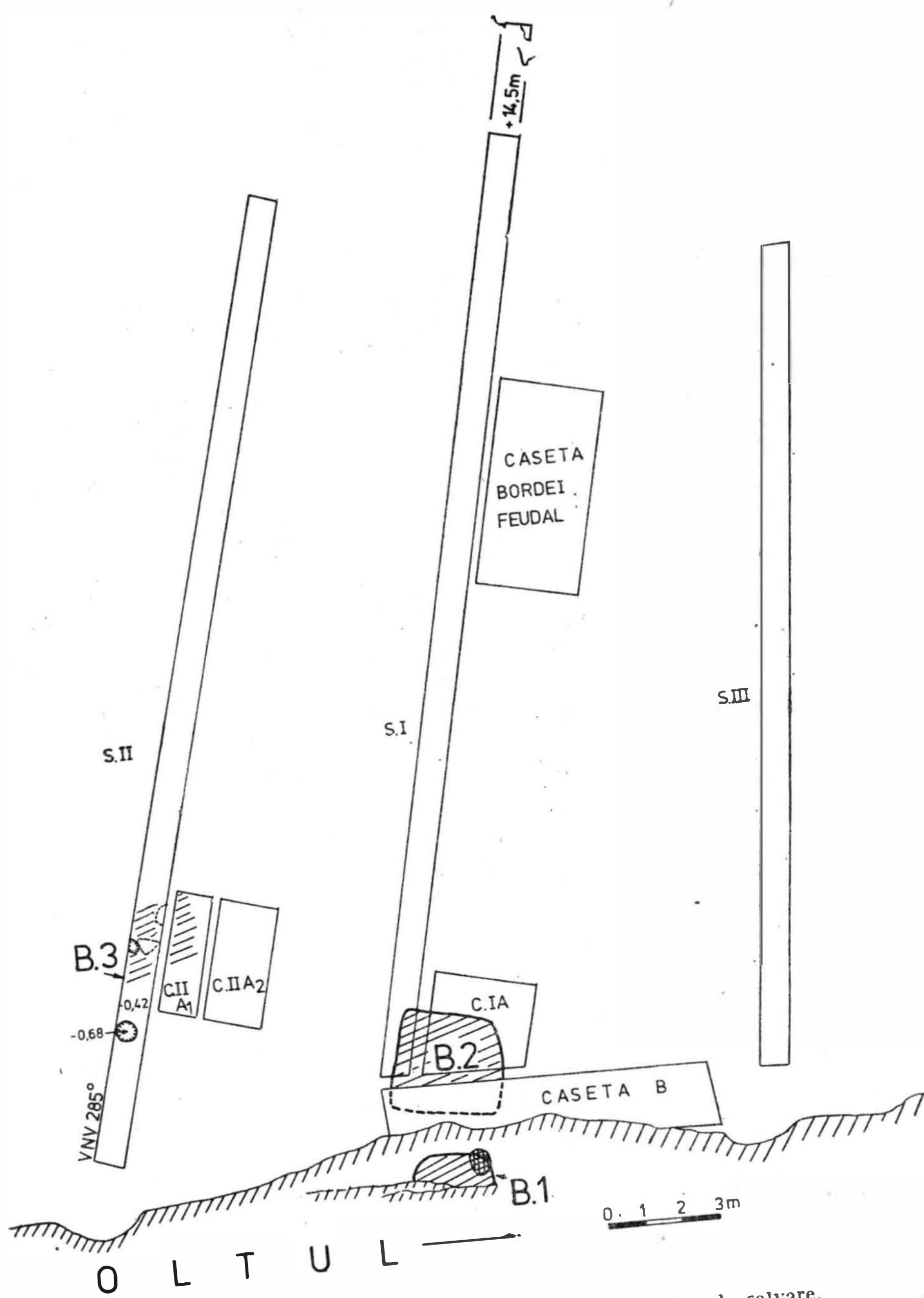

Fig. 1. Ipotești. Planul de ansamblu al cercetărilor de salvare.

spălat de ape, ca în cazul bordeiului 3, singurele mărturii rămase din locuință sînt complexele de pietre și arsură păstrate la nivelul podelei.

Bordeiul nr. 1, distrus pe jumătate de ape, s-a conturat în malul Oltului și a fost degajat prin caseta A. Groapa acestui bordei se adîncea în stratul neolitic de culoare galbenă. După resturile păstrate, forma poate să fi fost dreptunghiulară sau pătrată cu colțurile rotunjite. Din

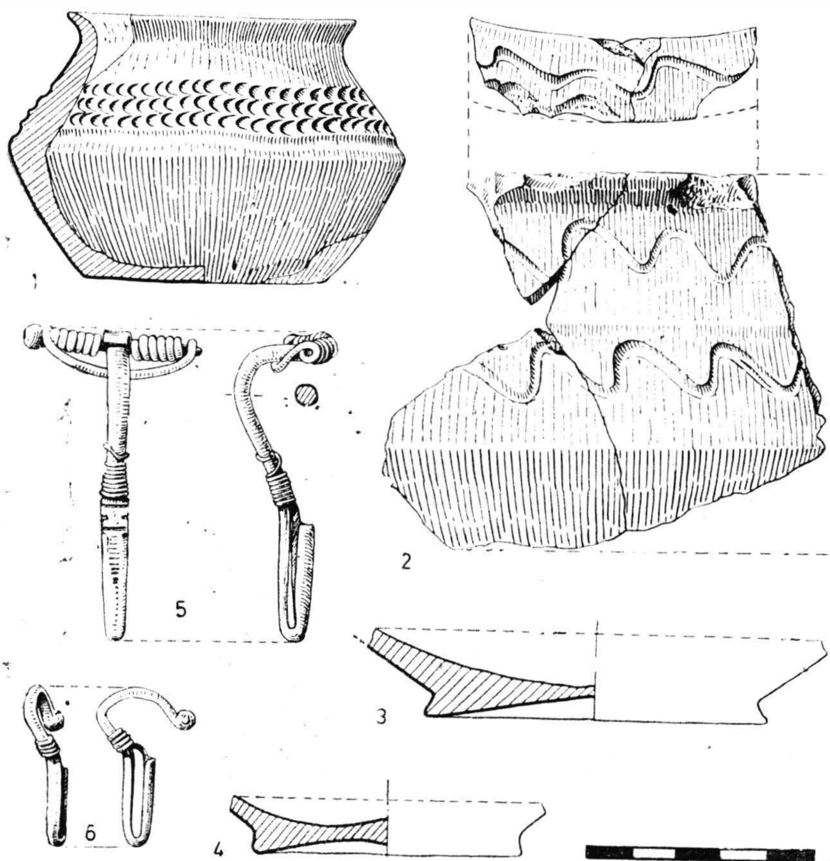

Fig. 2. Ipotești. Ceramică și fibule aparținînd secolului al III-lea e. n.

bordei s-a păstrat o porțiune de 2,40 m pe axul nord-sud și de 0,85 pe axul est-vest, direcție în care s-a produs și prăbușirea restului de groapă. În segmentul păstrat adîncimea nu depășea 0,40 m.

Umplutura bordeiului avea culoarea neagră și conținea multă cenușă pe fundul gropii. Toată umplutura, de la partea superioară pînă la bază, conținea pietre de dimensiuni mici și mijlocii. Cu toate că unele erau puternic arse și crăpate, ele nu formau un grup legat de o eventuală vatră. Podeaua bordeiului nu a fost lutuită și nu era bine netezită, fiind puternic arsă de resturile suprastructurii prăbușite în interior. În fața

cuptorului, spre colţul de sud-est, podeaua era mai ridicată (fig. 3/1). Pereţii erau aproape verticali pe latura sudică şi oblici pe latura nordică. Cuptorul a fost scobit în stratul neolitic, avînd vatra mai jos decît nivelul podelei bordeiului. Cavitatea sa, de formă ovală, avea pereţii şi vatra înroşite de foc, mai puternic la bază. Groapa era plină cu cenuşă, conţinînd şi cîteva oase de animale calcinate şi două pietricele mici.

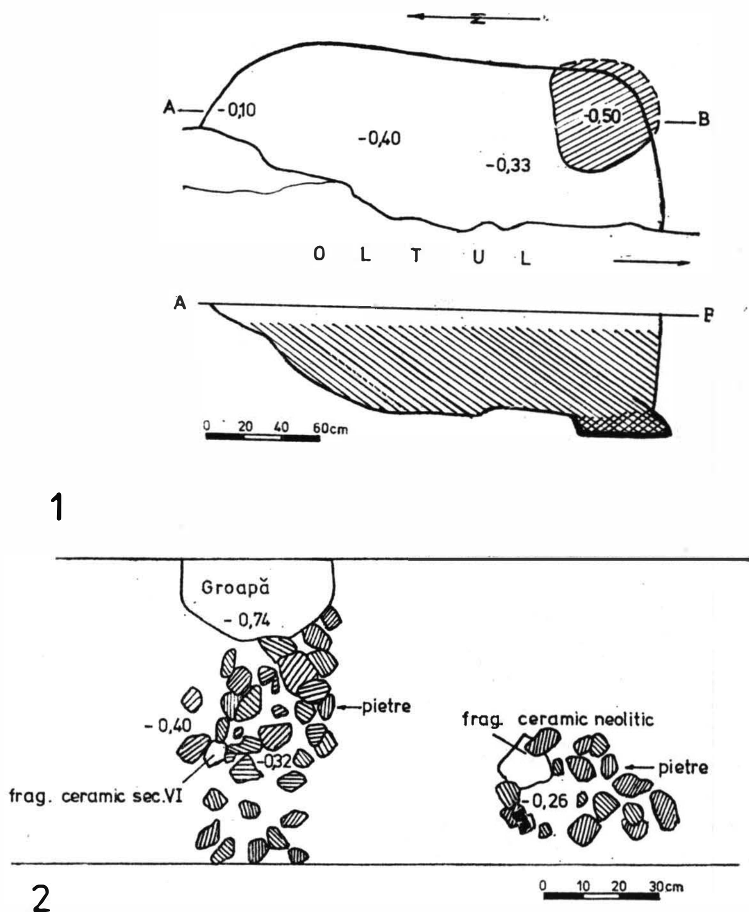

Fig. 3. Ipoteşti. Planul şi profilul stratigrafic al bordeiului B_1 şi al bordeiului B_3.

Resturile arheologice provenind din umplutura bordeiului şi a cuptorului (care constau din fragmente ceramice, pietre şi oase de animale) au fost găsite atît în pămîntul de umplutură cît şi pe podea.

Ceramica din bordeiul nr. 1. Fragmentele ceramice nu au permis reconstituirea unor vase întregi, dar au oferit o gamă bogată pentru reconstituirea unui număr variat de profile. Cea mai mare parte a vaselor a fost lucrată la roată, excepţie făcînd cîteva fragmente care sînt lucrate cu mîna, reprezentînd 3–4% din totalul inventarului ceramic.

Ceramica lucrată la roată formează, după compoziția pastei și anumite particularități ale profilelor buzei, două grupe.

a. În prima grupă intră profilele de vase cu pereții subțiri, bine arși, ce conțin în pastă un nisip destul de fin care nu se observă la suprafață. Domină dimensiunile mijlocii. Culoarea acestor vase variază

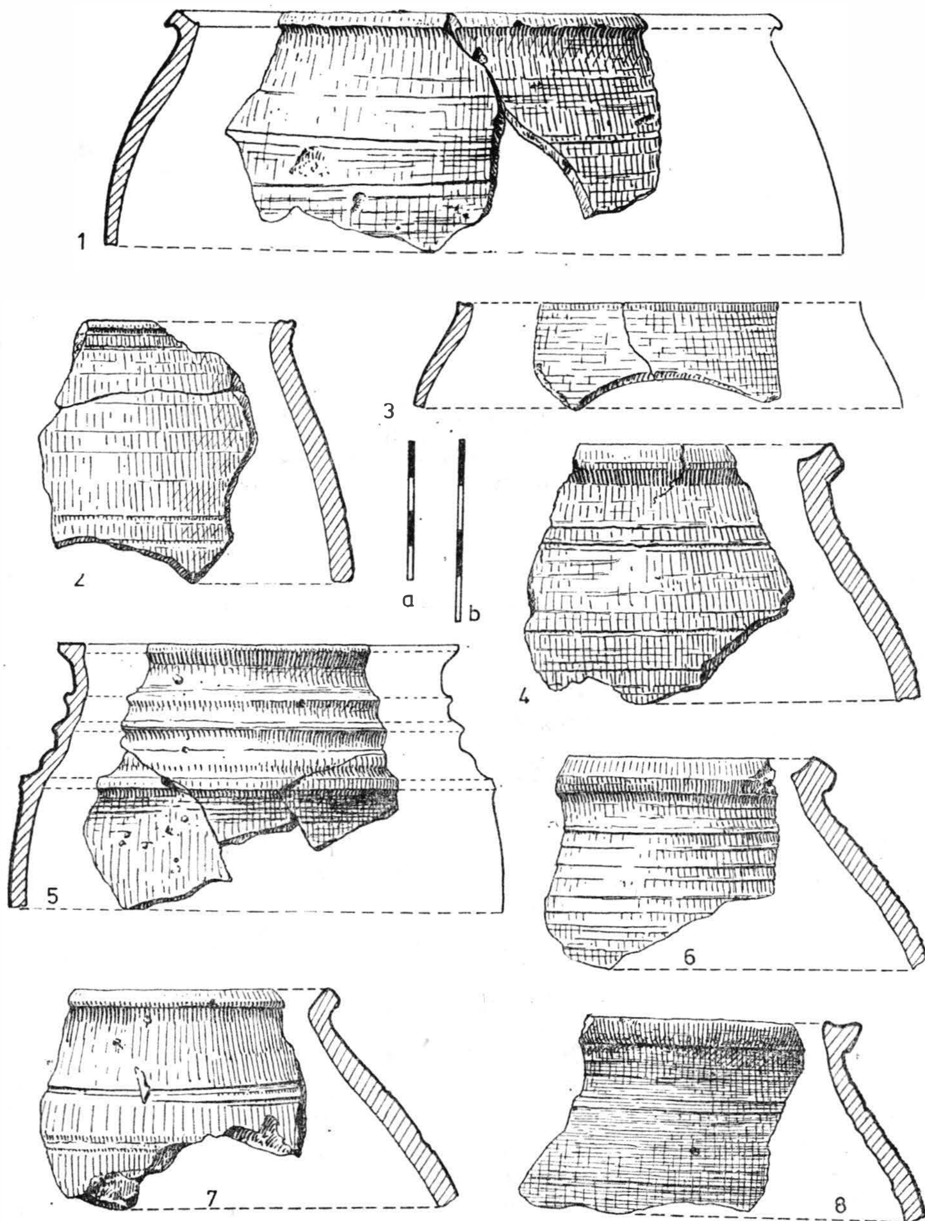

Fig. 4. Ipotești. Ceramică confecționată la roată din bordeiul B_1.
1,3,5: Scara *a*; 2,4, 6 – 8: Scara *b*.

de la brun la roşcat, gălbui şi alburiu. Marginea este dreaptă, lată, teşită în afară, cu şănţuire uşoară în interior (fig. 4/5). Restul profilelor de vase au marginea mult mai pronunţată în afară; uneori ea apare ca o streaşină faţetată, aproape orizontală. Peretele vasului porneşte imediat de sub buză (fig. 5/2—6). La aceste vase, turaţia roţii a imprimat la exterior striuri mai şterse sau mai pronunţate şi şanţuri largi la interior. Fragmente provenind din corpul vasului arată că aceste striuri se continuau şi pe suprafaţa sa şi nu se grupau numai pe număr, nefiind realizate probabil cu intenţia unui decor. O formă mai puţin frecventă este aceea a unui vas din pastă aproape neagră, cu marginea tăiată, de formă aproape globulară. Pasta este compactă, pereţii subţiri şi bine arşi. Nisipul fin din compoziţie nu alterează suprafaţa vasului. Striurile formate de turaţia roţii sînt foarte estompate (fig. 4/3). La un fragment din pastă asemănătoare, marginea este uşor pronunţată (fig. 4/2).

b. A doua grupă a ceramicii lucrate la roată este formată din cîteva fragmente de profile lucrate dintr-o pastă negricioasă, aspră, cu o compoziţie mai nisipoasă care alterează suprafaţa vasului (firele de nisip observîndu-se sub slip, dar fiind acoperite). Şi în această grupă apar vase cu marginea dreaptă (fig. 5/8) dar şi cu marginea lată, uşor şănţuită (fig. 4/8). Culoarea pereţilor nu era uniformă, unele fiind cărămizii la exterior şi interior şi negre în miez. Fragmente din fundul vaselor arată că acestea erau drepte şi aveau pereţii mult îngroşaţi spre bază. Cîteva fragmente ceramice, lucrate cu mîna dintr-o pastă cu puţin nisip, au marginea uşor evazată, culoarea fiind gălbuie sau brună (fig. 5/10—12).

Funduri fragmentare provin de la vase lucrate la roata rapidă din pastă cu nisip de culoare cărămizie, alburie sau brună, cu baza dreaptă, puţin turtită în afară (fig. 5/13) sau bine netezită (fig. 5/9). Pe unele dintre ele se observă urmele sforii cu care au fost desprinse de pe roată (fig. 5/9, 13); altele au baza bine netezită.

Bordeiul nr. 2 a fost descoperit în capătul de vest al şanţului I, groapa adîncindu-se în solul gălbui neolitic pînă la o adîncime maximă de —0,50 m. Conturul bordeiului s-a detaşat clar în secţiune, după degajarea solului vegetal gros de 0,10—0,20 m, printr-o umplutură de culoare neagră. Dimensiunile înregistrate ale locuinţei sînt aproximative, deoarece latura sa vestică a fost tăiată de suprafaţa B, iar forma pare să fi fost ca şi aceea a bordeiului nr. 1 rectangulară cu colţurile rotunjite. În porţiunea păstrată, laturile bordeiului sînt de 3 şi 2 m (fig. 6). Recuperarea unei părţi mai mari din acest bordei a permis determinarea unor particularităţi privind stratigrafia sa internă. Umplutura, ca şi la bordeiul nr. 1, conţine, de la partea superioară pînă la bază, pietre de mărime mică şi mijlocie adunate din albia Oltului. O parte a acestora se concentra totuşi în zona centrală a umpluturii. Ca şi în cazul anterior şi aici pietrele erau arse de foc şi se spărgeau la lovire. La degajarea umpluturii s-au observat trei nivele de umplere ale gropii. Le enumerăm, de sus în jos: a) un nivel de culoare neagră gros de circa 0,30 m, format din pămînt care conţine pietre, fragmente ceramice şi oase de animale şi suprapune direct podeaua bordeiului spre latura de nord şi sud, iar pe mijloc un strat gros de arsură; b) un strat de arsură galben-roşcată gros de 0,30 m, format din pămînt ars, pietre, fragmente ceramice şi oase de animale trecut prin foc, care stă direct pe fundul gropii. Se remarcă

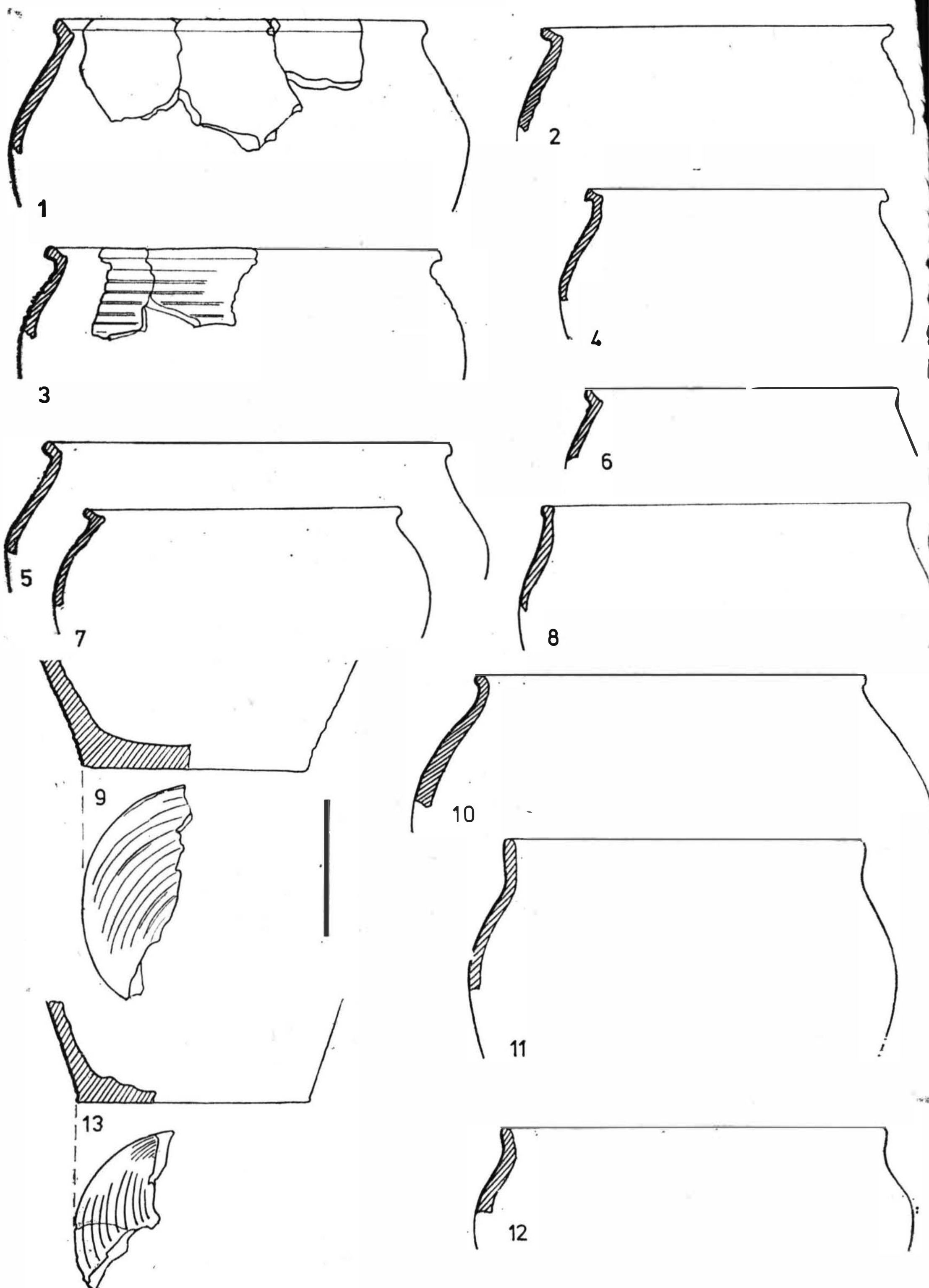

Fig. 5. Ipotești. Ceramică din bordeiul B_1. 1—9, 13 modelată cu roata; 10—12 modelată cu mîna.

-0,47
-0,46
-0,45
-0,54
-0,78
-0,62
-0,51
pămînt ars
-0,68
-0,61
NNV 355°
CASETA B
(E.Comşa)

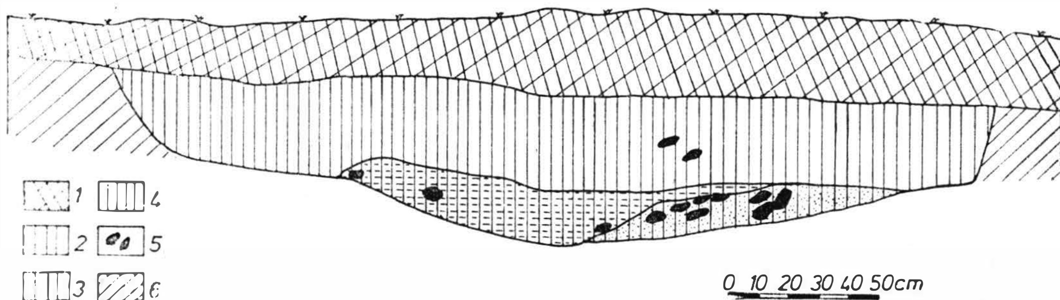

Fig. 6. Ipoteşti. Planul şi profilul stratigrafic al B_3. 1 stratul superior; 2 umplutură gri-negricioasă; 3 strat de incendiu; 4 umplutură; 5 pietre; 6 pămînt galben.

lipsa cărbunilor și detaliul că podeaua bordeiului nu prezintă urme de ardere; c) spre nord acest nivel suprapune un alt strat de umplere de aceeași structură cu nivelul *a*. El conține multe pietre chiar pînă la bază. Pe fundul bordeiului apare și multă cenușă. Pereții gropii sînt oblici, iar podeaua este adîncită spre centru (fig. 6).

Inventarul este format din pietre, fragmente ceramice, oase de animale, un cuțitaș de fier, o bucată de tablă de aramă îndoită care pare să fi fost de formă dreptunghiulară prevăzută cu nituri din același metal, un fragment dintr-un obiect de os lustruit puternic și ornamentat și o monedă de aramă cu efigia împăratului Nerva (antrenată în umplutură).

Ceramica din bordeiul nr. 2. Au putut fi recuperate numeroase fragmente ceramice care permit reconstituirea unui repertoriu bogat de profile.

Vasele, *lucrate la roată rapidă*, sînt reprezentate de o serie de fragmente provenind din partea superioară a unor vase de dimensiuni destul de mari și mijlocii. O serie de profile aparțin unor forme cu marginea orizontală, lată, teșită în afară, cu gîtul înalt, de sub care se bombează treptat corpul vasului, formînd niște fațete ușoare (fig. 7/1). Pasta este aspră, cenușie închis, conține mult nisip, vizibil la interior dar nu și pe suprafața exterioară. Învîrtirile roții au imprimat la exterior striuri foarte fine, inegale, dar la interior turațiile nu au lăsat urme.

Un profil de vas are buza lată, orizontală, cu șănțuire adîncă interioară, modelat din pastă cu nisip fin, de culoare brună și gălbui-roșcată (fig. 8/1). Se remarcă separat profile provenind dintr-un vas cu buza puternic profilată, lucrat din pastă cu nisip, mai poroasă, ca a vaselor descrise anterior. Sub buză se formează un prag de la care se arcuiește corpul vasului (fig. 8/3).

Unele profile, asemănătoare unora din grupa *a* a bordeiului nr. 1, au marginea lată, orizontală și sînt lucrate dintr-o pastă de culoare roșcată și cenușie, cu striuri pronunțate la exterior, conținînd în pastă nisip, uneori cu pietricele mari dar care nu sînt vizibile la suprafață, ci numai în ruptură (fig. 8/2). Se mai remarcă cîteva profile din pastă de culoare gălbui-roșcată cu nisip fin, avînd buza îngroșată la exterior, rotunjită sau profilată, cu secțiune triunghiulară.

Funduri de vase lucrate la roată, din pastă cu nisip, de culoare cărămizie, au în interior șănțuiri formate din turația roții; la exterior baza este fie mai neglijent netezită, fie perfect netedă (fig. 10/6,8,10).

Ceramica lucrată la roata înceată conține o serie de profile fragmentare, lucrate dintr-o pastă cu nisip care se reliefează la suprafață, sub angobă, sub formă de asperități. Culoarea acestor vase este predominant gălbuie spre brun, dar apar și fragmente de culoare aproape neagră. Se remarcă vasul de dimensiuni mici cu pereții subțiri, de culoare uniform gălbuie, cu marginea dreaptă, forma alungită, buza subțire, foarte puțin marcată în afară (fig. 8/11); fragmente cu pereții aproape globulari, cu marginea dreaptă, puțin marcată la exterior la unele exemplare (fig. 8/5—7), de culoare gălbuie cu pete cenușii; profile cu pereții bombați și marginea subțire, mai evazată (fig. 8/4, 8,10).

În cadrul acestei grupe apar, alături de vasele de dimensiuni medii, și vase de dimensiuni mici. Un fund de vas este lucrat la roata înceată (?) din pastă gălbuie-brună, conținînd nisip. Peretele vasului se îngroașă

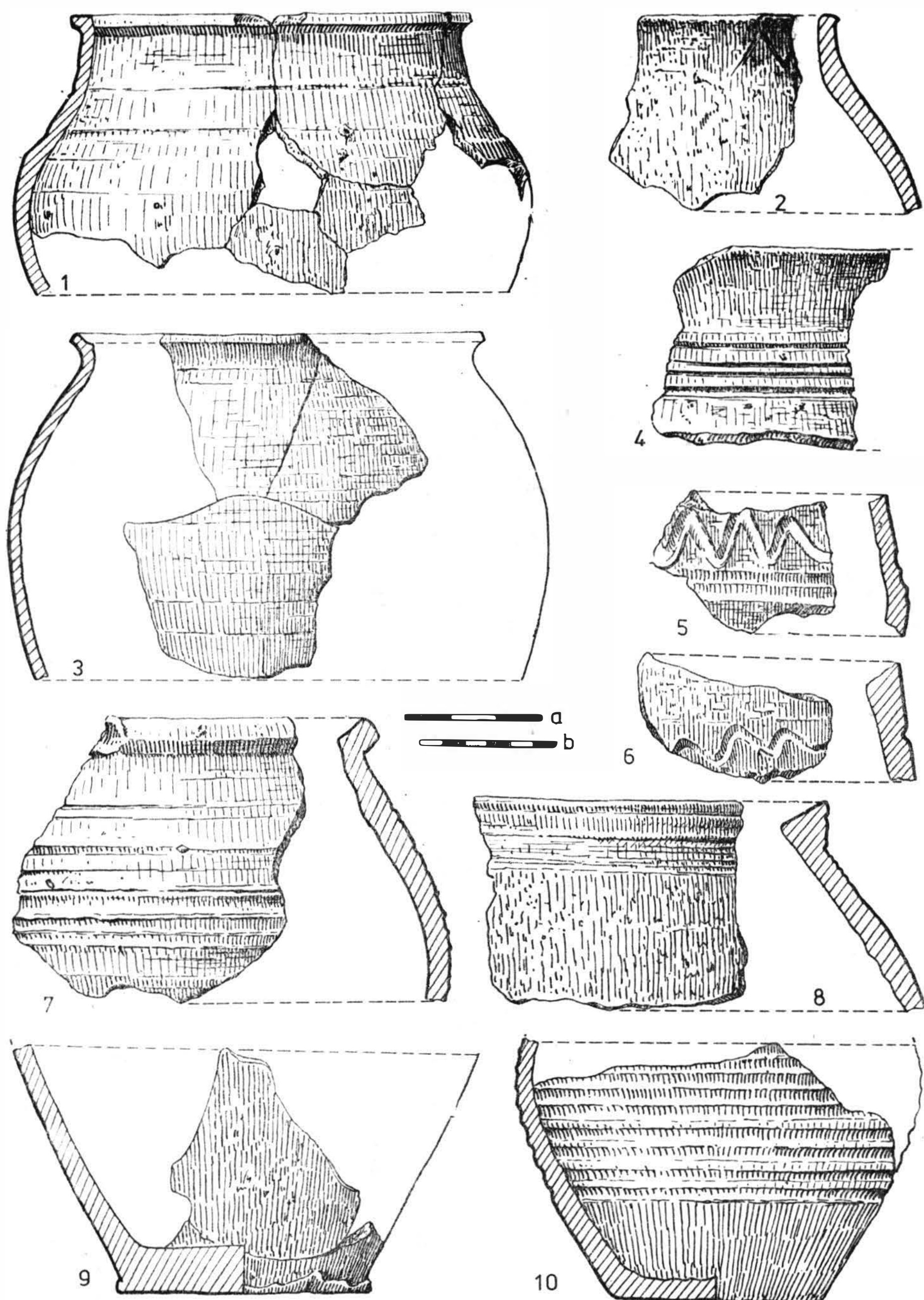

Fig. 7. Ipotești. Ceramică lucrată la roată din bordeiul B_2.
1,3,9,10: Scara *b*; 2,4–8: Scara *a*.

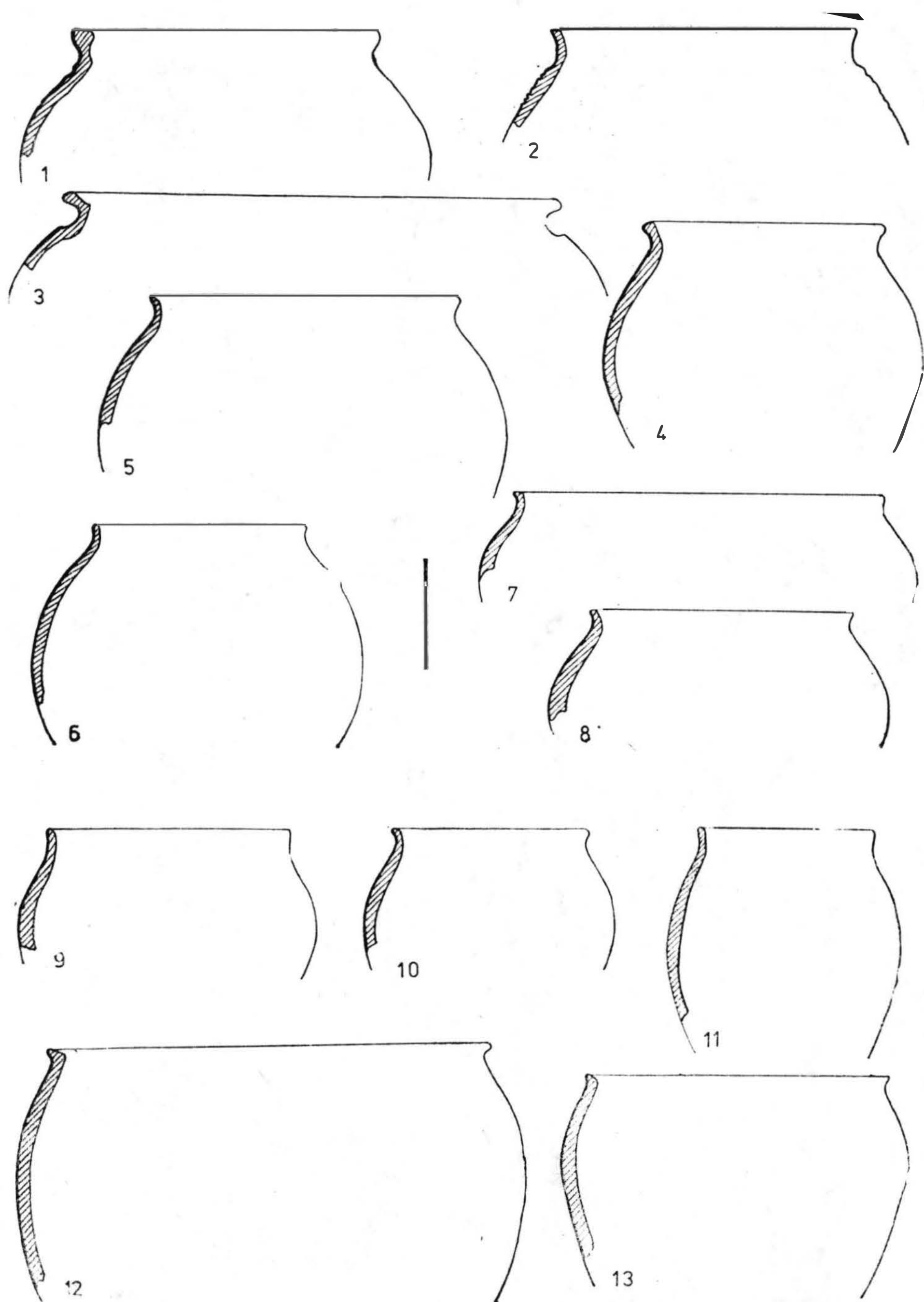

Fig. 8. Ipotești, Ceramică din bordeiul B_2. 1—3 modelată cu roata rapidă; 4—11 ceramică confecționată cu roata înceată; 12—13, ceramică modelată cu mîna.

mult spre baza dreaptă, netezită (fig. 10/7); pe un altul sînt vizibile la interior şanţurile formate de turaţia roţii. Ultimul este de culoare cărămizie, conţine nisip care apare la suprafaţă, sub angobă. Vasul a fost de dimensiuni mari (fig. 10/9). Al treilea fund, din pastă cu nisip, are culoarea brun-cărămizie, iar al patrulea, din pastă cu mult nisip,

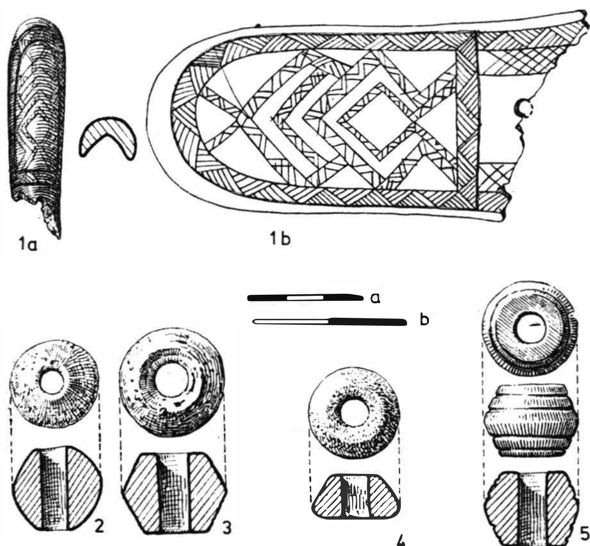

Fig. 9. Ipoteşti. Obiecte descoperite în aşezarea de la Ipoteşti. 1 mîner de os descoperit în stratul deranjat ; 2—5 fusaiole din pămînt ars. 1 a, 2—5: scara *a* ; 1b: scara *b*.

brun-roşcată. De la ultimul, peretele s-a desprins circular din locul de contact.

Apar de asemenea fragmente de buze lucrate cu mîna din pastă bună, cu nisip, de culoare gălbuie sau cenuşie, cu marginea puţin îndoită în afară şi pereţii subţiri (fig. 8/12—13).

Bordeiul nr. 3. Descoperit în şanţul II. Nu a fost complet degajat, săpătura oprindu-se la nivelul grupurilor de pietre. În colţul de nord-est apăreau resturile unui cuptor (fig. 3/2).

Vestigiile bordeiului nr. 3 au fost identificate sub solul arabil, la o adîncime foarte mică, prin prezenţa pietrelor de dimensiuni mici şi mijlocii, în amestec cu pămînt de culoare gălbuie (lut). Conturul şi dimensiunile bordeiului nu au putut fi reconstituite.

Pietrele formau două grupuri şi erau amestecate cu ceramică din epoca prefeudală şi neolitică. Pietrele din primul grup erau depuse în mai multe rînduri, avînd între ele lut (pămînt galben). Trei pietre de la baza acestui complex au fost arse pe partea inferioară, deci este posibil să fi făcut parte din partea interioară a calotei prăbuşite ale unui cuptor lucrat din pietre amestecate cu lut. Printre pietre, pînă la baza stratului au fost găsite fragmente ceramice, unele arse secundar, la roşu. Pietrele zac direct pe podeaua bordeiului (fig. 3/2).

Un al doilea grup era format din pietre care aveau de asemenea urme de ardere secundară şi erau dispuse într-un singur rînd, răspîndite.

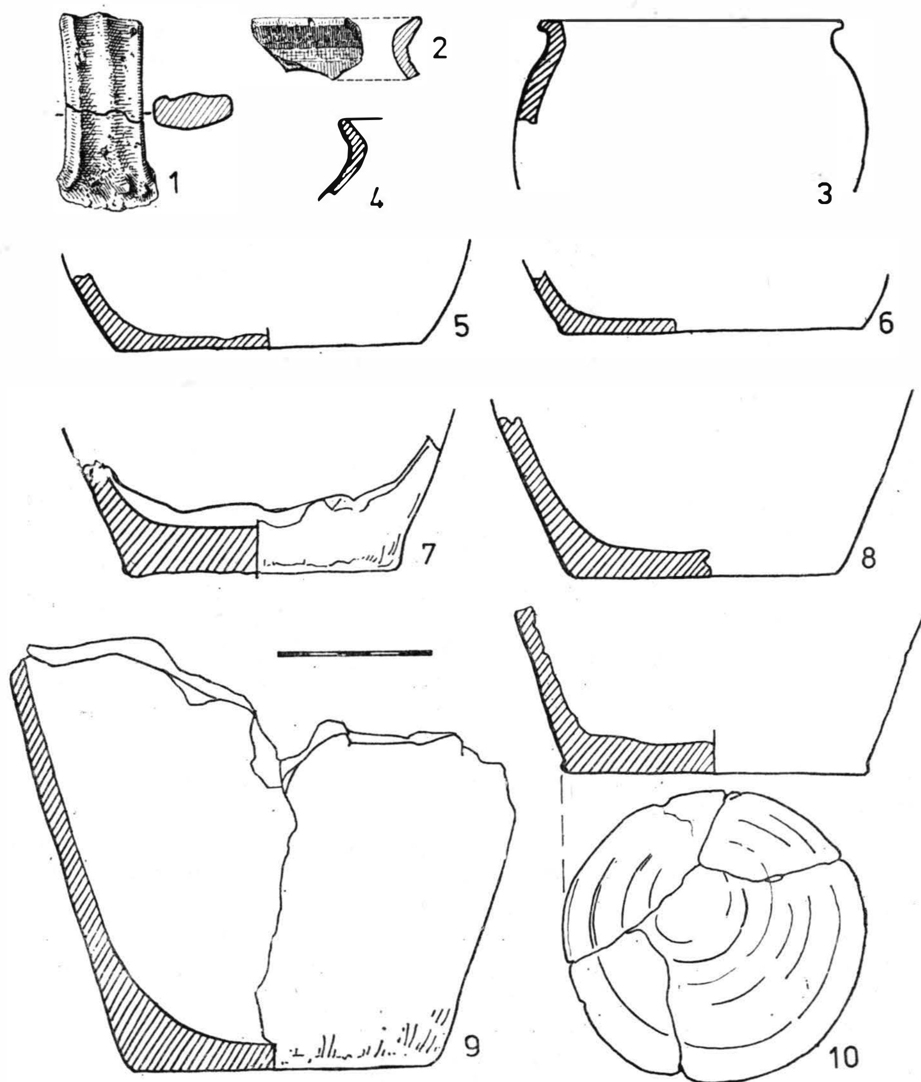

Fig. 10. Ipoteşti. 1—5 ceramică din bordeiul B_3; 6—10 funduri de vase din bordeiul B_2.

Sub aceste pietre s-au conturat urme de pămînt ars *in situ* care marcau, cu siguranţă, locul cuptorului.

În legătură cu prezenţa pietrelor în umplutura bordeielor nr. 1 şi 2, se poate presupune că acestea proveneau de pe acoperişul bordeiului unde fuseseră puse cu un strat oarecare de lut, sau din jurul pereţilor unde erau depuse pentru întărire, la un loc cu pămîntul galben scos din groapa bordeiului. În cazul bordeiului nr. 3, dacă o parte din pietre aveau probabil aceeaşi provenienţă ca la bordeiele nr. 1 şi 2, un grup

pare să fi fost în legătură cu un cuptor, în special cele grupate pe un singur rînd.

S-a observat că o groapă de dimensiuni mici, pornind din stratul superior, de deasupra complexului, nu a antrenat totuşi în umplutura ei pietre. De asemenea nu conţinea nici un inventar. Groapa pare să fie feudală.

Ceramica din bordeiul nr. 3. În raza bordeiului nr. 3, de deasupra pietrelor și alături de ele, a fost recuperată o cantitate mică de fragmente ceramice, lucrate în majoritatea lor la roata rapidă. Ceramica are culoarea cărămizie, cenușiu deschis și neagră, avînd în compoziţia pastei nisip fin și pietricele, care dau asperităţi pe suprafaţa vasului (fig. 10/1—5). Arderea a fost bună, uniformă, pasta a fost omogen frămîntată. Printre fragmentele ceramice din bordeiul nr. 3 se remarcă o toartă cu dublă şănţuire, lucrată din aceeași pastă aspră, nisipoasă (fig. 10/1), precum și fragmente de oale cu buza dreaptă, lățită, cu tendințe de răsfrîngere la exterior, terminate în unghi sau scunde și înclinate spre exterior (fig. 10/2). Au apărut şi cîteva fragmente ceramice lucrate cu mîna, de culoare cărămizie sau negricioasă, din lut cu nisip și pietricele. În afara ceramicii, lîngă pietre a mai apărut și o bucată de zgură de fier.

În punctul ,,La Ogradă'', cca 2 km în aval, au fost descoperite resturi dintr-un alt bordei aproape complet prăbușit în Olt. În încercarea de recuperare a vestigiilor a fost dezvelită o mică parte din cuptor, cu gura spre vest, scobit în stratul de cultură. A fost foarte greu de demontat, deoarece se găsea în malul înalt, prăbușit. Au putut fi recuperate totuşi cîteva fragmente ceramice.

Cele cîteva fragmente, recuperate din restul cuptorului aflat în mal, sînt de la vase lucrate la roată, din pastă gălbuie, brună şi cenuşie, cu nisip în compoziţie. La exterior apar striuri estompate care provin de la turaţia roţii. Nu s-au putut reconstitui profile, majoritatea fragmentelor provenind din pereţii vaselor.

Observaţii privind caracteristicile așezării și bordeielor

În cuprinsul secţiunilor proiectate pentru recuperarea vestigiilor de la Ipoteşti au putut fi stabilite unele caracteristici ale aşezării şi ale structurii locuinţelor: bordeiele de la Ipotești au făcut parte dintr-o aşezare rurală, nefortificată, care se extindea pe malul stîng al Oltului. Cea mai mare parte a aşezării a fost distrusă, după cum se observă din secţiunile I—III, în interiorul cărora nu a mai apărut nici un complex.

Bordeiele aveau o formă rectangulară, colţurile rotunjite, cu dimensiunile aproximativ de 3×2,50 m, fiind semiîngropate în pămînt la adîncimea maximă de —0,40—0,50 m. Gropile bordeielor se adînceau în solul gălbui-lutos, care corespundea arheologic nivelului neolitic.

Ţinînd seamă de poziţia cuptoarelor bordeielor nr. 1 şi 3 se poate presupune că intrarea era pe latura de nord-vest, opusă locului unde se afla cuptorul. Podelele nu erau lutuite; în interiorul lor nu s-au observat

gropi de pari şi trepte sau laviţe. Cuptorul era obţinut prin scobire în solul galben, avînd interiorul de formă ovală.

În umplutura fiecărui bordei au apărut pietre de dimensiuni mici şi mijlocii, majoritatea avînd urme de ardere. Dar indiferent de proveninţa lor (în legătură cu acoperişul bordeielor, sau cu a unor cuptoare) aceste pietre sînt o caracteristică comună tuturor complexelor prefeudale descoperite la Ipoteşti în punctul numit „La Conac”.

Între bordeie nu s-a putut observa o depunere continuă, materialul grupîndu-se în general în interiorul şi în preajma complexelor.

Publicarea rezultatelor cercetărilor de la Ipoteşti se face în împrejurarea în care documentarea arheologică privind mileniul I în general şi secolele VI—VII în special se află într-un stadiu avansat, astfel că ansamblul mărturiilor arheologice care atestă prezenţa populaţiei autohtone pe teritoriul Munteniei pot fi corelate. Aceasta atît în raport cu cultura materială a dacilor liberi şi a celei provincial romane care au precedat-o, cît şi prin prisma evoluţiei ei ulterioare.

În cuprinsul aşezărilor cercetate pînă acum pe teritoriul Munteniei, vestigiile materiale din secolul al VI-lea e.n. comportă, alături de elementele romanice predominante, şi prezenţa materială a unor grupuri slave arhaice, ale căror vestigii, deşi reduse, arată că aşezările reflectă un moment în care aceste grupuri erau deja prezente şi staţionau în general în jumătatea de est a Munteniei.

În momentul primelor descoperiri de la Ipoteşti, Ion Nestor a atribuit vestigiile de aici unei comunităţi daco-romane din secolele VI—VII e. n.[2]. Petre Roman, autorul cercetărilor de la Ipoteşti, bazîndu-se pe analiza minuţioasă a tipurilor ceramice, a subliniat particularităţile care accentuau caracterul lor originar dacic şi provincial roman. Aceste observaţii se refereau la tehnica în care sînt lucrate vasele, la tipurile predominante, la formele ce indică înrudiri cu speciile autohtone, la tipurile de locuinţe şi cuptoare ce pot fi urmărite şi la dacii liberi din secolul al III-lea e.n. ş.a.

Paralel cu descoperirile de la Ipoteşti, se continuau cercetările începute încă din anul 1956 de către Sebastian Morintz pe Dealul Ciurel (lîngă Bucureşti) cercetări la care, în ultimele campanii, a participat şi Petre Roman. Analizînd ceramica de la Ciurel şi comparînd-o cu vestigiile apărute concomitent la Ipoteşti, autorii remarcau originea dacică şi provincial-romană [3] a descoperirilor de la Ipoteşti. Petre Roman, făcînd în însemnările sale manuscrise observaţia că ceramica de la bordeiul nr. 2 de la Ipoteşti se deosebeşte de ceramica din bordiul nr. 1, îşi punea problema raportului cronologic dintre cele două bordeie pe de o parte, iar pe de altă parte, a raportului cronologic între aspectul descoperit la Ipoteşti (în ansamblul lui) şi restul aşezărilor cercetate pe teritoriul Munteniei.

---

[2] Observaţie reprodusă în textul manuscris al lui Petre Roman.

[3] Sebastian Morintz şi Petre Roman, Materiale, 8, 1962, p. 767, nota 1.

Determinarea cu justeţe a originii categoriilor ceramice de la Ipoteşti are foarte mare însemnătate. De aici decurge posibilitatea unor interpretări de ordin cronologic şi etnic.

După cum am arătat, pe baza fragmentelor ceramice nu au putut fi reconstituite vase întregi, dar au fost recuperate numeroase profile din partea superioară a vaselor ce conţin elemente determinante în situarea formelor şi categoriilor ceramice. În ambele bordeie au apărut numeroase fragmente care provin din vase lucrate la roata rapidă (bordeiul nr. 1 şi 2) lucrate la roata înceată (bordeiul nr. 2) şi doar cîteva fragmente lucrate cu mîna (?).

În repertoriul vaselor lucrate la roată din bordeiul nr. 1 domină formele mijlocii, cu pereţii subţiri, bine arşi, din pastă cu nisip, iar în bordeiul nr. 2 apar şi cîteva forme mari. Majoritatea vaselor sînt de dimensiuni mijlocii. Pasta vaselor este foarte bine frămîntată la ceramica din ambele bordeie, avînd în compoziţie nisip, care la grupa *a* a celor lucrate la roată din bordeiul nr. 1 şi la cîteva exemplare din bordeiul nr. 2 nu se observă la suprafaţa vaselor, dar care este vizibil în cadrul grupei *b* a ceramicii din bordeiul nr. 1 şi la toată ceramica lucrată cu roata înceată a bordeiului nr. 2.

Ceea ce frapează la ceramica din ambele bordeie este faptul că grupurile ceramice par să provină de la loturi de vase modelate din argile pregătite de meşteşugar într-o singură „şarjă", neînţelegînd prin aceasta o şarjă comună pentru ceramica ambelor bordeie, ci pentru inventarul fiecărui bordei în parte. De exemplu, ceramica lucrată la roata înceată din bordeiul nr. 2, dintr-o argilă inferioară celei din bordeiul nr. 1, are o pastă comună pentru un repertoriu larg de forme, element care frapează deoarece, în alte aşezări din această vreme, inventarul ceramic al unei locuinţe pare să se fi adăugat succesiv din producţia mai multor olari, rezultînd arderi şi paste diferite.

Pasta vaselor din bordeiul nr. 1 este superioară celei din bordeiul nr. 2, care este mai neglijent lucrată. Arderea a pătruns uniform pereţii vaselor lucrate la roata rapidă, pătrunzînd şi în miezul acestora. Ele au o culoare brună cu pete cenuşii, gălbui-roşcată, uneori aproape neagră. Unele vase sînt arse la roşu la exterior şi la interior şi negre în miez, dar culoarea iniţială a fost modificată cu timpul, ca urmare a folosirii vaselor la foc pentru pregătitul hranei.

În privinţa formelor de vase, care la bordeiul 1 şi 2 reprezintă variante ale oalei exclusiv fără toartă, se remarcă o gamă mai săracă de profile la bordeiul nr. 2 faţă de repertoriul bogat al profilelor din bordeiul nr. 1.

Impresia generală care se desprinde prin punerea alături a inventarului ceramic din primul şi cel de-al doilea bordei este că în cadrul inventarului ceramic al bordeiului nr. 2 predomină tipuri care par replici mai puţin îngrijite ale ceramicii din bordeiul nr. 1 cu care sînt strîns înrudite. Dar ambele grupuri, din care lipseşte cu totul orice element caracteristic ceramicii de tip slav arhaic, au un caracter dominant de tradiţie provincială romană, care determină cu certitudine încadrarea vestigiilor de la Ipoteşti în aria civilizaţiei populaţiei autohtone romanice, aşa cum s-a manifestat aceasta înainte de influenţele slave, situînd aşe-

zarea de la Ipoteşti ca *cea mai timpurie etapă a culturii de tip Ipoteşti — Ciurel — Cîndeşti şi care se încadrează cronologic la sfîrşitul veacului al V-lea e.n. şi începutul secolului al VI-lea e.n.*

Considerăm de asemenea că între complexele de la Ipoteşti nu poate exista distanţă cronologică prea mare. Tipologia ceramică cît şi particularităţile tipurilor de locuinţe (toate complexele, de exemplu, conţin o cantitate mare de pietre care probabil făceau parte din suprastructura lor) converg spre o apropiere între acestea.

Situate într-o zonă mai adăpostită din vestul Munteniei, în vecinătatea imediată a limesului alutan şi într-un teritoriu care a făcut parte multă vreme din provincia Dacia Inferior, în perioada în care frontiera de est a acesteia îngloba teritoriul Munteniei pînă la *Limes transalutanus*, comunităţile romanice de aici au avut un contact mai intens cu lumea provincial-romană, perpetuînd în cultura lor materială procedee tehnice şi forme evoluate din cele străvechi, dacice şi provincial-romane.

În sud-vestul Munteniei, descoperirile de tip Ipoteşti şi Olteni[4] reflectă de asemenea un procent dominant al ceramicii de tradiţie provincial-romană. Şi în celelalte aşezări din secolul al VI-lea e.n. de pe teritoriul Munteniei, statistica ceramicii indică, alături de formele derivate din unele categorii dacice, forme lucrate la roata rapidă derivate din ceramica de tradiţie provincial-romană, precum şi replici indigene ale unor cateogorii ceramice pătrunse din teritoriul din dincolo de Dunăre, cum ar fi amforele, unele tipuri de căni, oale etc.[5].

Pornind de la criteriul că în secolele V—VI e. n. tipurile ceramice derivate din cele dacice şi provincial-romane au suferit transformări (produse şi în raport cu caracterul economic, condiţiile etnice, istorice şi sociale ale teritoriului de la nord de Dunăre ş.a.), în urma cărora s-a individualizat, pe o arie largă, un *facies* nou cultural, specific populaţiei rurale, noi am definit această cultură ca o cultură romanică[6] de caracter rural.

Substratul unitar al acestei culturi este exprimat, în primul rînd, de ceramica lucrată în tehnica roţii rapide, ale cărei origini trebuie căutate în repertoriul ceramicii provinciale de *uz comun*, a cărei difuzare s-a manifestat cu amplitudine în afara frontierelor romane.

Forme ceramice derivate sau aproape identice cu tipurile descoperite în aşezarea de la Ipoteşti sînt prezente în toate aşezările din Muntenia.

Am arătat mai sus că această cultură reflectă o serie de contacte cu grupurile slave (anţi şi sclavini), pătrunse în teritoriile de la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea e.n., influenţe care nu afectează însă fondul predominant romanic al culturii materiale din secolul al VI-lea e.n.

O altă categorie de elemente dezvăluie caracterul de bază al economiei acestor comunităţi, care era constituită din creşterea vitelor şi

---

[4] Suzana Dolinescu-Ferche, *Aşezări din secolele III şi VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, Bucureşti, 1974, p. 109—110, fig. 120, 124—126.

[5] Victor Teodorescu, SCIV, 5, 1964, 4, p. 485—503; Vlad Zirra şi Gh. Cazimir, CercetArh, 1, 1963, p. 49—77; Margareta Constantiniu şi P.I.Panait, CercetArh, 1, 1963, p. 77—139; Margareta Constantiniu, SCIV, 17, 1966, 4, p. 665—678; Valeriu Leahu, CercetArh, 1, 1963, p. 15—49 ş.a.

[6] Suzana Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 126—127.

agricultură. În cadrul industriei casnice se dovedeşte practicarea torsului şi deci a ţesutului (ca şi în aşezarea de la Ipoteşti). În unele centre era mai dezvoltat olăritul şi metalurgia.

Analizînd în totalitatea lor, şi sub alt raport decît acela al tipologiei ceramicii, vestigiile descoperite pe teritoriul Munteniei, în cadrul cărora aşezarea de la Ipoteşti se înscrie ca *cea mai timpurie etapă*, se observă că toate acestea conţin elemente comune sub raportul tipurilor de aşezare (aşezări nefortificate situate pe terasele joase şi mijlocii ale rîurilor, uneori pe terasele înalte), al tipurilor de locuinţe (bordei parţial îngropat în pămînt, mai rar locuinţe de suprafaţă), al tipurilor de cuptoare (cuptoare scobite în blocuri de pămînt sau în peretele locuinţelor aflate în toate aşezările, cu excepţia celor din zona de nord-est a Munteniei unde domină cuptoarele de tipul „pietrar"). Toate aceste trăsături, ce constituie factori comuni în întreaga arie a aşezărilor cercetate, reflectă o cultură materială unitară şi în cadrul căreia comunităţile daco-romane care i-au dat naştere au trăit într-un contact permanent unele cu altele.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES D'IPOTEŞTI (DEP. D'OLT)

(Remarques sur la culture matérielle autochtone au VIe siècle de n.è. en Valachie)

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques de sauvetage pratiquées en 1959 à Ipoteşti (dép. d'Olt) ont été organisées par Ion Nestor et effectuées par Petre Roman. Elles s'encadraient dans un vaste programme de recherche élaboré par la *Commission pour l'étude de la formation de la langue et du peuple roumain.*

De l'avis des auteurs, la parution de cette étude qui fournit à la littérature spécialisée des précisions sur les découvertes d'Ipoteşti sera sans doute considérée comme bienvenue, d'autant plus que bien avant la publication des documents archéologiques respectifs, le concept de *culture de type Ipoteşti — Ciurel — Cîndeşti* ou *Ipoteşti — Cîndeşti*, désignant la culture matérielle spécifique de la population autochtone du territoire valaque aux Ve—VIIe siècles, avait déjà connu une large diffusion.

Trois ensembles archéologiques furent dégagés par les recherches entreprises à Ipoteşti, sur la rive gauche de l'Olt, dans l'établissement sérieusement endommagé par les eaux de la rivière. Le sol lavé par les eaux n'a point permis de préciser le rapport stratigraphique entre les divers horizons qui se sont succédés dans les limites de cet établissement, appartenant au néolithique, à l'âge du bronze, au IIIe siècle de n. è., au VIe siècle et à la période féodale, les habitats en question étant illustrés seulement par des vestiges céramiques.

L'horizon du VIe siècle de n.è. n'a pour témoins que quelques ensembles, entre lesquels on n'a pu saisir aucun dépôt les reliant (voir le plan des fouilles, fig. 1).

Les habitations, partiellement enfouies dans la terre, mais assez peu profondément (—0,40 m) sont de forme rectangulaire aux angles arrondis, avec les parois perpendiculaires sur le sol ou légèrement inclinées. Elles étaient dotées d'un four confectionné en terre glaise (habitation no. 1). Leurs vestiges céramiques comportaient aussi un grand nombre de pierres de taille moyenne et des cailloux, ainsi que quelques rares objets en métal (un couteau de fer, un fragment provenant d'un objet de bronze), des ossements de bêtes, des fusaïoles.

Il convient de noter le répertoire céramique très éloquent relevé sur place. Celui-ci se compose de récipients confectionnés presque exclusivement au tour rapide (habitation no. 1), mêlés dans certains cas à des exemplaires faits au tour lent (habitation no. 2) et attestant une grande variété quant à leur forme, qui a pu être restituée à partir des profils de la portion supérieure des vases. Le trait dominant qui caractérise la poterie livrée par ces deux habitations est son caractère nettement *romain provincial*. L'habitation no. 1 contenait des fragments céramiques exécutés au tour rapide et d'une grande variété de profils, alors que la poterie de l'habitation no. 2 semble une réplique plus primitive de la première.

Certains des vases modélés au tour rapide étaient recouverts à l'extérieur de stries, les unes plus marquées, d'autres plutôt effacées. Mais ces traces ne représentent qu'un effet du mouvement rotatoire du tour, sans aucune intention d'obtenir quelques effets décoratifs.

Pour ce qui est de la forme des récipients mis au jour dans les deux habitations, la plus courante est celle du pot sans anses, avec une large bordure horizontale taillée en biseau vers l'extérieur (fig. 4/5), le rebord coupé net ou seulement à peine marqué (fig. 4/2,3). Il y a aussi des récipients à peu près globulaires, dont le rebord s'évase légèrement (fig. 5/7).

On constate que le répertoire céramique d'Ipoteşti est tout à fait dépourvu du moindre élément archaïque de type slave. De par leur caractère éminemment romain provincial, ces vestiges céramiques sont à attribuer nécessairement à la population romane autochtone. Ils expriment sa culture matérielle telle qu'elle devait se présenter avant d'avoir subi l'impact slave. D'après leur traits dominants, ils appartiennent à la première étape de la culture de type Ipoteşti — Ciurel — Cîndeşti, datée de la fin du Ve — commencement du VIe siècle de n.è.

La communauté d'Ipoteşti s'était épanouie dans le proche voisinage du limes Alutanus, frontière romaine à l'époque. Son territoire faisait partie de la Dacie inférieure quand celle-ci englobait également une zone du territoire valaque, délimitée par le limes Transalutanus.

À retenir que les autres agglomérations, situées au centre même de la Valachie, ont livré de leur côté quantité de vestiges provenant d'une céramique confectionnée au tour rapide. Ceci est une preuve de la présence au VIe siècle de n.è. d'un nouveau faciès cultural sur une vaste aire du territoire roumain, faciès culturel défini par les auteurs comme représentant une culture de type roman développée par la population autochtone.

Des formes céramiques dérivées ou presque identiques aux types d'Ipoteşti sont attestées dans toutes les agglomérations explorées en Valachie (voir note 6). Le fonds commun de la culture propre à la popu-

lation daco-romaine se caractérise par : la poterie confectionnée au tour rapide présente partout et dérivant de la céramique d'usage courant de type romain provincial; les caractères des types d'agglomérations (non fortifiées) des habitations; les particularités des fours; les formes communes d'une économie typiquement rurale (agriculture, élevage); le caractère des métiers domestiques et celui de l'industrie des métaux.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ipoteşti. Plan d'ensemble des fouilles de sauvetage.

Fig. 2. Ipoteşti. Céramique et fibules appartenant au IIIe siècle n.è.

Fig. 3. Ipoteşti. Le plan et le profil stratigraphique de la hutte B_1 et de la hutte B_3.

Fig. 4. Ipoteşti. Céramique confectionnée au tour, de la hutte B_1. 1,3,5: échelle *a*; 6–8: échelle *b*.

Fig. 5. Ipoteşti. Céramique de la hutte B_1. 1–9, 13 modelée au tour; 10–12 modelée à la main.

Fig. 6. Ipoteşti. Le plan et le profil stratigraphique de la hutte B_2. 1 couche supérieure, 2 remplissage gris-noirâtre, 3 couche d'incendie, 4 remplissage, 5 pierres, 6 terre jaune.

Fig. 7. Ipoteşti. Céramique confectionnée au tour de la hutte B_2. 1,3,9,10= échelle *b*; 2,4–8: échelle *a*.

Fig. 8. Ipoteşti. Céramique de la hutte B_2. 1–3 modelée au tour rapide, 4–11 céramique confectionnée au tour lent, 12–13 céramique modelée à la main.

Fig. 9. Ipoteşti. Objets découverts dans l'habitat de Ipoteşti. 1 une manche en os découverte dans la couche; 2–5 fusaïoles en terre cuite. 1*a*, 2–5: échelle *a*; 1*b*: échelle *b*.

Fig. 10. Ipoteşti. 1–5 céramique de la hutte B_3; 6–10 fonds de vases de la hutte B_2.

DESPRE *INSCRIPŢIILE ROMANE DIN UNGARIA* (II)

DE
I. I. RUSSU

La interval relativ scurt, de patru ani, a apărut în 1976 al doilea volum (numit 2. Lieferung) al frumoasei colecţii-corpus maghiar de inscripţii antice ale ţării*, prezentat în aceleaşi condiţii grafice-tehnice optimale, impunătoare, pe hîrtie cu ilustraţii de bună calitate, cum puţine sînt culegerile de monumente epigrafice similare apărute în ultima vreme. Potrivit unui firesc şi necesar principiu de continuitate şi consecvenţă cu sine înşişi, aceiaşi prestigioşi autori budapestani în aceeaşi editură maghiară de stat prezintă materialul epigrafic lithic din două judeţe ale vestului Ungariei (Zala, Veszprém) şi ale marelui centru militar şi civil Brigetio (Szőny, jud. Komárom, pe malul drept al Dunării), aplicînd exact acelaşi sistem de repartizare şi expunere, în forme identice, fără a se lăsa atinşi aproape deloc de influenţa criticilor şi obiecţiilor ce s-au adus volumului I (1972). O singură mică modificare au admis şi adoptat: amplificarea lecturilor de texte epigrafice antice, prin faptul că (p. 7) „critica amicală a unor colegi (mai ales H. Lieb, L. Pedersen, H. G. Pflaum şi J. Šašel) ne-a determinat să ne abatem într-o privinţă de la principiile de bază ale vol. I. Textele vor fi în continuare deslegate fără excepţie" (die freundliche Kritik einiger Kollegen, insbesondere die von H. L., L. P., H. G. P. und J. Š., hat uns veranlaßt, von den Grundsätzen der 1. Lieferung in einer Hinsicht abzuweichen. Die Texte werden fortan nicht nur ausnahmsweise aufgelöst). Dar despre RIU, I s-a observat în două locuri că „lacuna principală este lipsa transcrierii textelor antice, a întregirii şi deslegării, a comentariilor, despre care se poate spune că la majoritatea celor 284 piese apar cam deficiente; rar se oferă vreo transcriere integrală a textului latin, lectura şi întregirile fiind lăsate mai mult în sarcina şi competenţa cititorului. Dar acesta nu poate fi şi nu este totdeauna un epigrafist consacrat sau cu destulă experienţă . . . " (SCIVA, 25, 1974, p. 249; Gnomon, 47, 1975, p. 391), — adnotări pe care s-ar părea că L. B. şi A. M. nu le-au citit. Deci în RIU, II se constată numai progresul în ce priveşte lectura cu întregiri a textelor romane antice; restul a rămas (poate dintr-un spirit de

---

* *Die römischen Inschriften Ungarns* (RIU). 2. Lieferung. SALLA, MOGENTIANA, MURSELLA, BRIGETIO, von László Barkóczi und András Mócsy, mit 211 Abbildungen, 345 Zeichnungen und 4 Landkarten. Akadémiai Kiadó Budapest, 1976 (Gemeinschaftsausgabe des Akadémiai Kiadó, Budapest und des Verlages Adolf M. Hakkert, Amsterdam).

Cuprins; Vorwort, p. 7; Abkürzungsverzeichnis, p. 9—10; Municipia Salla, Mogentiana, Mursella, p. 13—87, nr. 285—372 (redactat de A. Mócsy); Municipium Brigetio—Castra legionis I Adiutricis, p. 89—245, nr. 373—634 (red. L. Barkóczi); Konkordanztabelle zum Corpus Inscriptionum Latinarum, Band III, p. 247—248; (planşe cu fotografii), p. 251—358.

comoditate sau inerţie) exact ca în vol. I ; încît cele observate şi obiectate de noi pentru acesta se potrivesc şi rămîn valabile, necesare, pentru noul volum.

În primul rînd conţinutul însuşi : materialul este limitat la piesele lithice-lapidare (piatră, marmură); de celelalte inscripţii (*instrumentum*, pe produse ceramic-tegulare, metal etc.) nici o menţiune. S-a arătat de repetate ori (dacă pentru epigrafişti şi istoriografi mai era necesar) importanţa documentară a tuturor inscrisurilor antice, cele din categoria a doua fiind uneori chiar mai valoroase şi semnificative decît cele lithice-monumentale ; de aceea gruparea separat a epigrafelor numite „minore" (*instrumentum*) ori ignorarea lor în bloc (fără măcar a le menţiona la localitatea respectivă) este un procedeu discutabil, o amputare a fondului documentar al unei zone provinciale. O culegere (corpus) de inscripţii antice trebuie să fie un repertoriu documentar complet, fără discriminări, al tuturor inscrisurilor epocii şi zonei respective (nu numai un album cu planşe ori piese monumentale-artistice mai mult sau puţin arătoase), pentru cunoaşterea cît mai amplă a societăţii şi culturii, a tot ce acestea au produs lăsînd menţiuni scrise despre manifestările lor variate. Este criteriul ştiinţific pe care l-a inaugurat şi aplicat (în formele tehnice existente în a doua jumătate a veacului al XIX-lea) grupa de redactori ai CIL în frunte cu Th. Mommsen şi pe care noi l-am adoptat şi amplificat aplicîndu-l cu mai multă stricteţe la materialul epigrafic al Daciei romane (de ex. IDR., III, Bucureşti, 1977 etc.).

Ordinea de expunere în RIU, II este consecvent cea topografică, în cadrul judeţelor Ungariei dinspre sud şi vest către nord ; la fiecare localitate piesele epigrafice se grupează după conţinut şi destinaţie (criteriul tematic) ; dar *lemma*, datele tehnice despre epigrafe apar iarăşi într-o înşiruire nepotrivită, nepractică (adică : *a*/ locul, data descoperirii şi păstrării ; *b*/ definiţia piesei, materialul-roca, starea de conservare, dimensiuni etc., în loc de a se prezenta totul invers, în ordinea necesară şi firească). După o concepţie originală şi cam excentrică, totul este expus în RIU pe „două coloane", un sistem bizar de „juxta" : pe pagina din stînga textul german cu descrierea, datele, bibliografia, aparatul critic, comentariile, notele ; pe pagina din dreapta numai desenele (schematice, dar în general exacte şi utile, chiar dacă uneori deformează ductul elegant al scrierii monumentale romane) sau reproducerea fotografică a articolelor din CIL, III (în cazul pieselor dispărute). Aplicarea rigidă a unei asemenea scheme a dus la crearea de goluri, pagini albe pe jumătate sau trei sferturi, chiar mai mult (RIU, p. 198 are . . . patru cuvinte, p. 204 cinci rînduri scurte de text). Inutil a repeta că mult mai uşoară şi practică era expunerea întregului material în ordinea numerotării din RIU (I, II etc.), pe o singură coloană şi pagină, încadrînd în textul continuativ întregul material ilustrativ (atît fotografiile cît şi desenele în chip de „juxta").

În sistemul Barkóczi-Mócsy cititorul epigrafist care vrea să studieze mai temeinic, integral, materialul epigrafic al Ungariei antice, trebuie să-l urmărească simultan pe trei benzi : *a*) pagina din stînga, *b*) desenul textului latin (sau reproducerea anastatică din CIL, III) pe pagina din dreapta, *c*) la urma volumului, planşele cu fotografii, dacă există. Este o muncă nu tocmai uşoară pentru cel ce urmăreşte mai temeinic grafia

şi lecturile, cuvintele şi numele proprii ale epigrafelor (norocul cititorului-epigrafist este formatul practic şi comod al „octavului" cărţii facilitînd acea continuă răsfoire şi revenire, ce mult mai greu pot fi făcute la un format „ceaslov" ca CIL şi alte publicaţii-albume). Pe hîrtia albă de optimă calitate ilustraţia fotografică putea fi foarte bine reprodusă, cu claritate, alături de textul epigrafic redat în desen schematic — cum s-a arătat şi cu alte ocazii la noi; iar o fotogramă mediocră şi obscură nu va fi prin nimic mai limpede pe planşe cu hîrtie oricît de fină şi lucioasă. Publicaţiile — culegeri epigrafice — sînt în primul rînd unelte de lucru, a căror utilizare trebuie facilitată: la editarea lor trebuie avută în vedere şi munca „beneficiarilor", adică a epigrafiştilor.

Pe lîngă asemenea observaţii şi sugestii privind organizarea materialului în ansamblu, forma de prezentare în vederea unei cît mai uşoare şi eficiente utilizări istoriografice, a interpretării ştiinţifice, se impun cîteva rectificări ori sugestii de amănunt privind lectura textelor epigrafice romane din RIU, II.

La p. 10 (bibliografie) „Stuttgart, 1892 ff." este 1893 ff.

Judeţele *Zala* şi *Veszprém* (hărţi, p. 11, 14, 17): nr. 287 este citit „*etwa* [. *Me*]*mmius*/- - -" (la fel în desen), dar în fotografie se văd clar resturile (marginea de sus) a tuturor literelor lui *MEMMIVS*, precedate de un *praenomen* din două (?) litere, deci [. .] *Memmius*. 289 „die Inschr. ist schwer lesbar", dar de fapt sînt destul de bine păstrate literele elegante, după care s-a confecţionat un desen mediocru, suficient de clar. 290 era necesară o fotografie care putea oferi o lectură ameliorată. 292 „sehr schöne Buchstaben" dar desenul lor oferit de autor este rudimentar, făcut liber, nu după fotografie; la fel nr. 293. 301 „. . . *I SABIN* . . . " *praenomen* pare să fi fost din cele mai frecvente, ca [*Ae*]*L(i-)* ori [*Aure*] *L-*. 304 în fragment se mai văd resturi din r. 4 (un *P*, *R*, sau *B*). 306 *V S* întregite ca *v(otum) s(olutum)* poate fi mai curînd *v(otum) s*(*usceptum*). 310 desenul liber (crochiu) nu redă forma şi stilul literelor clare în foto. 312 r. 5 nu e *VE*, ci *VET* (*E* + *T* ligatură, vizibilă în fotografie). 316 *T K FLORENTINVS* este explicat gentiliciul „*K(assius)* Kuzsinszky, *K*(*anius*) Mócsy", dar preferabil *F(lavius)*, cu *F* în formă de *K* ce nu este raritate (la fel în nr. 318). 319 *IV CELERINVS* e citit *Iu*(*lius*), dar în foto este *IVL* (*V* + *L* ligatură). 326 forma *pusuer-* (în loc de clasic *posuer-*) ce se mai întîlneşte în inscripţii (cf. românesc *puseră*). 333 (CIL, III, 4 147) cognomen *BRIN* / . . . *VS* poate să fie *Brin*/[*cas*]*us*, ca *Aur*. *Brincasus* din CIL, III, 11 111 (eventual nume tracic; cf. însă nr. 335). 336 *C IVP* poate fi *C(aius) IVL(ius) P*. - - , *V* + *L* ligatură. 356 *Marcus Ulpius Gaddes* are nume (*cognomen*) palmyrean (cf. IDR, III/1 166). 365 *AVR IEZENA AVIAE*, dacă *Iezena* nu are ligatură *a* + *e*, ar putea să nu fi fost declinată după schema latinească (precum e cazul la multe nume semite în inscripţii latineşti). 368 fotografia piesei (corodate) este amputată, lipsă marginea stîngă.

Municipium Brigetio (Szőny), plan de situaţie p. 90: nr. 397 (CIL, III, 10 978) remarcabilă forma „vulgară" *LASCIVS*. 421 (CIL, III, 10 987) „*corn*[*i*/*c*]*ul (arius) leg(ionis) II ad(iutricis)*" pare mai curînd *leg(ati) l(egionis) I Ad*., *L* din *legio* fiind eventual incomplet ca un simplu *I* (sau se vede o mică „talpă" spre dreapta; *L. B.* ar fi bine să revadă originalul epigrafei). 476 la sfîrşit după *V S L L* se văd resturile li-

terei *M*(*erito*) ce intră în formula finală a textelor votive. 481 „verwittert" cu un desen lacunos, ar putea fi citită după original. 487 numele *VICTOI - - - / VS* poate fi *Victor*[*in*]/*us*. 503 r. 9 *COMZO NTE* are ligatură *M* + *A*, deci lectura *Comazonte*. 505 *LEG XIIII G(emina) M*(*artia*) *V*(*ictrix*). 512 *Ammonio Valentiniano* remarcabil gentiliciul roman format din numele teofor egiptean *Ammon*-. 523 *AVR VIBINVS* este de fapt cu *A* + *N* ligatură, încît lectura ce se impune este *Vibianus*, cognomen roman frecvent în această formă. 534 numele *SEPATTA* e scris despărțit cu un „punct" *SEP · ATTA* vizibil în fotografie. 537 *AVRELIVS HEVTICINVS* e remarcabil cognomen-ul greco-roman derivat din *Eutyches*(?). 540 dacă transcrierea este corectă, am avea *L*(*ucia*) *Caecilia Bathanae* femeie cu *praenomen* (IDR, III/1 141 și 159), ca și nr. 544 *T. Claudia Emerita* (fiica unui T. Clau. Severianus). 549 *ELVIO VETALI* remarcabilă formă populară a lui *Helvio Vitali*. 550 *PORTVMIA* în loc de *Postumia* (care nu a fost relevat nici în CIL, III, 11 034). 553 r. 5 este citit *GLI* . . . , pare a fi *CEN* . . 571 „unpubliziert" era necesară o fotografie în care se putea citi ceva mai mult. 573 r. 4 *C PETR NVDINVS* este evident *Petr*(*onius*) *Nu*(*n*)*dinus*. 578 *L. SAMO*., pare a fi începutul unui gentiliciu celto-roman (ca *Samognatius* etc.). 590 textul celebrului sarcofag pus de *M. Ulpius Celerinus sal*(*ariarius*) *leg. I Ad(iutr.) interprex Dacorum vivus sibi et filio suo* . . . ", ArchÉrt 1944/5, p. 178 (AnnÉp, 1947, 35) a fost studiat amănunțit de noi în Anuarul Institutului de istorie națională, Cluj, 11 1946—1947, p. 403—412, lucrare pe care L. B. uită să o citeze. 595 *AVREL MARTIA/ LIS NAVCLER PORTVS/MISENI* e citit astfel de editor „*nau*[*archus*] *cl(assis) pr(aetoriae)* Ondrouch, Barkóczi", dar pe piatră e *naucleru*s *portus Miseni*. 603 era necesar o reconstituire grafică (desen) a jumătății drepte a epitafului. 608 se vede urma literelor *ET* înainte de *HEREDES*. 626 remarcabil „romanul" cu tria nomina *M(arcus) Ulp*(*ius) Marcus* (!).

Una din calitățile deosebite ale vol. II din RIU este acuratețea cu care a fost imprimat, puritatea textului german, a transcrierilor și a comentariilor, lipsa totală a defectelor grafice numite, convențional, „erori de tipar" (care nu lipseau cu totul în vol. I ; cf. SCIVA, 25, 1974, 2, p. 254). Cum s-a mai spus și este evident în asentimentul tuturor specialiștilor, obiecțiile privind unele aspecte ale sistemului de prezentare (ce uneori poate fi o chestiune subiectivă de gust și preferință personală), urmate de rectificările amănuntelor neconforme, nu scad aproape nimic din utilitatea și valoarea fundamentală științifică a corpus-ului epigrafic maghiar, care este de dorit să-și continuie apariția cel puțin în cadența de pînă acum spre a fi încheiat și încoronat cît mai curînd cu un index general ; va fi un instrument de informare și cercetare istoriografică de prim rang pentru teritoriul roman al Ungariei, ca și pentru provinciile învecinate din Imperiul roman în veacurile I—VI.

ÜBER „DIE RÖMISCHEN INSCHRIFTEN UNGARNS (II)"

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegender Aufsatz wird in gekürzter deutscher Fassung in der Zeitschrift *Gnomon* (München), 1978, erscheinen.

DESCOPERIRI DE LA SFÎRŞITUL EPOCII BRONZULUI ÎN ZONA CAREIULUI

DE

I. NÉMETI

În ultimii ani, cu ocazia cercetărilor arheologice şi a diferitelor munci gospodăreşti, în zona de activitate a Muzeului orăşenesc Carei au fost descoperite mai multe complexe arheologice, care pot fi încadrate în perioada de sfîrşit a epocii bronzului.

1. ANDRID (JUD. SATU MARE)

În hotarul comunei, la o carieră de lut din curtea fermei C. A. P. situată pe malul pîrîului Ier, cu ocazia unui sondaj arheologic a fost descoperită o groapă menajeră, de formă ovală, cu diametrul maxim de 1,20 m şi adîncimea de 0,90 m, plină cu fragmente ceramice, oase de animale şi cenuşă. Printre fragmentele ceramice consemnăm o strachină adîncă, lucrată din pastă fină cu slip lucios, de culoare portocalie avînd înălţimea de 13 cm. Buza vasului este evazată fiind ornamentată cu patru proeminenţe triunghiulare trase din muchia buzei şi aşezate simetric[1] (fig. 1/1). Celelalte fragmente ceramice provin de la borcane, oale sau ceşti. Unele fragmente sînt ornamentate cu proeminenţe avînd în jurul lor caneluri în formă de semilună şi puncte incizate.

În colecţia muzeului şcolar din satul Dindeşti cu acelaşi loc de provenienţă (Andrid, curtea fermei C.A.P.) se găsesc următoarele obiecte : o căniţă de culoare neagră, de formă bitronconică, înaltă de 11,5 cm, cu o singură toartă. Fundul vasului are un picior scund şi gol în interior. Pe gît este ornamentat cu caneluri înguste orizontale, iar pe corpul vasului apar caneluri înguste verticale şi proeminenţe alungite (fig. 2/1). Fragment dintr-o ceaşcă de culoare neagră, cu corpul rotunjit şi gîtul strîmt (fig. 2/3).

Tot pe malul pîrîului Ier, într-o grădină din vatra localităţii au fost descoperite întîmplător mai multe fragmente ceramice dintre care s-a recuperat o cană de formă bitronconică, înaltă de 8 cm, ornamentată cu patru proeminenţe conice şi cu caneluri înguste verticale[2] (fig. 3/3).

[1] I. Németi, SCIV, 25, 1974, 4, fig. 2/5—6.

[2] Muzeul şcolar din satul Dindeşti.

2. BERVENI (JUD. SATU MARE)

În curtea fabricii de cînepă au fost descoperite în primăvara anului 1976, cu ocazia unor lucrări gospodăreşti, mai multe fragmente ceramice, printre care şi o ceaşcă de formă bitronconică, înaltă de 7,3 cm, de culoare cenuşie-negricioasă. Pe gît este ornamentată cu caneluri înguste orizontale, iar pe corpul vasului apar linii paralele verticale şi mici umflături aşezate între grupele de linii incizate (fig. 2/2).

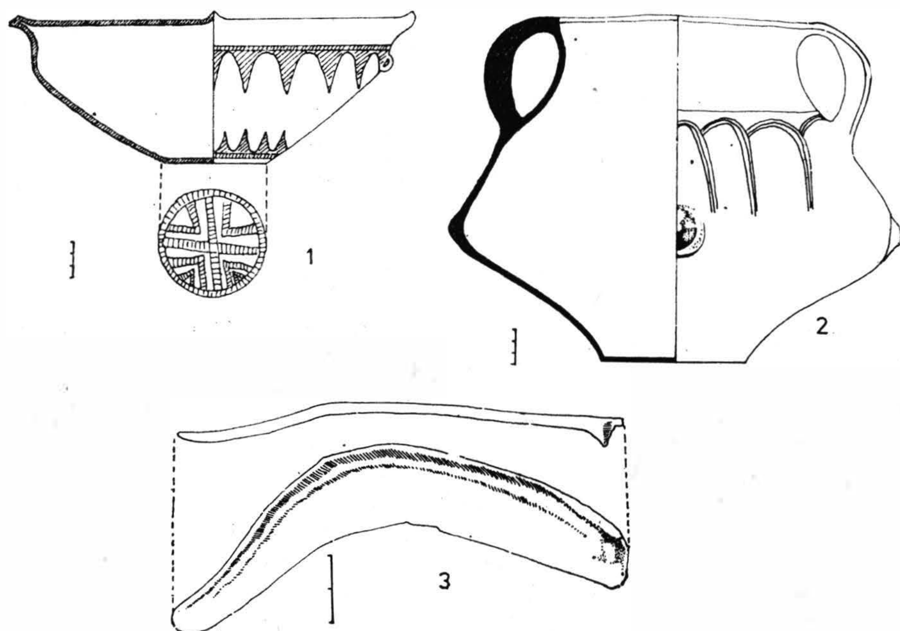

Fig. 1. 1 Andrid „Ferma C. A. P." ; 2 Sanislău ; 3 Pişcolt „Nisipărie" — strat de cultură.

3. CEHĂLUŢI (JUD. SATU MARE)

La punctul numit „Telek" (ferma C.A.P.), pe malul înalt al pîrîului Cehal, au fost descoperite cu ocazia executării unor gropi de silozuri, în vara anului 1962, trei topoare de luptă cu disc[3] precum şi alte materiale arheologice. Au ajuns în colecţia muzeului din Carei următoarele obiecte : o ceaşcă, un castronaş, un vîrf de lance, mai multe greutăţi din lut şi cîteva fragmente ceramice.

Ceaşca, cu înălţimea de 8 cm, are culoarea neagră, o toartă lată supraînălţată (fig. 2/4). Castronaşul, înalt de 8 cm, este de culoare neagră cu o mică toartă plasată la partea superioară a vasului (fig. 2/5). Vîrful de lance din bronz cu o nervură lată mediană are lungimea de 13 cm

---

[3] T. Bader, Inventaria Archaeologica, 6 (Roumanie), 1971, R 28/1—3.

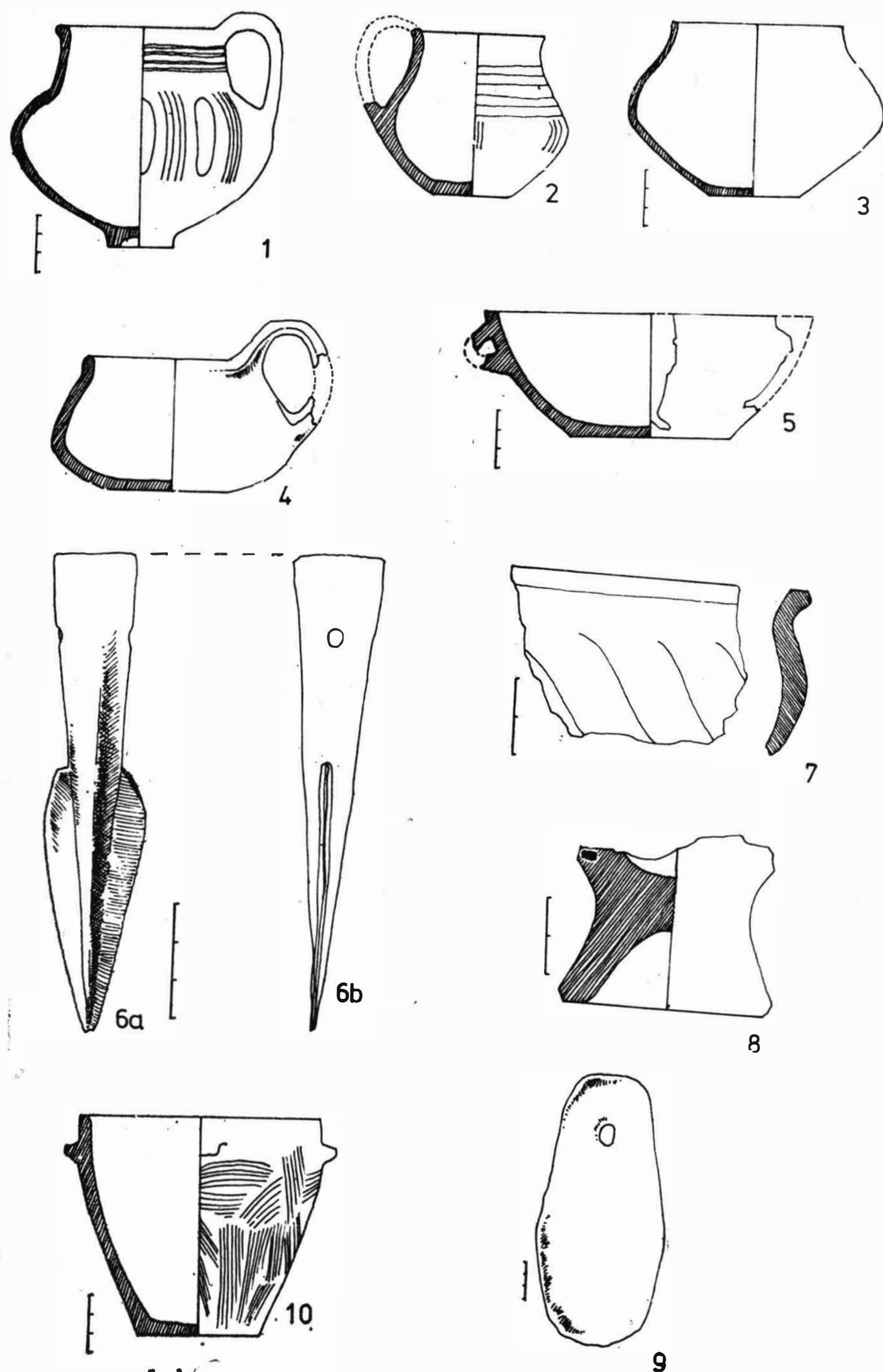
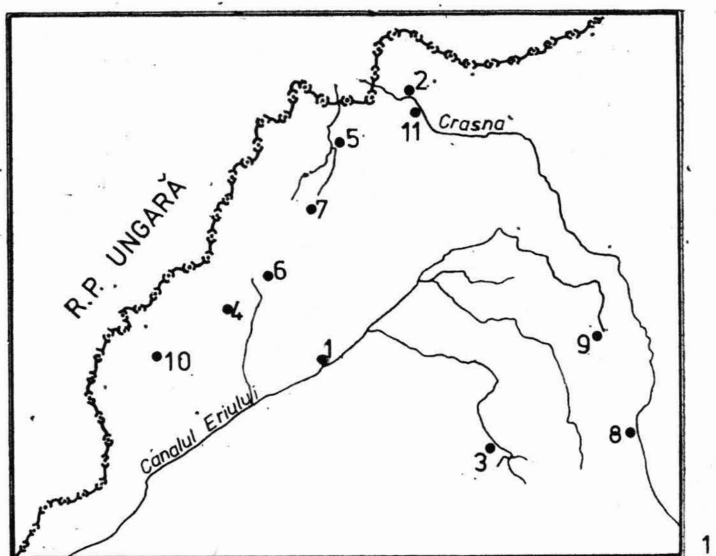
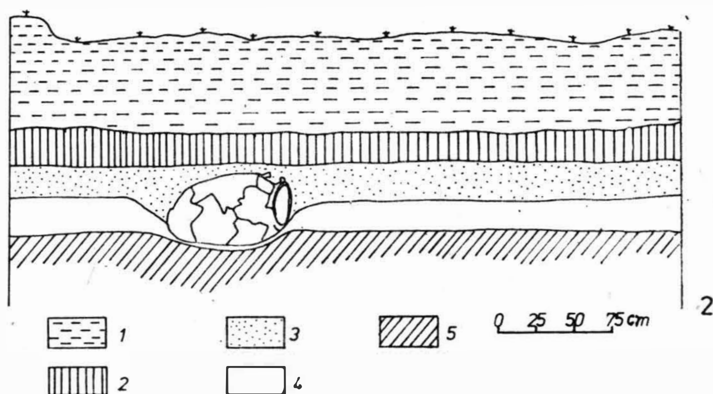

Fig. 2. 1, 3 Andrid „Ferma C. A. P."; 2 Berveni; 4–6, 9 Cehăluț; 7, 8, 10 Curtuișeni „Dîmbul ars".

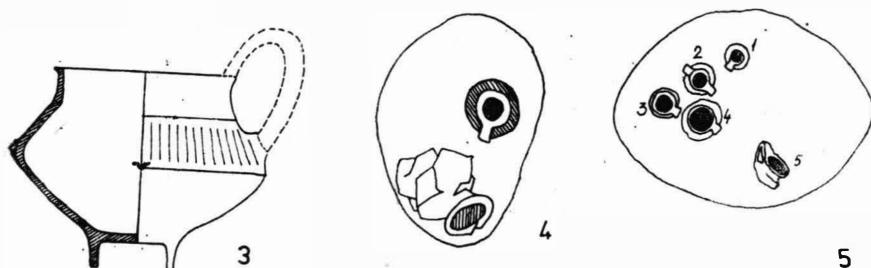

Fig. 3. 1 harta de răspîndire; 2 Pişcolt ,,Nisipărie'' — secţiunea II/1976 (1 nisip zburător, 2 strat de la sfîrşitul epocii bronzului, 3 strat din epoca timpurie a bronzului, 4 strat Baden, 5 nisip geologic); 3 Andrid — vatra satului; 4 Pişcolt ,,Nisipărie'' — groapa nr. 1/1975; 5 groapa nr. 4/1974.

(fig. 2/6). Greutăţile din lut au fost găsite într-o groapă, sub forma unui mic depozit (fig. 2/9).

În vara anului 1969, un colectiv de cercetători de la muzeele din Satu Mare şi Carei a executat, în punctul menţionat, sondaje de verificare, stabilind stratul de cultură corespunzător pieselor găsite în mod fortuit. S-a aflat o cantitate relativ bogată de ceramică, ornamentată cu proeminenţe conice, caneluri late, brîuri alveolare, ceramică de culoare neagră sau brună[4].

4. CURTUIŞENI (JUD. BIHOR)

La locul numit ,,Dîmbul ars'' cunoscut din literatura arheologică datorită descoperirilor din epoca Latène, în vara anului 1976 au fost descoperite incidental, printre alte materiale arheologice, şi cîteva obiecte de la sfîrşitul epocii bronzului. Pe pantele dunei de nisip s-a putut observa un strat de cultură, gros de 0,35—0,40 m, sub nisipul zburător recent, care conţinea fragmente ceramice, oase de animale, cenuşă şi cărbuni. Stratul de cultură dispare treptat spre zona centrală a dunei, fiind distrus în urma cultivării terenului. Dintre materialele descoperite menţionăm : un fragment de ceaşcă de culoare neagră, ornamentată cu caneluri oblice ; partea inferioară a unei căniţe cu piciorul scund şi gol în interior ; fragmente dintr-o vatră-cazan portativ şi un vas-borcan înalt de 10 cm ornamentat cu patru proeminenţe mici aplatizate şi cu striuri dese (fig. 2/7, 8, 10). Tot de acolo, N. Chidioşan menţionează trei fragmente de ceşti ornamentate în maniera culturii Suciu de Sus, descoperite cu ocazia săpăturilor efectuate de muzeul orădean în anul 1968[5].

5. FOIENI (JUD. SATU MARE)

Pe malul pîrîului ,,Valea Neagră'', lîngă moara din Foieni, în primăvara anului 1974, cu ocazia unei construcţii, au fost descoperite cîteva obiecte, dintre care o bună parte au fost adunate şi predate muzeului din Carei. Verificările ulterioare pe teren n-au adus noi precizări în legătură cu această descoperire. Materialele adunate sînt următoarele : fragmente mari dintr-o vatră-cazan portativ de culoare cărămizie (fig. 5/1) ; un pandantiv din bronz găurit la mijloc şi cu capetele terminate în spirale (fig. 4/5) ; pumnal din bronz cu lama care se lărgeşte la mijloc. Mînerul este rupt din vechime la linia celor două nituri. Lungimea lamei este de 13,1 cm (fig. 4/8). Două perle din chihlimbar de formă bitronconică (fig. 4/6, 7). Pe baza informaţiilor obţinute, piesele se aflau în vasul cazan-portativ, ceea ce ne face să credem că ar putea fi vorba de un mic depozit. Totuşi nici posibilitatea ca obiectele descoperite să fi aparţinut eventual unui mormînt de incineraţie în urmă nu se exclude aprioric.

---

[4] T. Bader, în ,,Cronica sătmăreană'', II, nr. 478, 31 aug. 1969 ; idem, material inedit în Muzeul judeţean Satu Mare.

[5] N. Chidioşan, SCIV, 21, 1970, 2, fig. 1/6—8.

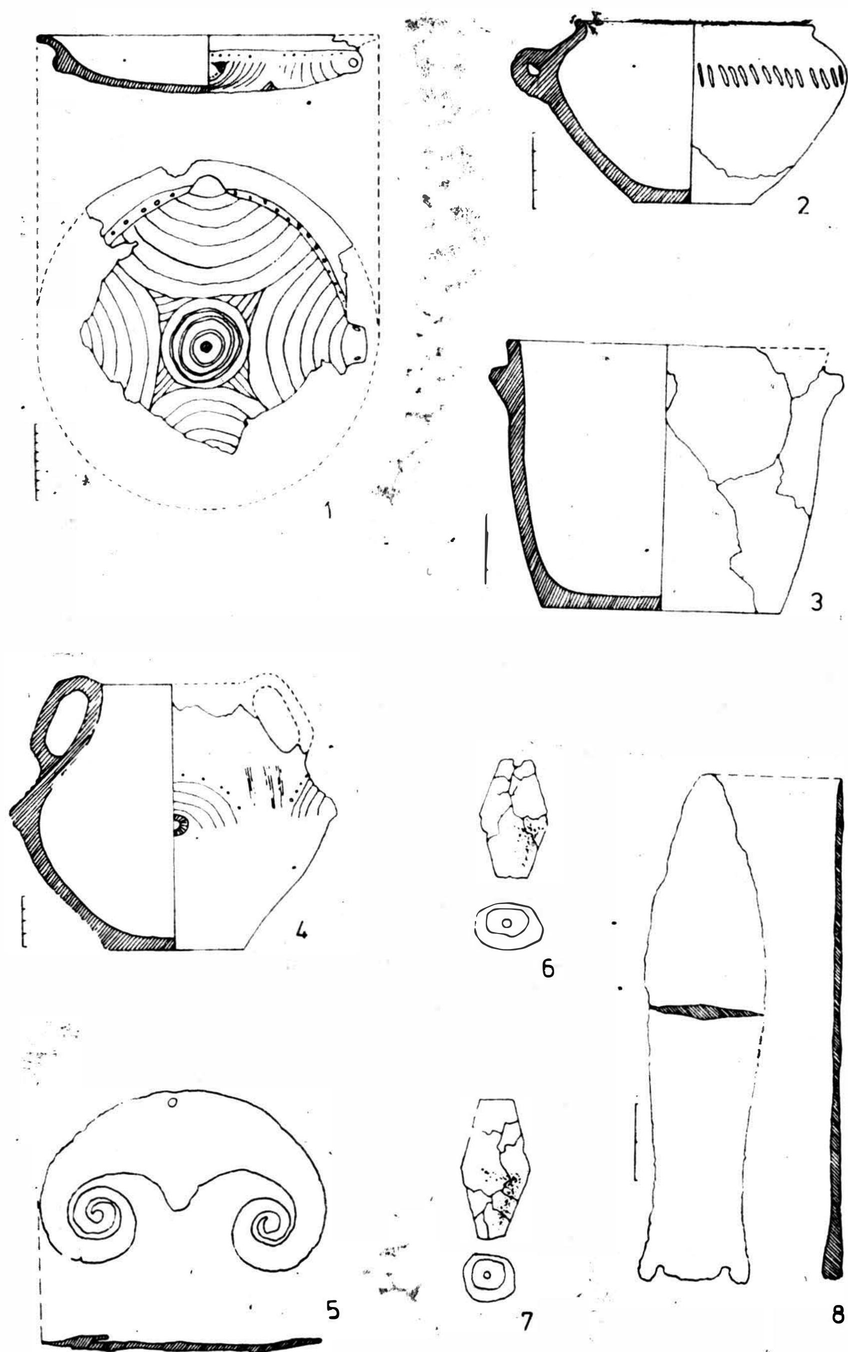

Fig. 4. 1—4 Valca lui Mihai ,,Groapa cu lut" ; 5—8 Foieni ,,Moara" — mic depozit de bronzuri sau mormînt (?).

Tot pe malul pîrîului ,,Valea Neagră", la o distanţă de cca 250 m de prima descoperire, întîmplător, în vara anului 1968 s-a găsit o ceaşcă de culoare cenuşie-negricioasă cu toarta ruptă, iniţial supra înălţată, ornamentată cu caneluri late, oblice. Are înălţimea de 8,2 cm (fig. 5/2).

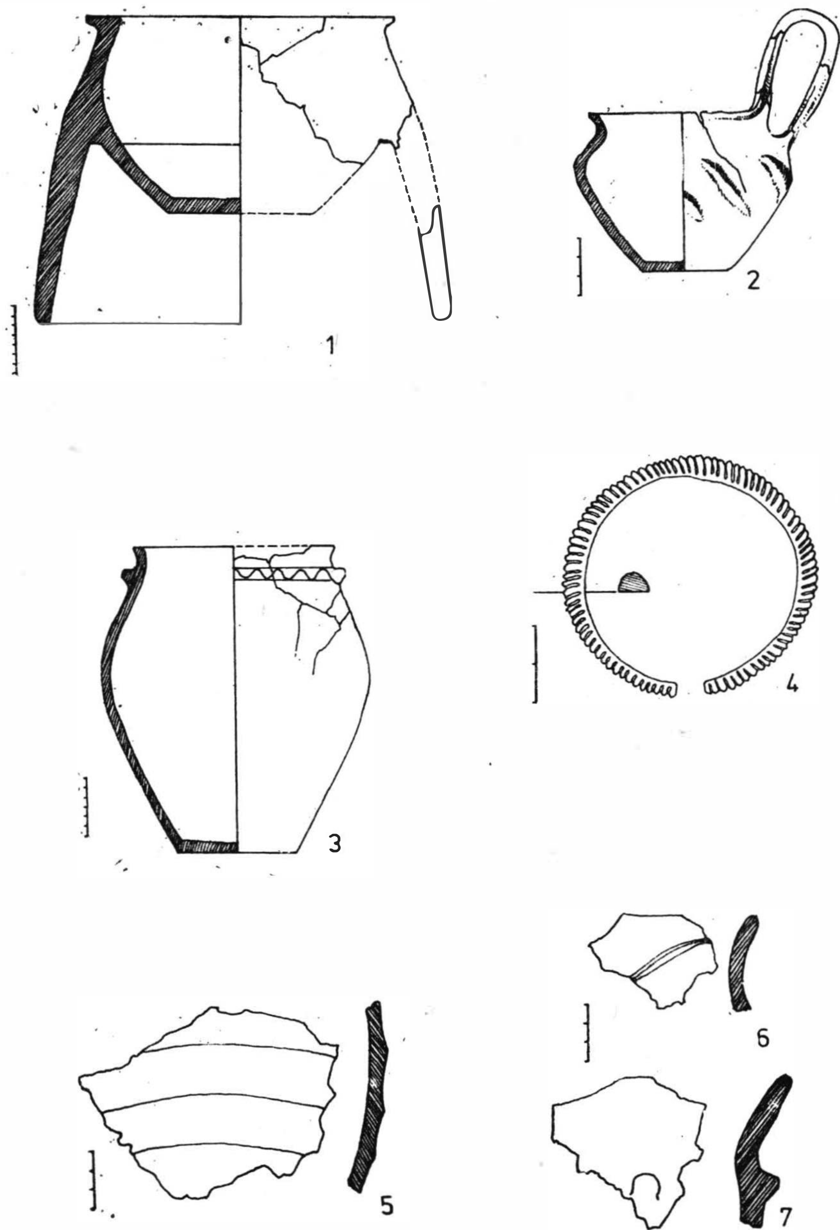

Fig. 5. 1 Foieni ,,Moara"; 2 Foieni ,,Lutărie"; 3–4 Sanislău ,,Păşună"—mormînt de incineraţie în urnă; 5–7 Supuru de Jos ,,Dealul Senţiului".

6. PIŞCOLT (JUD. SATU MARE)

Pe teritoriul unei dune de nisip numită „Nisipărie", care adăposteşte o necropolă din epoca Latène, cercetată sistematic de colectivul muzeului din Carei începînd din anul 1970, au fost descoperite, mai ales în zona centrală a dunei, materiale arheologice ce pot fi încadrate în perioada bronzului tîrziu. Stratigrafic, aceste materiale apar imediat sub nivelul antic, formînd un strat de cultură foarte subţire, rămas nederanjat numai acolo unde nisipul zburător recent formează un strat de protejare (fig. 3/2). Din stratul de cultură provin numeroase fragmente ceramice şi cîteva obiecte metalice.

CERAMICA

Fragmente de vase aparţinînd castroanelor adînci de culoare portocalie sau cenuşiu-negricioasă. Au profil în formă de „S", buza uşor evazată. Castroanele sînt ornamentate cu proeminenţe conice plasate în partea superioară a vasului, însoţite de caneluri dese în formă de semilună, proeminenţe triunghiulare trase din muchia buzei, linii paralele incizate în formă de ghirlandă sau în val (fig. 6/7, 10).

Fragmente din vase mari fără posibilitatea stabilirii formei lor, ornamentate cu linii paralele orizontale sau în ghirlandă (fig. 6/6, 9; 8/1, 2).

Ceştile au forme diferite:

a. Ceşti cu profil rotunjit, ornamentate cu caneluri verticale sau oblice şi cu mici proeminenţe conice.

b. Ceşti neornamentate cu profil bitronconic (fig. 6/8; 7/2).

c. Ceşti bitronconice cu motive ornamentale specifice culturii Suciu de Sus (fig. 6/3, 4; 7/3, 5, 9).

Căniţe fragmentate cu piciorul scund şi gol în interior (fig. 6/2).

Fragmente de vase mari, ornamentate cu motive excizate în maniera culturii Suciu de Sus (fig. 6/1; 7/1, 6).

OBIECTE METALICE

a. Fragment de seceră din bronz cu buton, ornamentat cu o nervură. Lungimea este de 13,2 cm (fig. 1/3).

b. Fragment dintr-un ac cu capul sferic (fig. 7/4).

Din nivelul de călcare de la sfîrşitul epocii bronzului coboară cîteva gropi menajere pline cu fragmente ceramice, oase de animale şi cenuşă.

Groapa nr. 1 (secţiunea II/1974) are o formă ovală, cu diametrul maxim de 1,10 m, avînd adîncimea de 1,25 m. Groapa conţinea multe fragmente ceramice. Pot fi stabilite următoarele forme:

a. Castroane adînci, similare celor descoperite şi în stratul de cultură (fig. 9/1).

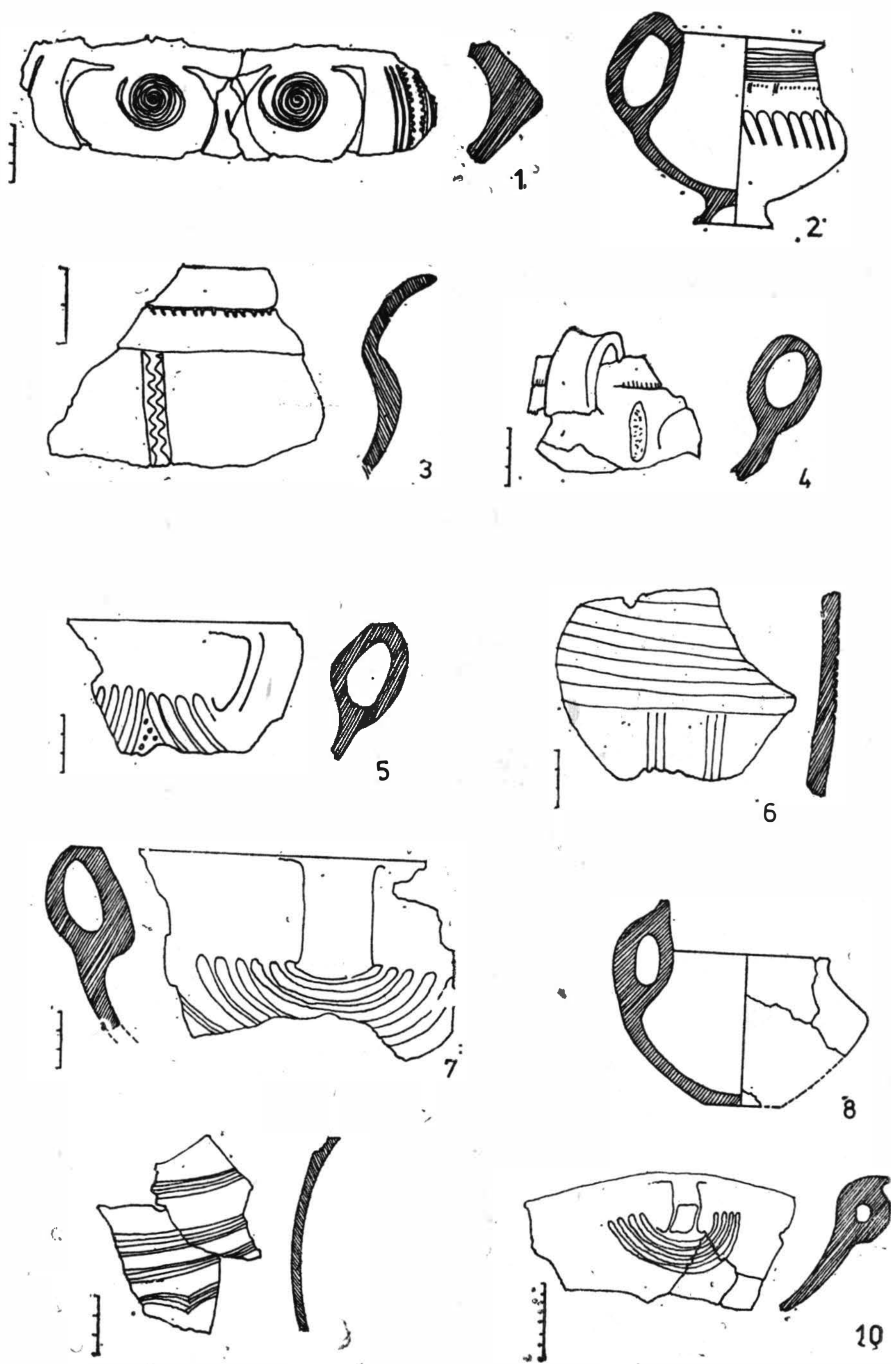

Fig. 6. Pişcolt „Nisipărie". 1, 3—10 strat de cultură; 2 groapa nr. 5/1974.

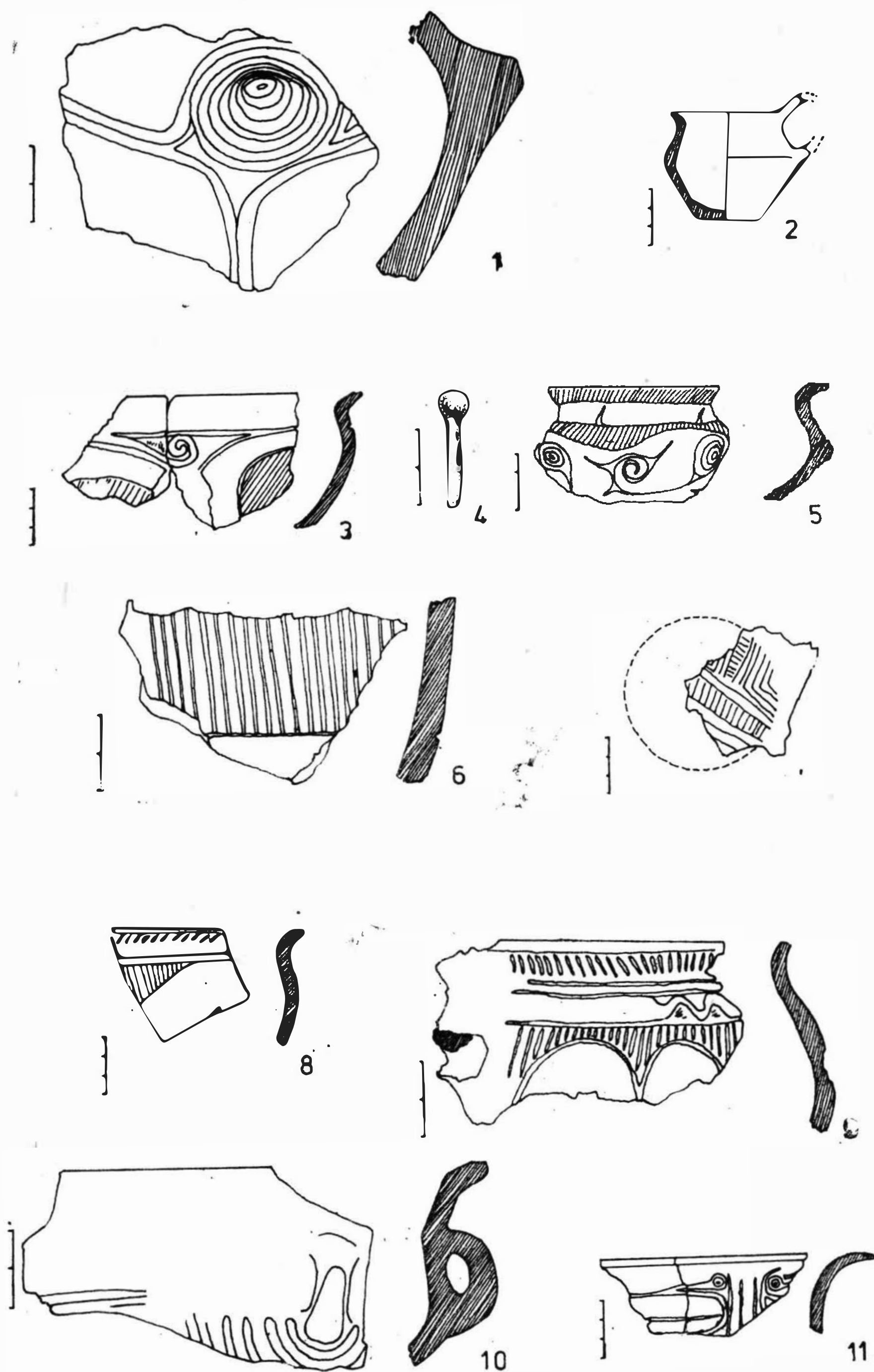

Fig. 7. Pişcolt „Nisipărie". 1—11 strat de cultură.

b. Fragmente de vase-borcan de culoare cărămizie, buza uşor trasă spre interior, ornamentate cu frînturi de brîu alveolat sau în formă de „creastă de cocoş" (fig. 11/3).

c. Fragmente din vatră-cazan de culoare cărămizie (fig. 9/9).

d. Ceşti cu profil rotunjit, ornamentate cu caneluri oblice (fig. 8/10 ; 9/3).

e. Ceşti cu profil bitronconic (fig. 8/7—8 ; 9/7—8).

f. Fragmente de căniţe cu picior scund şi gol în interior (fig. 9/2, 5—6).

g. Castronaşe cu tortiţe plasate la mijlocul vasului (fig. 8/9).

h. Fragmente din vase mari cu buza dreaptă şi canelată în interior.

i. Fragmente de oale, ornamentate cu motive incizate linii paralele, în ghirlandă sau în val, cercuri punctate, mici proeminenţe (fig. 9/4).

Groapa nr. 2/1974 are diametrul maxim de 0,42 m avînd adîncimea de 0,83 m. În această groapă au fost găsite două ceşti şi cîteva fragmente ceramice :

a. Ceaşcă înaltă de 5,5 cm, de culoare neagră, cu profil bitronconic, toarta supraînălţată. Este ornamentată cu linii paralele incizate, motive specifice culturii Suciu de Sus (fig. 10/4).

b. Ceaşcă de culoare brună, cu profil bitronconic, toarta este ruptă din vechime. Vasul este ornamentat la circumferinţa maximă cu caneluri oblice scurte. Are înălţimea de 6,8 cm (fig. 10/1).

Groapa nr. 3/1974 are diametrul maxim de 0,65 m şi adîncimea de 0,83 m. Din această groapă provin trei vase mici :

a. Ceaşcă de culoare neagră, de formă bitronconică, avînd toarta ruptă din antichitate. Are înălţimea de 6,8 cm (fig. 10/5).

b. Cană de culoare brună, cu profil bitronconic, toarta supraînălţată, fundul terminat într-un picior scund şi gol în interior. Vasul este ornamentat cu proeminenţe mici avînd în jurul lor caneluri în formă de semilună. Are înălţimea de 11,7 cm (fig. 10/2).

c. Ceaşcă cu buza uşor evazată, toarta supraînălţată, ornamentată în maniera culturii Suciu de Sus. Are înălţimea de 6,3 cm (fig. 10/3).

Groapa nr. 4/1974 este relativ mare, de formă ovală (1,38×1,05 m), avînd adîncimea de 1,28 m faţă de nivelul actual (grosimea nisipului zburător recent este de 0,35 m). Groapa conţinea puţine oase de animale, cenuşă şi cinci vase mici aşezate cu gura în sus sau culcate lateral (fig. 3/5).

a. Ceaşcă de culoare brună cu profil rotunjit, toarta este supraînălţată, avînd înălţimea de 3,5 cm (fig. 11/1).

b. Cană de culoare cenuşie-închis, cu picior scund şi cu două toarte late. Este ornamentată cu linii paralele şi cu caneluri verticale, avînd înălţimea de 13 cm (fig. 10/8).

c. Ceaşcă de culoare brună, cu profil rotunjit, ornamentată cu caneluri oblice. Are înălţimea de 8 cm (fig. 11/2).

d. Ceaşcă de culoare cenuşie, de formă bitronconică, cu toarta supraînălţată. Are înălţimea de 6 cm (fig. 11/5).

e. Ceaşcă de culoare cenuşie, de formă bitronconică cu toarta uşor supraînălţată. Are înălţimea de 6 cm (fig. 11/4).

Groapa nr. 5/1974 are diametrul maxim de 0,56 m şi adîncimea de 0,96 m faţă de nivelul actual, conţinînd cîteva fragmente ceramice

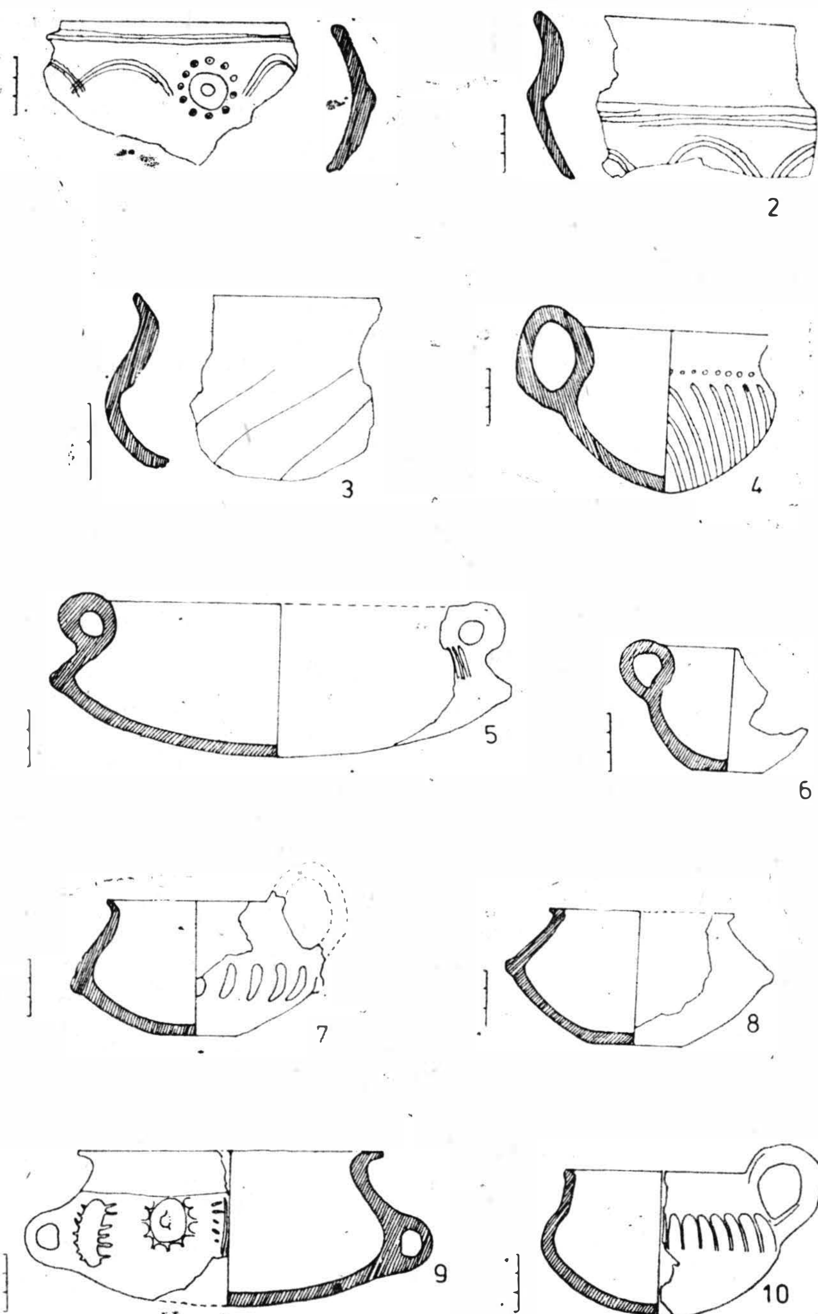

Fig. 8. Pişcolt „Nisipărie". 1—4 strat de cultură; 5—10 groapa nr. 1/1974.

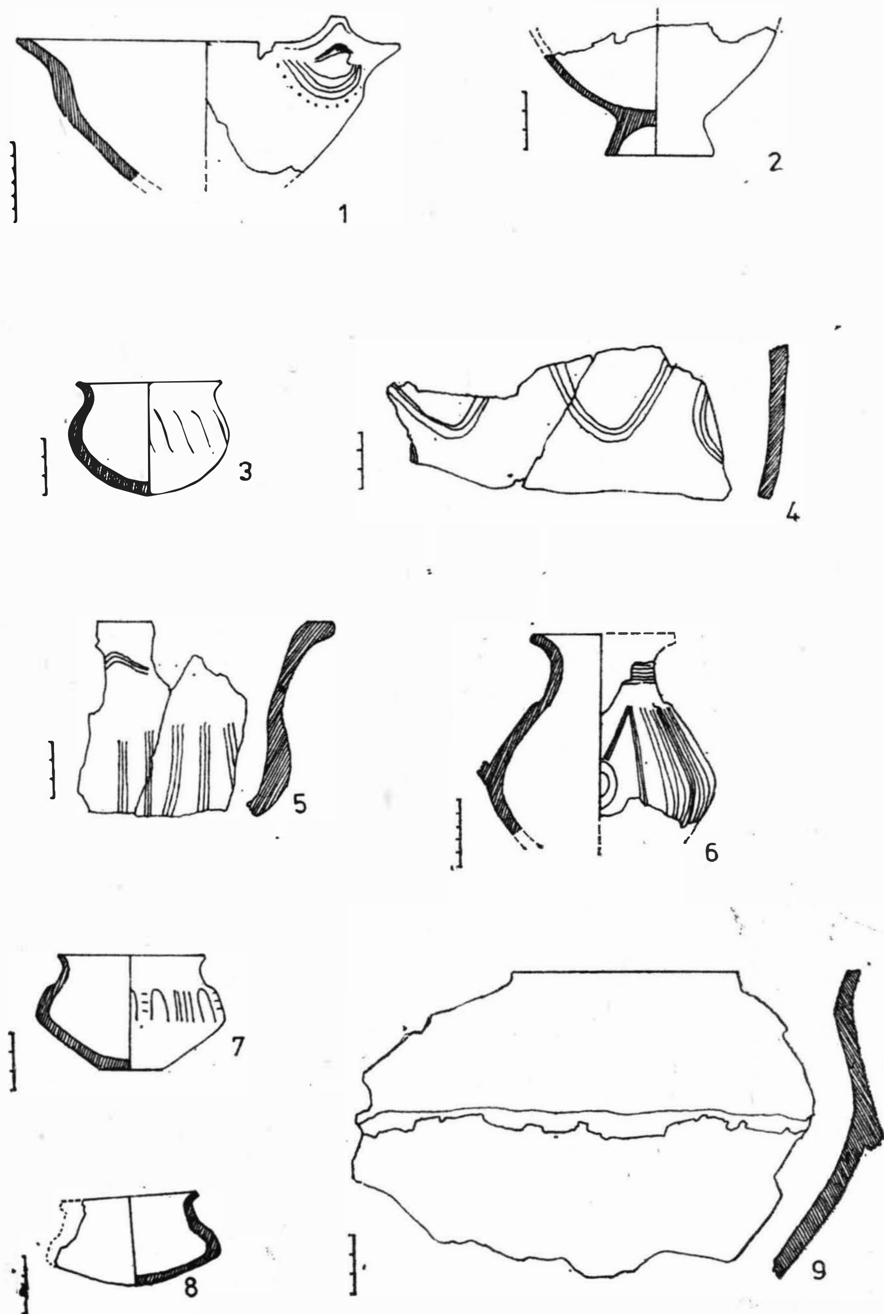

Fig. 9. Pişcolt „Nisipărie". 1—9 groapa nr. 1/1974.

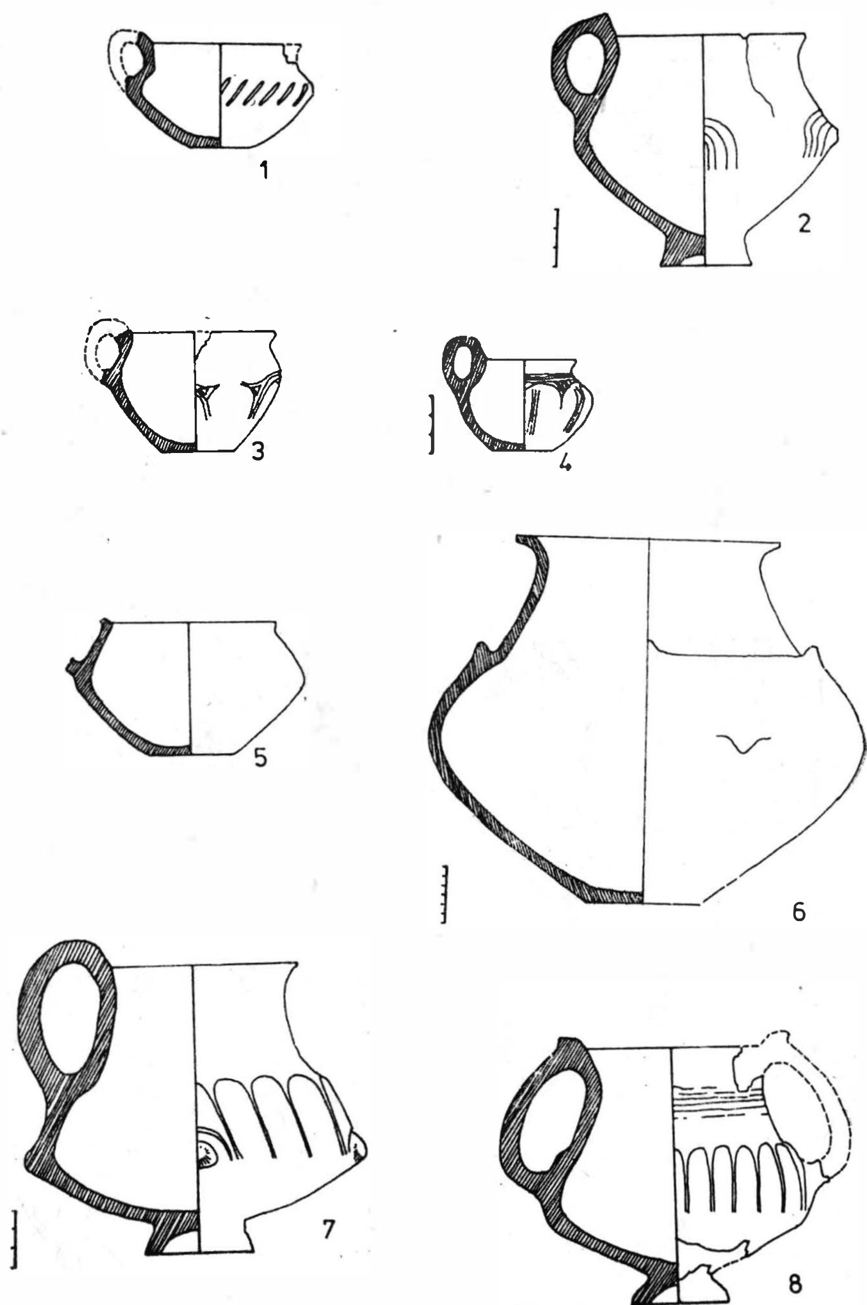

Fig. 10. Pişcolt „Nisipărie". 1, 4 groapa nr. 2/1974; 2, 3, 5 groapa nr. 3/1974; 6–7 groapa nr. 1/1975; 8 groapa nr. 4/1974.

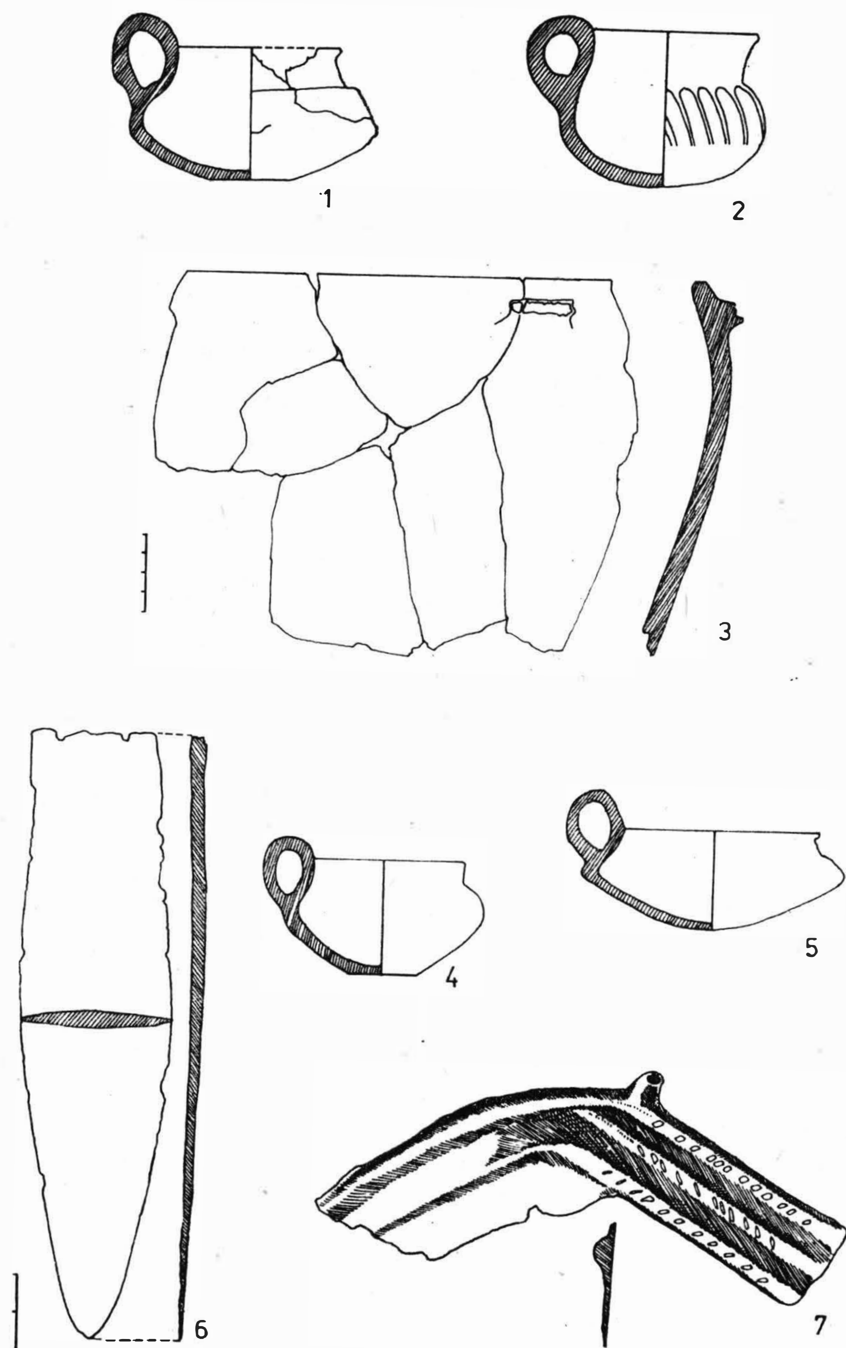

Fig. 11. Pişcolt „Nisipărie". 1, 2, 4, 5 groapa nr. 4/1974; 3 groapa nr. 1/1974; Căpleni. 6—7 Depozit de bronzuri.

și o căniță. Cana este de culoare cărămizie, cu profil bitronconic, are o toartă lată, iar fundul se termină într-un picior scund și gol în interior. Vasul este ornamentat cu caneluri dese verticale. Are înălțimea de 9,5 cm (fig. 6/2).

Groapa nr. 1/1975 este de formă ovală (1,40 × 0,70) avînd adîncimea de 0,50 m față de nivelul actual, conținînd fragmentele unui vas mare, o cană intactă și puține oase de animale (fig. 3/4).

a. Vas mare de culoare cenușie-negricioasă, de formă bitronconică cu buza dreaptă, evazată, gîtul cilindric. Este ornamentat cu două rînduri de proeminențe conice așezate la baza gîtului și la maxima circumferință a vasului. Înălțimea este de 38,5 cm (fig. 10/6).

b. Cana de culoare roșiatică, cu profil bitronconic, toarta ușor supraînălțată, este ornamentată cu trei proeminențe conice și cu caneluri late verticale. Are înălțimea de 14,8 cm (fig. 10/7).

7. SANISLĂU (JUD. SATU MARE)

În punctul de hotar numit „La hîrburi" ocazional au fost descoperite mai multe vase, dintre care a fost recuperată o oală de culoare cenușie-închis, de formă bitronconică cu două toarte late. Vasul este ornamentat cu linii paralele incizate, așezate în ghirlandă, precum și cu patru proeminențe conice. Are înălțimea de 20 cm (fig. 1/2). Tot în hotarul comunei, la locul numit „Pășună" a fost descoperit incidental un mormînt de incinerație în urnă. Din inventarul funerar au fost recuperate următoarele obiecte: urna funerară, o brățară din bronz și puține oase umane calcinate. Urna este un vas-borcan ornamentat cu un brîu alveolat, avînd înălțimea de 31,5 cm (fig. 5/3). Brățara de bronz are diametrul maxim de 6 cm (interior), capetele sînt desfăcute, fiind ornamentată pe întreaga suprafață cu linii verticale adîncite (fig. 5/4).

8. SUPURU DE JOS (JUD. SATU MARE)

Pe terasa Crasnei, în locul numit „Dealul Sentiului", în apropierea gării, în urma unei periegheze au fost adunate cîteva fragmente ceramice de culoare neagră sau cărămizie, ornamentate cu linii incizate sau cu caneluri verticale și oblice. Eventual, fragmentul de vas de tip Suciu de Sus menționat de M. Roska[6] cu proveniența de la Supuru de Jos s-ar putea să fie legat de această descoperire. Dispunerea materialului arheologic pe teren, precum și observațiile recente de natură stratigrafică, pe baza profilului carierei de lut de aici, indică prezența unei așezări de tip terasă de la sfîrșitul epocii bronzului (fig. 5/5—7).

---

[6] M. Roska, Repertorium, 1942, p. 21, nr. 74.

9. UNIMĂT (JUD. SATU MARE)

Cu ocazia sondajelor arheologice efectuate la punctul numit „Dîlboci”, situat pe terasa pîrîului Secheresa, în anul 1969 au fost descoperite şi cîteva fragmente ceramice ornamentate cu motive de tip Suciu de Sus, precum şi cu proeminenţe conice avînd în jurul lor caneluri în formă de semilună şi puncte incizate[7].

10. VALEA LUI MIHAI (JUD. BIHOR)

În vara anului 1976 Muzeul orăşenesc Carei a achiziţionat patru vase de lut descoperite în jurul anului 1950, cu provenienţa „Groapa de lut”, o aşezare cunoscută anterior.

a. Oală de culoare neagră, de profil bitronconic cu două toarte late, ornamentată cu patru proeminenţe conice asociate cu caneluri în formă de semilună şi puncte incizate. Vasul are înălţimea de 26 cm (fig. 4/4).

b. Castronaş mic de culoare brună cu profil bitronconic avînd o toartă mică plasată la mijlocul vasului. Are înălţimea de 9,5 cm (fig. 4/2).

c. Vas-borcan înalt de 14,5 cm, de culoare cărămizie, ornamentat cu patru proeminenţe plate crestate (fig. 4/3).

d. Strachină plată de culoare cenuşie, cu buza evazată, ornamentată cu proeminenţe conice însoţite de caneluri în formă de semilună. Pe corpul vasului apare un şir de puncte incizate. Fundul este marcat prin caneluri circulare. La mjilocul vasului este o toartă mică. Are înălţimea de 7 cm (fig. 4/1).

11. CĂPLENI (JUD. SATU MARE)

În primăvara anului 1972, lîngă rîul Crasna, a fost descoperit întîmplător un mic depozit de bronzuri compus din şase piese:

a. Lamă de pumnal, cu umerii gărzii aproape drepţi, ruptă la linia celor două nituri care fixau mînerul. Lungimea 15,8 cm, greutatea de 85 g, nr. inv. 1 447 (fig. 11/6).

b. Topor cu aripioare, de formă dreptunghiulară cu tăişul lăţit şi tocit foarte mult. Pe ceafă are aşa-numita „crestătura italică”. Cele patru aripioare au centrul puţin mai sus, spre ceafă şi sînt uşor curbate spre interior. Sub aripioare este plasat, pe ambele feţe, cîte un prag ce marchează începutul lamei. Lungimea 19,4 cm, greutatea 780 g, nr. inv. 1 446 (fig. 12/2).

c. Topor cu disc şi spin, lama este ruptă. Acest fragment de topor reprezintă un rebut, fiind turnat greşit, avînd gaura de înmănuşare aproape umplută cu metal. Lungimea 13 cm, greutatea 380 g, nr. inv. 1 448 (fig. 12/3).

---

[7] S. Dumitraşcu, StComSatu Mare, 1, 1969, p. 45, pl. VI/1—2.
[8] I. Ordentlich, Marmaţia, 2, 1971, p. 30, nr. 73.

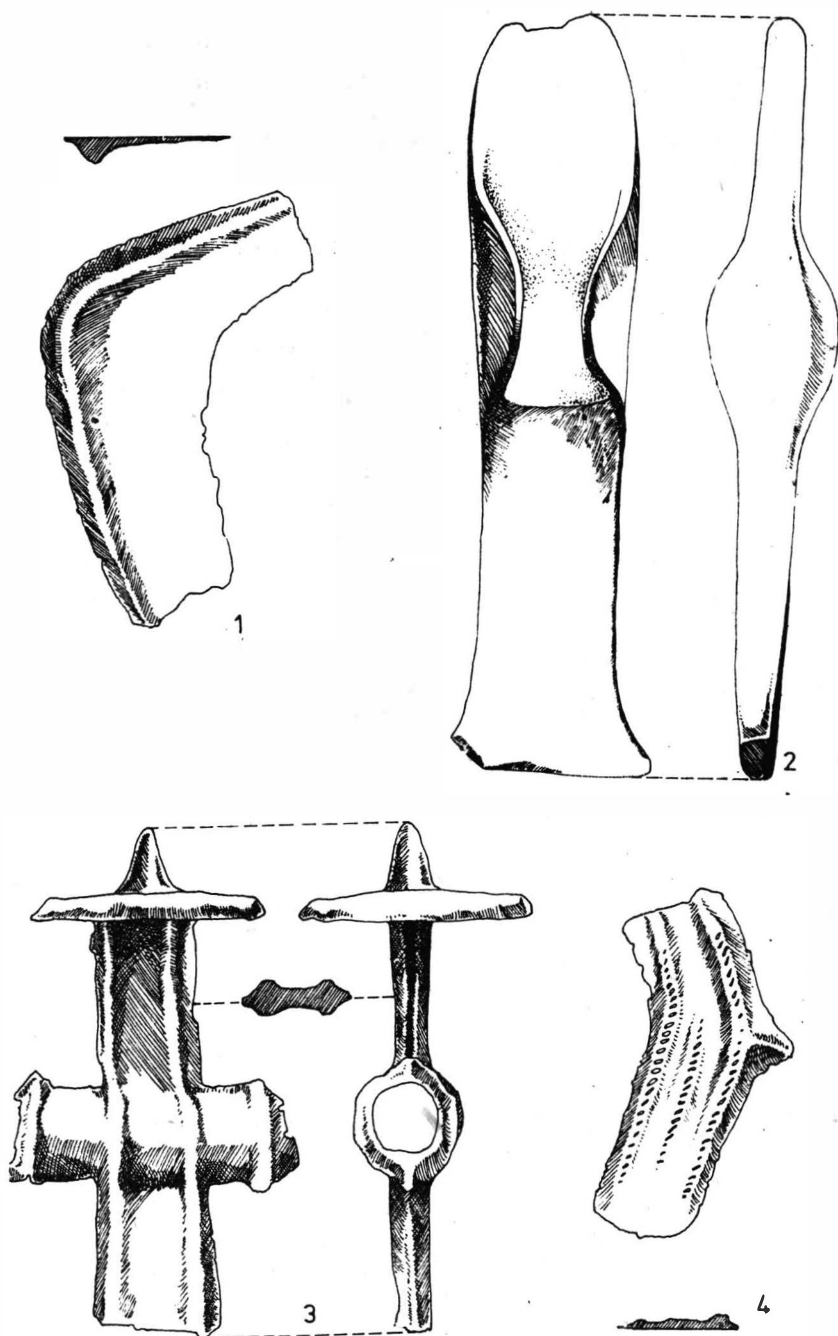

Fig. 12. Căpleni. 1—4 depozit de bronzuri.

d. Seceră cu limbă la mîner, avînd şi un mic buton. Mînerul este ornamentat cu trei nervuri crestate. Lama este ruptă. Lungimea 13 cm, greutatea 80 g, nr. inv. 1 450 (fig. 11/7).

e. Fragment de seceră, de tipul anterior, cu mînerul ornamentat cu trei nervuri crestate. Lungimea 8,5 cm, greutatea 65 g, nr. inv. 1 451 (fig. 12/4).

f. Fragment de seceră cu mîner simplu şi lama lată. Lungimea 10 cm, greutatea de 105 g, nr. inv. 1 449 (fig. 12/1).

TIPOLOGIE, ÎNCADRARE CULTURALĂ ŞI CRONOLOGICĂ

Ceşti. Se deosebesc trei variante:

a. Ceaşcă cu profil rotunjit, ornamentată cu caneluri sau cu mici proeminenţe conice. Această formă este binecunoscută din descoperirile încadrate în general în faza tîrzie a culturii Otomani de la Otomani— „Cetatea de pămînt"[9], Tiream[10], Ciumeşti—Berea[11] (fig. 9/3; 11/2).

b. Ceaşcă de formă bitronconică cu gîtul bine detaşat avînd o toartă supraînălţată. Această formă nu este cunoscută printre ceştile tradiţionale ale culturii Otomani. Ea apare probabil sub influenţa grupului Suciu de Sus (fig. 7/2; 11/4, 5).

c. Ceaşcă de tip Suciu de Sus, formă binecunoscută din aria de răspîndire a acestui grup cultural de la Culciu Mare, Medieşu Aurit, datate în epoca bronzului tîrziu[12] (fig. 7/3, 5; 10/3, 4).

Forma de ceaşcă cu profil rotunjit este cea mai frecventă din toate variantele, indicînd o puternică prezenţă a elementului local—Otomani.

Căniţe. Se deosebesc următoarele variante:

a. Cana cu profil bitronconic, cu o singură toartă, fundul terminat într-un picior scund şi gol în interior (fig. 3/3; 6/2; 10/2, 7).

b. O variantă a formei anterioare cu două toarte late (fig. 10/8).

Acest tip de vas avînd însă corpul mai rotunjit şi gîtul mai înalt este cunoscut în primul rînd din depozitul de vase de la Valea lui Mihai, datat în faza a treia a culturii Otomani, respectiv Otomani-III — după cronologia lui I. Ordentlich[13]. Căniţele menţionate de noi — mai ales cele de la Pişcolt — reprezintă o formă mai evoluată faţă de cele cunoscute din faza Otomani III, iar analogii apar în necropola de la Hajdubagos[14], precum şi în alte descoperiri specifice „culturii mormintelor tumulare".

Vasul-borcan apare ca un vas comun în descoperirile din epoca bronzului tîrziu atît în aria de răspîndire a culturii Otomani, cît şi a grupului Suciu de Sus. Vase similare se cunosc de la Berea (mormîntul nr.

---

[9] Idem, Dacia, N. S., 1963, fig. 14/5—6.

[10] Material inedit în Muzeul orăşenesc Carei; I. Németi, StComSatu Mare, 1, 1969, pl. XVIII/3, 6.

[11] *Ibidem*, pl. XIV/4, XI/5.

[12] N. Chidioşan, *op. cit.*, fig. 1/4; T. Bader, SCIV, 23, 1972, 4, fig. 2/1—5, fig. 3/7, fig. 12/6, fig. 14/4.

[13] I. Ordentlich, StComSibiu, 12, 1965, pl. I/1—2, pl. II/1—12, pl. III/6, 7, 9, 11.

[14] T. Kovács, FoliaArch, 21, 1970, pl. 4/15, pl. 4/19.

1, 2), Ciumeşti (mormîntul nr. III)[15], Culciu Mare[16], Lăpuş[17] (fig. 4/3; 5/3; 11/3).

Vase mari bitronconice. A fost descoperit un singur exemplar la Pişcolt. Vase similare se cunosc şi din faza tîrzie a Culturii Otomani de la „Cetatea de pămînt"[18], dar mai ales sînt frecvente în necropola tumulară de la Lăpuş[19]. Vasul de la Pişcolt se apropie mai mult de descoperirile de la Lăpuş şi are un aspect ce indică un proces de hallstattizare (fig. 10/6).

Oale cu două toarte sînt cunoscute din mediul Otomani tîrziu de la Otomani[20], Ciumeşti[21] (mormîntul nr. 6), precum şi din necropola de Hajdubagos[22] fig. 1/2; 4/4).

Străchini şi castroane. Se pot deosebi trei variante:

a. O formă plată, apropiată de o farfurie. Analogii se cunosc de la Otomani- „Cetatea de pămînt", datate în faza finală a aşezării [23] (fig. 4/1).

b. Castron adînc cu buza evazată, ornamentată cu proeminenţe triunghiulare trase din muchia buzei (fig. 1/1; 9/11). Asemenea vase se cunosc în Transilvania de la Otomani[24], Săcuieni[25], Bandu de Cîmpie[26]. În schimb, ele sînt frecvente şi în mediul „culturii tumulare", cum arată descoperirile de la Budapesta[27].

c. Castronaşe mici cu o toartă mică, plasată la mijlocul vasului. Forme similare din culturile locale nu se cunosc (fig. 4/2; 7/10; 8/9). Analogii apar în necropola de la Hajdubagos[28].

Vatră-cazan portativ. Fragmente de vase similare au fost descoperite şi în cadrul aşezărilor aparţinînd culturii Otomani de la Tiream, Carei-Bobald, Sălacea, Otomani. Acest tip de vas, deşi avînd unele note distincte, apare mai des în necropola tumulară de la Lăpuş[29], precum şi la Culciu Mare în mediul culturii Suciu de Sus[30] (fig. 5/1; 9/9).

Cele trei topoare de luptă cu disc de la Cehăluţ fac parte tipologic din tipul B_3-varianta Cehăluţ, după A. Vulpe, datate în bronz tîrziu (Br. D)[31].

Lamele de pumnal de la Foieni şi Căpleni fac parte dintr-o variantă mai puţin răspîndită pe teritoriul Transilvaniei. Analogii sînt men-

---

15 I. Németi, *op. cit.*, pl. X/7, pl. XIII/7, pl. XIV/2.
16 T. Bader, SCIV, 23, 1972, 4. fig. 10/5—6.
17 C. Kacsó, Marmaţia, 2, 1971, fig. 3/a—b.
18 I. Ordentlich, Dacia, N. S., 7, 1963, fig. 15/1.
19 C. Kacsó, *op. cit.*, fig. 1/a, b, c.
20 I. Ordentlich, *op. cit.*, fig. 15/4.
21 I. Németi, *op. cit.*, pl. XI/8.
22 T. Kovács, *op. cit.*, pl. 1/17, pl. 4/9.
23 I. Ordentlich, *op. cit.*, fig. 15/5—6.
24 *Ibidem*, fig. 15/3.
25 Material inedit în Muzeul de istorie Săcuieni — Bihor.
26 M. Roska, *op. cit.*, p. 174, fig. 206.
27 R. Schreider, ArchÉrt, 1, 1971, p. 45—49, pl. XVIII.
28 T. Kovács, *op. cit.*, pl. 2/13.
29 C. Kacsó, *op. cit.*, fig. 2/a, b, c, d, e.
30 Informaţii de la T. Bader, Muzeul judeţean Satu Mare.
31 A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, I, München, 1970, p. 83, nr. 370 a—c.

ţionate la Rozavlea[32] şi la Galoşpetreu[33], (fig. 4/8 ; 11/6) fiind încadrate printre depozitele timpurii ale tipului Uriu-Domăneşti.

Pandantivul în formă de semilună este o piesă rară în zona Careiului. Piesele cunoscute în zonele limitrofe sînt datate în general în epoca bronzului tîrziu[34]. În depozitul de tipare, pentru turnat obiecte de bronz descoperit la Ciumeşti—,,La silozuri'', se află şi un tipar pentru turnarea unui pandantiv, similar cu exemplarul de la Foieni. Depozitul de tipare de la Ciumeşti este datat în Hallstatt-ul timpuriu[35]. (fig. 4/5).

Secera cu buton cu muchia îngroşată de la Pişcolt face parte din varianta cu lama îngustă, arcuită în formă de cosor, ce apare în depozitele de bronzuri caracteristice pentru sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului. Analogii apar în depozitul de bronzuri de la Bătarci [36] (fig. 1/3).

Mărgelele de chihlimbar de la Foieni n-au analogii în epoca bronzului din nord-vestul României. Datarea lor în epoca bronzului tîrziu este asigurată prin celelalte elemente ale acestui mic depozit sau mormînt de incineraţie în urnă (?) (fig. 4/6—7).

Vîrful de lance de la Cehăluţ are analogii în depozitul de bronzuri de la Bătarci datîndu-se în finalul epocii bronzului sau în Hallstatt-ul timpuriu[37] (fig. 2/6 a—b).

Fragmentul de ac cu capul sferic de la Pişcolt are analogii din depozitul de bronzuri de la Kemecse, datat în Ha. A[38] (fig. 7/4).

Brăţara crestată cu linii verticale descoperită în mormîntul de incineraţie în urnă de la Sanislău este cunoscută în depozitele de bronzuri de la Domăneşti şi Bătarci[39]. Acest tip de brăţară este datată în Br. D sau la începutul Hallstattului (fig. 5/4).

Depozitul de bronzuri de la Căpleni prin lama de pumnal şi toporul cu aripioare se apropie mult de depozitul de la Rozavlea. Toporul cu disc şi spin are analogii în depozitul de bronzuri de la Domăneşti [40]. Pe baza acestor analogii credem că micul depozit de bronzuri de la Căpleni poate fi încadrat printre depozitele de bronzuri de tip Uriu-Domăneşti (Br. D).

Descoperirile menţionate se situează geografic (fig. 3/1) la marginea Cîmpiei Nirului (Pişcolt, Sanislău, Foieni, Curtuişeni, Valea lui Mihai) sau în Valea Ierului (Unimăt, Andrid), Valea Ecedea (Căpleni, Berveni), în zona deluroasă a Tăşnadului, precum şi în valea Crasnei (Cehăluţ, Supuru de Jos). Acest spaţiu geografic este ocupat în epoca bronzului de purtătorii culturii Otomani. Din analiza tipologică şi stilistică a descoperirilor mai sus menţionate putem desprinde unele ob-

---

32 C. Kacsó, SCIV, 27, 1976, 4, fig. 2/1—2.
33 *Ibidem*, nota 19.
34 T. Lehóczky, ArchÉrt, 13, 1893, p. 261, fig. 3; T. Kemenczei, ÉvkNyiregyháza, 6, 1965, pl. XLVII/7—8.
35 C. Kacsó, *Ghidul expoziţiei de arheologie, Muzeul judeţean Maramureş*, Baia Mare, 1972, p. 89; M. Rusu, Dacia, N. S. 7, 1963, p. 182.
36 M. Macrea, C. Kacsó, StComSatu Mare, 2, 1972, pl. XXIII/1—2.
37 *Ibidem*, pl. XXI/3, p. 108.
38 T. Kemenczei, ÉvkNyiregyháza, 6, 1965, pl. XXX/112.
39 T. Bader, Inventaria A chaeologica, 6 (Roumanic) 1971, R, 24f/33, R, 25b/13, 14.
40 Idem, StComSatu Ma e, 1, 1969, pl. XX/1.

servații privind schimbările ce au avut loc în această zonă în perioada epocii bronzului tîrziu. În repertoriul ceramic al așezării de la Otomani-,,Cetatea de pămînt", I.Ordentlich a sesizat relații între sfîrșitul culturii Otomani—faza a III-a și purtătorii ,,culturii tumulare", menționînd că datorită pătrunderii dinspre vest a culturii tumulare, aria de dominare a culturii Otomani se restrînge în mod considerabil dar, în același timp, ,,trebuie să accentuăm faptul că pe teritoriul ocupat în faza a III-a de populația aparținînd culturii Otomani, purtătorii culturii tumulare n-au acces. Elocvent în acest sens este faptul că cimitirul cel mai periferic spre est atribuit tumularilor se află la Oradea"[41].

În această ordine de idei unele descoperiri menționate de noi ca vasele de la Valea lui Mihai—,,Groapa cu lut", ceașca de la Berveni se încadrează în orizontul numit în general Otomani III. Altele, în schimb, au o serie de note distincte care, atît tipologic cît și motivistic, par mai evoluate ca orizontul fazei a III-a a culturii Otomani. Pe fondul fazei a III-a a culturii Otomani, datorită tocmai contactelor strînse cu elementele ,,culturii tumulare" se nasc noi fenomene culturale locale, sesizabile în zona Careiului prin descoperirile de la Pişcolt, Foieni, Sanislău, Andrid, Cehăluț. Castronul cu proeminențele triunghiulare, trase din muchia buzei; cănițele bitronconice cu piciorul scund și gol în interior — forme ceramice care n-au tradiții locale unele obiecte de bronz printre care și pumnalele de la Foieni și Căpleni apar probabil tot sub influența simbiozei dintre elementele locale, tradiționale și purtătorii culturii tumulare [42].

Este demnă de menționat apariția mai substanțială în zona Careiului a ceramicii de tip Suciu de Sus—faza evoluată (Culciu Mare, Medieşu Aurit) fapt care nu a fost sesizat cu ocazia săpăturilor de la Tiream (strat de cultură și morminte de înhumație), Ciumești (morminte de incinerație în urnă), Berea (morminte de înhumație) datate în faza a III-a a culturii Otomani. Majoritatea descoperirilor menționate: Pişcolt, Foieni, Curtuișeni, Valea lui Mihai, Unimăt se caracterizează tocmai prin prezența ceramicii de tip Suciu de Sus — evident într-o proporție mai mică — constituind un element de import într-un mediu local evoluat al culturii Otomani, care a absorbit unele elemente ale culturii tumulare. Acest fapt indică contemporaneitatea acestui facies local — reprezentat cel mai elocvent prin descoperirile de la Pișcolt — și faza tîrzie a grupului Suciu de Sus.

---

[41] I. Ordentlich, Crisia, 1974, p. 147 și următorul; idem, *Cercetările arheologice de la Otomani și Sălaces și locul lor in contextul culturii Otomani* (rezumatul tezei de doctorat), 1973, p. 15.

[42] T. Kovács, ArchÉrt, 93, 1966, p. 159—198; T. Kemenczei, ArchÉrt, 90, 1963, p. 169—186, N. Kallcz, ÉvkMiskolc, 2, 1958, p. 45—60; F. Köszegi, ArchÉrt, 91, 1964, p. 1—14; J. Vladár, SlovArch, 21, 1973, 2; A. Točik, I. Paulik, SlovArch, 8, 1960, 1; T. Kovács, ActaArchHung, 27, 1975 3—4; Z. Székely, SCIV, 28, 1977, 1, p. 125.

Materialul ceramic, în general, prezintă un proces de hallstattizare, prin apariţia formelor bitronconice, dominarea proeminenţelor conice, a canelurii, ca motive ornamentale. Obiectele de bronz descoperite împreună sau în strînsă corelare cu materialul ceramic ca: topoarele cu disc și spin de la Cehăluţ, secera-cosor de la Pişcolt, pumnalul de la Foieni și micul depozit de bronzuri de la Căpleni, piese metalice care în general se încadrează în orizontul depozitelor de bronzuri de tip Uriu-Domănești (Br. D), credem că întăresc pe de o parte ideea continuităţii elementului local-tracic, pe de altă parte ajută la includerea acestor descoperiri în epoca bronzului tîrziu, cu elemente noi, care par să depășească cronologic orizontul fazei a III-a a culturii Otomani, constituind în zona Careiului o verigă de legătură spre marele grup cultural, numit cultura Gava-Holibrady, prezent în această zonă prin numeroase descoperiri fortuite sau semnalată prin cercetări de teren la Pișcolt, Căuaş-Sighetiu, Carei, Sanislău, Ciumești-Berea, Dindeşti etc.

DÉCOUVERTES DE LA FIN DE L'ÉPOQUE DE BRONZE AUX ENVIRONS DE CAREI

RÉSUMÉ

A l'époque de bronze, la zone de Carei était habitée par les représentants de la culture Otomani. Sur la baze de la culture Otomani (IIIe phase), à cause des contactes multiples avec la culture tumulaire, qui pénètre de l'ouest, ont lieu certains phénomènes culturels locaux saisis par les découvertes de Pişcolt, Foieni, Sanislău, Andrid, Unimăt, Cehăluţ, Supuru de Jos, Curtuișeni, Valea lui Mihai. A côté des formes et motifs ornementaux traditionels de la culture Otomani apparaissent des formes céramiques nouvelles qui indiquent un processus de hallstattisation, en dépassant au point de vue chronologique la niveau général de la IIIe phase de la culture Otomani. La noveau horizon se développe sur la base des traditions locales de la culture Otomani, influencées par les éléments de la culture tumulaire.

Au milieu de ce nouvel horizon, dans les découvertes de Pişcolt, Foieni, Curtuişeni, Valea lui Mihai, Unimăt Supuru de Jos est présente, comme céramique d'importation, la céramique de type Suciu de Sus, dernière phase, dans une quantité relativement importante, ce qui indique la contemporaneité de celle-ci.

Les objets métaliques comme: les hâches á disque de Cehăluţ, les poignards de Foieni et Căpleni découverts avec ou à côté du matériel céramique, contribuent à l'encadrement de ces découvertes dans la phase finale de l'époque du bronze (Br. D) en constituant une transition vers la culture Gáva-Holidhrady, présente dans la zone Carei, par des découvertes nombreuses (Pișcolt, Căuaş-Sighetiu, Dindești, Carei, Ciumești-Berea, Sanislău, etc.).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. 1 Andrid « Ferma C. A. P. »; 2 Sanislău; 3 Pişcolt « Nisipărie » — couche de culture.

Fig. 2. 1, 3 Andrid « Ferma C. A. P. »; 2 Berveni; 4—6, 9 Cehăluţ; 7, 8, 10 Curtuişeni « Dîmbul ars ».

Fig. 3. 1 Carte des decouvertes; 2 Pişcolt « Nisipărie » — profil (S. II/1976) (1 sable, 2 couche de la fin de l'âge du bronze; 3 couche du bronze ancien, 4 couche Baden, 5 sable géologique); 3 Andrid — territoire du village; 4 Pişcolt « Nisipărie » — fosse n°1/1975; 5 fosse n° 4/1974.

Fig. 4. 1—4 Valea lui Mihai « Groapa cu lut »; 5—8 Foieni « Moara » — petit dépôt de bronze ou sépulture (?).

Fig. 5. 1 Foieni « Moara »; 2 Foieni « Lutărie »; 3—4 Sanislău « Păşune » — tombe, incinération en urne; 5—7 Supuru de Jos « Dealul Sentiului ».

Fig. 6. Pişcolt « Nisipărie ». 1,3—10 couche de culture; 2 fosse n° 5/1974.

Fig. 7. Pişcolt « Nisipărie ». 1—11 couche de culture.

Fig. 8. Pişcolt « Nisipărie ». 1—4 couche de culture; 5—10 fosse n° 1/1974.

Fig. 9. Pişcolt « Nisipărie ». 1—9 fosse n°1/1974.

Fig. 10. Pişcolt « Nisipărie ». 1,4 fosse n° 2/1974; 2, 3, 5, fosse n° 3/1974.; 6—7 fosse n°1/1975; 8 fosse n° 4/1974.

Fig. 11. Pişcolt « Nisipărie ». 1, 2, 4, 5 fosse n° 4/1974; 3 fosse n° 1/1974; Căpleni. 6—7 dépôt de bronze.

Fig. 12. Căpleni. 1—4 dépôt de bronze.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN SECOLELE III ŞI IV e. n. LA IZVORU DULCE, COMUNA MEREI, JUDEȚUL BUZĂU

DE

MARIUS CONSTANTINESCU

În toamna anului 1971, în cursul unor cercetări arheologice de suprafaţă efectuate pe teritoriul comunei Merei din judeţul Buzău, am identificat o întinsă staţiune arheologică, situată în satul Izvoru Dulce. Materialele recoltate se datau, unele, în Latène-ul timpuriu geto-dacic, altele în mileniul I e. n.

În martie 1972, locuitorul Ştefan Bădulescu, a cărui gospodărie este plasată pe suprafaţa staţiunii, săpînd terenul de lîngă casă pentru a planta viţă de vie, a descoperit un mormînt hallstattian mijlociu, de incineraţie, conţinînd patru vase. Recuperat de noi, inventarul mormîntului a intrat în patrimoniul Muzeului judeţean de istorie Buzău. În toamna anului 1974 am executat un sondaj de salvare, cu scopul de a stabili condiţiile de descoperire a mormîntului hallstattian[1]. Sondajul ne-a permis efectuarea unor observaţii sistematice asupra staţiunii amintite.

Situată în marginea de nord a satului Izvoru Dulce, în punctul „Borcăniţa", pe o pantă de deal înclinată de la N la S şi de la V la E, staţiunea ocupă o suprafaţă de peste 20 ha (fig. 1). Pe laturile de est şi sud este mărginită de doi torenţi: Gîrla Ciuciur şi Valea Seacă. La distanţă de 80—120 m de valea torentului Gîrla Ciuciur staţiunea este străbătută de şoseaua asfaltată care uneşte satele Izvoru Dulce şi Nenciuleşti. Aproximativ o treime din suprafaţa staţiunii, pe laturile de est şi sud, este acum ocupată de gospodării, restul, în cea mai mare parte, fiind plantată cu viţă de vie.

Sondajul, constînd în două secţiuni, a fost executat la locul descoperirii din 1972. Secţiunea S I, avînd dimensiunile 8,10 m × 0,50 m, a fost amplasată pe un teren săpat de curînd pînă la pămîntul viu, neaducînd date importante. În schimb, în secţiunea S II, cu dimensiunile 19m × 0,50m, au apărut numeroase vestigii arheologice.

I. STRATIGRAFIA

Straturile constatate în S II se prezintă în următoarea succesiune (fig. 2/2):

1. Pămîntul viu, steril arheologic, prezintă două aspecte:

a) în jumătatea de est a secţiunii — un pămînt galben-roşcat, poros; în acest strat a fost săpată baza unui cuptor de ars vase;

[1] Scurt timp, la lucrări a fost prezent şi colegul Vasile Drâmbocianu, de la Muzeul judeţean de istorie Buzău.

SCIVA, tomul 29, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1978, p. 123—138.

b) în restul secțiunii — un pămînt alb-cenușiu, foarte tare, cu concrețiuni calcaroase și pietre.

2. Cel mai vechi strat de cultură arheologică este un pămînt cenușiu-deschis, mărunt, tasat, pigmentat cu mici fragmente de chirpici și, mai rar, cărbuni; conține fragmente ceramice Latène, rar hallstattiene și oase. La baza acestui strat, spre capătul de vest al secțiunii a apărut un cuțit curb din gresie, de tip Monteoru. Stratul, străpuns de mai multe gropi, se îngustează spre capătul de est al secțiunii și dispare cu 0,55 m înainte de peretele de vest al cuptorului. Corespunde locuirii Latène timpurii.

3. Urmează un strat de pămînt negru-cenușiu, granulat, pigmentat cu fragmente de chirpici și cărbuni, cu grosime între 0,30 m și 0,80 m; conține numeroase fragmente ceramice prefeudale, puține de epocă Latène, obiecte de fier și os și, frecvent, bucăți de zgură, inclusiv metalică. În trei locuri stratul este afectat de gropi moderne. Spre capătul de est al secțiunii grosimea stratului crește treptat, aceasta putîndu-se datora pantei terenului (înclinat spre valea torentului Gîrla Ciuciur) și, eventual, unor terasări. În această porțiune și cuprins în întregime în acest strat a apărut un cuptor de ars vase. Socotim că stratul corespunde locuirii din epoca prefeudală. Suprafața restrînsă a săpăturii nu a permis precizări asupra fazelor de locuire ale așezării din această epocă[2].

4. Solul arabil este un pămînt negru, gras (cernoziom), cu grosimea de 0,20—0,30 m; conține fragmente ceramice de epocă Latène, prefeudală și modernă.

II. DESCOPERIRI DIN SECOLUL AL III-LEA e. n.

1. **Cuptorul de ars vase** — este de tipul cu perete median (fig. 3). Păstrat în mare parte, cuptorul este format din: cameră inferioară (focar secundar), placă perforată (grătar), cameră de ardere a vaselor (parțial distrusă) și două canale de foc lungi. Groapa de exploatare a cuptorului[3], situată la anumită distanță și mai jos decît nivelul bazei acestuia, și o porțiune a canalelor de foc nu au putut fi cercetate deoarece se află sub o casă de locuit.

a) *Canalele de foc* (focarele lungi), construite paralel și separate unul de altul (nu fac corp comun), se racordează la camera inferioară a cuptorului (focarul secundar) în partea dinspre est a instalației. Baza lor, în punctul de racordare la cuptor, se află la adîncimea de 2,08 m față de nivelul actual de călcare; pe măsură ce se depărtează de cuptor, coboară vizibil, ceea ce ne determină să presupunem că gura lor și groapa

---

[2] Considerăm că situația este asemănătoare cu cea din așezarea cercetată de I. T. Dragomir la Bălteni (Materiale, 8, 1962, p. 11—23), unde Gh. Bichir (SCIV, 16, 1965, 4, p. 686) și I. Ioniță (ArhMold., 4, 1966, p. 189—258) au identificat două faze distincte de locuire: a) — una carpică, datată în secolul al III-lea e. n. și b) — una de tip Sîntana de Mureș — Cerneahov, datată în secolul al IV-lea e. n.

[3] Presupunem că aceasta a existat, avînd în vedere unele detalii de construcție a cuptorului și asemănarea cu alte instalații de acest gen, cercetate în întregime în alte stațiuni arheologice.

fochistului erau situate mult sub nivelul bazei cuptorului. Aceasta asigura o bună circulație a aerului cald spre focarul secundar.

În secțiune, ambele canale de foc au formă de trapez cu colțurile rotunjite (fig. 3/2), cu dimensiunile: lățimea 0,45—0,51 m, înălțimea 0,36—0,42 m. Ca structură, spre interior apare o crustă, pietrificată prin ardere, groasă de 0,04—0,11 m, „îmbrăcată" cu un strat de pămînt ars la roșu, gros de 0,08—0,12 m. În porțiunea cercetată (circa 1,40 m de la baza cuptorului spre groapa fochistului) canalele erau umplute cu pămînt, cenușă și cărbuni; în umplutură erau antrenate fragmente ceramice provenind din mai multe vase.

b) *Camera inferioară* (focarul secundar) a fost săpată în pămîntul viu. Este împărțită în două cavități inegale (largi de 0,63 m și, respectiv, 0,85 m) de un perete median (fig. 3/4). Talpa cuptorului, de formă circulară, cu diametrul de 1,30 m, este situată la — 1,90 m (nivelul feței superioare a tălpii cuptorului), față de nivelul actual de călcare, fiind ușor înclinată spre gurile canalelor de foc.

Peretele median, mai gros la bază (0,26 m) și mai subțire la vîrf (0,10—0,11 m), înalt de 0,52 m, a fost parțial cruțat în pămîntul viu; el este orientat est-vest.

Interiorul cavităților și peretele median au fost îngrijit lutuite cu mai multe straturi de argilă fără ingrediente. În urma intensei folosiri, pereții camerei inferioare a cuptorului s-au pietrificat (vitrificat) pe o grosime de 0,18—0,22 m; peretele median este pătruns de foc în întregime. Dincolo de stratul vitrificat al pereților, pămîntul viu este ars la roșu pe o grosime de 0,12—0,16 m. Camera inferioară a cuptorului era umplută cu pămînt, cenușă, cărbuni, bucăți din placa perforată și din pereții camerei de ardere a vaselor; în umplutură erau prinse fragmente ceramice provenind din mai multe vase și cîteva oase de animal nearse.

c) *Placa perforată* (grătarul) pe care se așezau vasele este de formă aproximativ circulară, cu diametrele 1,93 m × 1,78 m și grosimea 0,20—0,24 m. A fost construită din pămînt argilos amestecat cu paie tocate și pleavă. La descoperire era parțial prăbușită de o parte și de alta a peretelui median (fig. 3/1, 4). Aerul cald circula prin numeroase găuri cu diametrul de 0,02—0,04 m practicate în placă, dispuse pe linii concentrice urmărind conturul camerei inferioare (fig. 3/1), fără a respecta riguros o anumită distanță sau aliniere. Remarcăm faptul că ele perforau placa sub un anumit unghi, astfel încît, de sus în jos, erau orientate spre gura canalelor de foc (fig. 3/3). În porțiunea din placa păstrată erau 27 găuri, iar pe marginea rupturii se conturau clar încă 15 (numărul total nu a putut fi stabilit). Datorită utilizării intense a cuptorului, placa perforată s-a pietrificat în întregime și s-a colorat în cenușiu-verzui. Deasupra plăcii se aflau numeroase bucăți din pereții camerei de ardere a vaselor, fragmente ceramice, oase, pămînt.

Urmele arată că, după o perioadă de folosire, cuptorul a fost reparat. Cu această ocazie, încheietura plăcii perforate cu pereții camerei inferioare și cu peretele median a fost etanșeizată prin aplicarea unui strat de lut moale, bine frămîntat, fără ingrediente (fig. 3/4). Accidental, în timpul reparației au fost astupate la partea inferioară 4 din găurile grătarului (fig. 3/1, 4).

d) *Camera de ardere a vaselor* (cupola cuptorului) a fost construită în întregime din lut argilos amestecat cu pleavă şi paie tocate. Se afla deasupra solului. Nu a avut schelet de susţinere sau cofraj (nu au apărut indicii). Pereţii camerei s-au păstrat parţial, în momentul cercetării avînd înălţimea de 0,24—0,68 m şi grosimea de 0,10—0,18 m (fig. 3/3). Fragmentele prăbuşite pe grătar indică pentru această parte a instalaţiei forma tronconică, cu marginea superioară adusă spre interior, în boltă. În centru, cupola avea o deschidere circulară, de aproximativ 0,40—0,50 m diametru, prin care se introduceau vasele.

e) *Construcţia şi funcţionarea cuptorului.*

Locul a fost ales la marginea aşezării, pe malul înalt al Gîrlei Ciuciur, avînd la îndemînă materia primă — lutul — şi apa. Terenul a fost nivelat pe o suprafaţă ceva mai mare decît cea ocupată de cuptor, îndepărtîndu-se complet stratul de pămînt cu urme de locuire (supra p. 140 şi fig. 2/2). În pămîntul viu a fost săpată o groapă cu pereţii uşor evazaţi spre suprafaţă — camera inferioară a cuptorului sau focarul secundar. Tot acum a fost cruţat peretele median, se pare, numai pînă la jumătatea adîncimii gropii (+ 0,23 m deasupra tălpii cuptorului). Este însă posibil ca situaţia constatată de noi să fie urmarea unui accident. Peste partea cruţată în pămînt viu, peretele median a fost ridicat apoi, din lut frămîntat cu paie şi pleavă, pînă la înălţimea utilă (+ 0,52 m deasupra tălpii cuptorului). În sectorul de est al acestei gropi, de o parte şi de alta a peretelui median, peretele gropii a fost străpuns, săpîndu-se începutul canalelor de foc. Cele două canale au fost săpate în pămîntul viu pe lungime de 0,60 m de la cuptor spre groapa fochistului, fiind continuate prin modelare din lut argilos amestecat cu pleavă şi paie tocate. Pentru amenajarea acestei ultime porţiuni, a fost săpat mai întîi un şanţ (surprins clar în săpătură), cu lărgimea medie de 1 m, în care au fost apoi construite cele două canale, separate unul de celălalt. La extremitatea superioară a pereţilor camerei inferioare a cuptorului şi în aceeaşi porţiune a peretelui median, pe ambele feţe, a fost amenajat un prag de 0,02 m lăţime (fig. 3/3—4) pe care, probabil, a fost sprijinit un pod de scînduri deasupra ambelor cavităţi. Peste acest pod de scînduri, cu funcţie de cofraj, s-a construit placa perforată, în întregime din lut argilos amestecat cu pleavă şi paie tocate. Orificiile practicate în placă şi-au păstrat forma şi dimensiunile datorită bucăţilor de nuiele cu care au fost realizate şi care au rămas pe loc pînă la uscarea şi arderea instalaţiei. Peste placa perforată, urmînd circumferinţa acesteia, a fost construită cupola cuptorului, înaltă de circa 0,85—1 m. Înălţimea totală a cuptorului a fost de circa 1,30—1,50 m. Pereţii camerei inferioare, peretele median, placa perforată şi interiorul camerei de ardere a vaselor au fost îngrijit lutuite cu argilă fără ingrediente, depusă în mai multe straturi.

Încărcarea cuptorului se făcea pe la partea superioară a camerei de ardere a vaselor. Vasele erau în aşa fel aşezate pe placa perforată încît să nu astupe găurile prin care circula aerul cald. Pentru arderea vaselor cu diametrul mai mare de 0,15 m se pare că se foloseau suporţi (vălătuci) de lut care permiteau aşezarea vaselor astfel încît să se evite blocarea găurilor din placă (în cuptor au fost descoperite două fragmente din astfel de suporţi). Pentru încălzirea cuptorului se aprindea focul în ambele canale. Lungimea acestora (peste 1,40 m) pare să indice intenţia

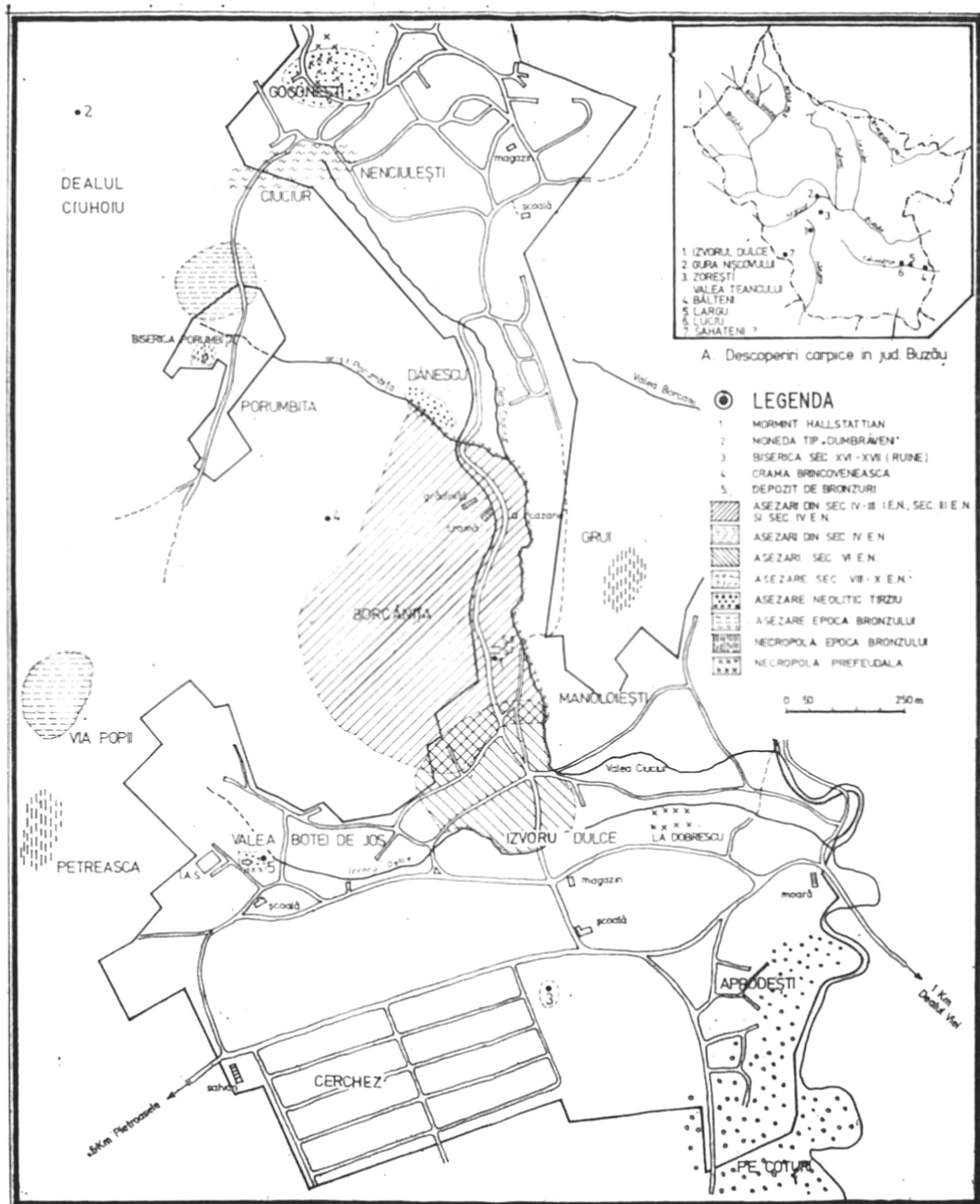

Fig. 1. Izvoru Dulce. Descoperiri arheologice. A. Descoperiri carpice în județul Buzău.

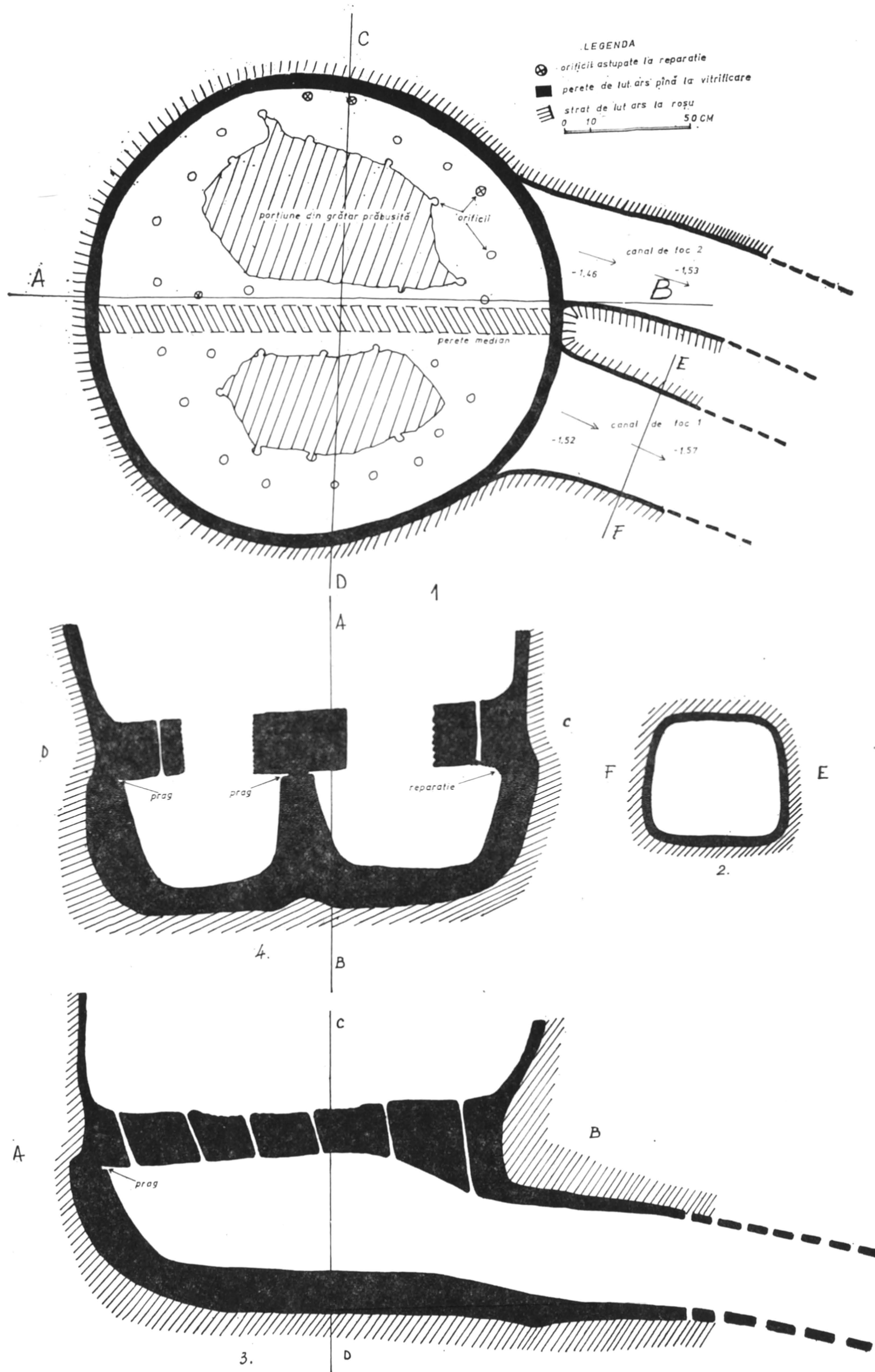

Fig. 3. Izvoru Dulce. Cuptor de ars vase. 1 plan; 2 secțiune prin canalul de foc (1); 3 secțiune longitudinală; 4 secțiune transversală.

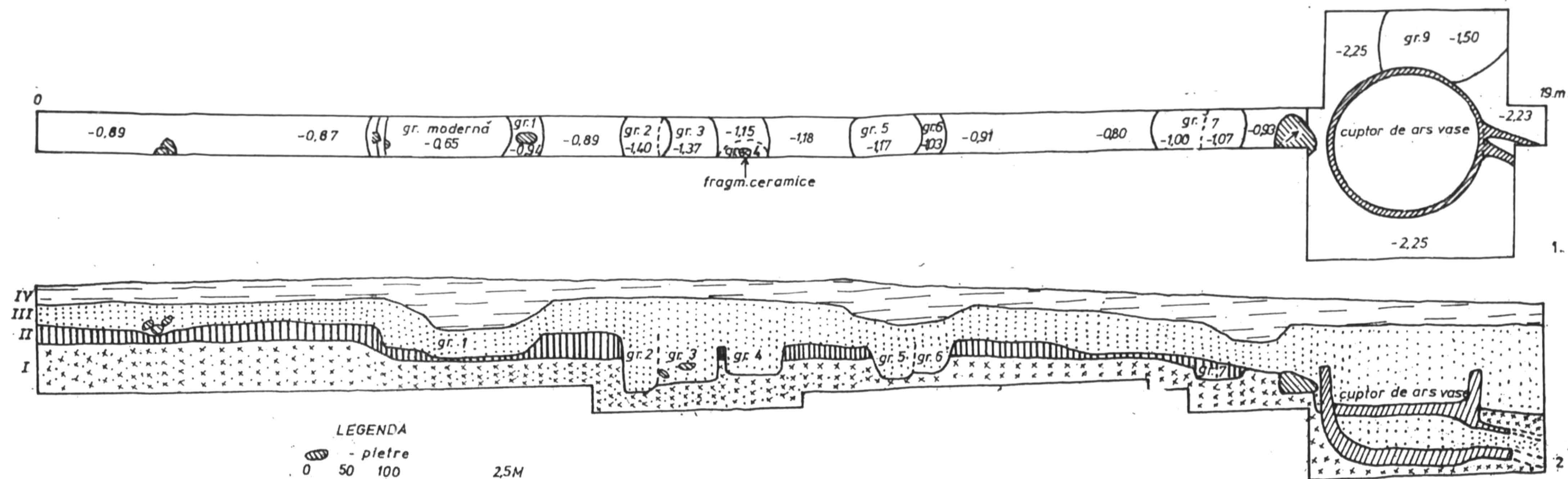

Fig. 2. Izvoru Dulce. Secțiunea S II. 1 plan; 2 profilul sudic. (I Strat steril arheologic; II pămînt cenușiu-deschis, pigmentat cu chirpic și cărbuni; III pămînt negru-cenușiu granulat; IV sol arabil plantat cu viță de vie).

meşterului olar (şi experienţa sa!) de a îndepărta cît mai mult flacăra de vase, pentru a obţine o ardere superioară a produselor sale. Noi socotim că în camera inferioară a cuptorului nu se făcea foc direct, ci pe aici circula numai aerul cald, iar la nevoie putea fi întins jăratecul pînă sub placa perforată. Arderea la roşu a vaselor se făcea cu cuptorul deschis. Ceramica cenuşie, superioară, se obţinea continuîndu-se procesul de ardere cu cuptorul „înăbuşit". În acest caz, deschiderea din bolta camerei de ardere a vaselor putea fi astupată cu un capac din lut, de dimensiuni corespunzătoare[4], iar gura canalelor de foc era umplută cu cenuşă. Probabil la anumite intervale de timp, procesul era controlat prin îndepărtarea capacului camerei de ardere a vaselor, o bună experienţă a meşterului olar putînd înlocui această operaţie.

Pe latura de nord a cuptorului a fost surprinsă o groapă al cărei rol nu a putut fi precizat. Materialele provenind din umplutura acestei gropi — fragmente ceramice dintr-un chiup şi dintr-un vas-borcan, oase de animale — pot indica faptul că aceasta a fost săpată într-un moment cînd cuptorul nu mai era folosit (probabil în secolul al IV-lea e. n.).

II. 2. **Ceramica din cuptor.** Din umplutura cuptorului au fost recoltate 162 fragmente ceramice, dintre care: 73 fragmente modelate cu mîna, provenind din cel puţin 5 forme (vase) diferite şi 89 fragmente modelate la roată, provenind din cel puţin 16 forme (vase) diferite.

Precizăm că nu este vorba de o şarjă rebutată sau de vase rămase în cuptor după golirea acestuia. Considerăm că fragmentele recoltate provin din vase sparte în aşezare, în timpul folosirii, ale căror resturi au fost aruncate în cuptor în momentul în care acesta a încetat să mai funcţioneze şi a fost folosit ca groapă menajeră. Totodată, credem că vasele din care provin fragmentele culese au putut fi arse în acest cuptor. În orice caz, ceramica descoperită în cuptor este singurul criteriu care poate fi luat în consideraţie la datarea instalaţiei.

a) *Ceramica modelată cu mîna.*

Nici un vas nu este întreg, unul singur întregibil. S-a folosit o pastă grosieră, în amestec cu mult ciob pisat şi scoică pisată (vizibilă chiar la exterior), arsă la roşu-cărămiziu (diferite nuanţe).

1. Vas-borcan, mare, de formă bitronconică, cu buza răsfrîntă în afară. S-a păstrat partea superioară, de la maxima curbură pînă la buză şi fundul cu fragment din perete (fig. 4/1). Diametre: gură=28 cm; maxim=32,8 cm; fund = 19,4 cm. Reconstituirea indică o înălţime totală de circa 52 cm. Este decorat cu două brîuri alveolate, paralele, dispuse deasupra maximei curburi; se mai observă începutul unei benzi alveolate verticale, care se sprijină pe brîul de jos. Fundul gros (2—2,4 cm) este la interior roşu-cărămiziu, iar la exterior albicios cu pete roşii; prezintă urme de ardere secundară; în interior poartă numeroase amprente de degete în pasta moale. Culoarea diferită la exterior a celor două fragmente ne obligă să luăm în consideraţie şi posibilitatea ca fundul şi partea superioară să nu aparţină aceluiaşi vas. În acest caz, fragmentele ar pro-

---

[4] La Şindriliţa, comuna Găneasa, jud. Ilfov a fost descoperit un astfel de capac (Gh. Bichir, SCIV, 17, 1966, 3, p. 505 şi nota 36).

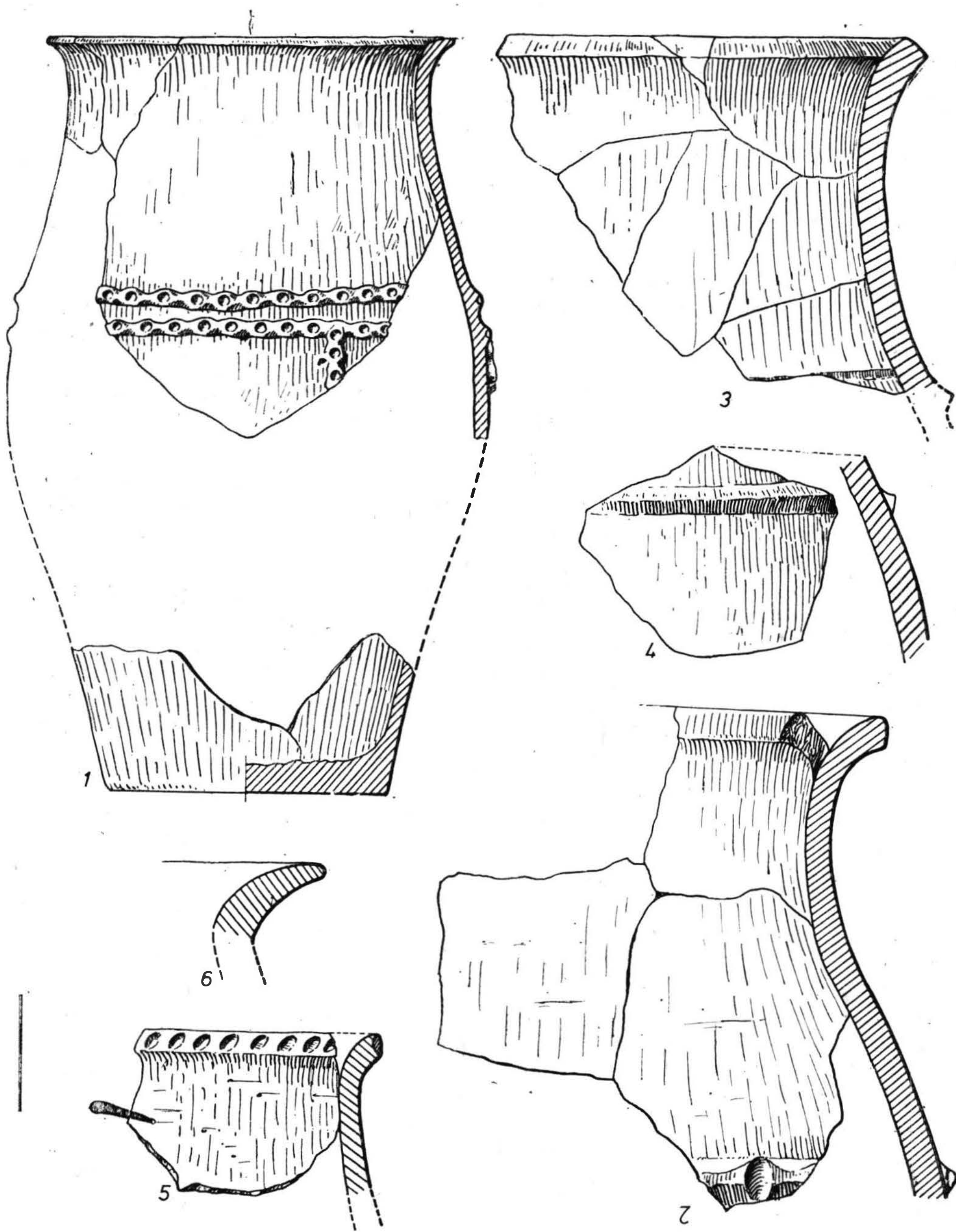

Fig. 4. Izvoru Dulce. Ceramică din cuptor, modelată cu mina.

veni din două vase diferite, dar care îmbină caracteristicile tipo-dimensionale de mai sus[5].

2. Vas-borcan, fragmentar. Diametrul gurii = aproximativ 26 cm. Deasupra maximei curburi este decorat cu un brîu alveolat (fig. 4/2).

3. Vas-borcan, fragmentar, din pastă poroasă. Diametrul gurii = 24—25 cm. Decorat cu un brîu neted (fig. 4/3). Din acelaşi vas există încă un fragment din zona de maximă curbură, decorat, de asemenea, cu brîu neted (fig. 4/4).

4. Buză de vas, fragmentară, de culoare brun-maronie. Prezintă urme de netezire, iar pe muchia buzei alveole executate cu vîrful degetului (fig. 4/5).

5. Buză de vas, fragmentară, puternic răsfrîntă în afară ; din pastă poroasă de culoare galben-cărămizie (fig. 4/6).

b) *Ceramica modelată la roată.*

Este lucrată din pastă fină, omogenă, arsă neoxidant, la cenuşiu (cu nuanţe variate).

6. Cană cu o toartă, cu corpul globular, gît cilindric, buză uşor profilată, fund inelar. Înălţimea = 17,3 cm, diametre : gură = 9,2 cm, maxim = 15,1 cm, fund = 7,3 cm. Decor lustruit, vertical, pe gît complet, pe umăr organizat în 10 benzi (fig. 5/1). Cana prezintă o uşoară deformare. Îşi găseşte cele mai apropiate analogii în ceramica carpică[6].

7. Cană cu o toartă, gît cilindric (?), corp piriform. Diametrul maxim = 18 cm. Decor lustruit, organizat în benzi circulare, dispuse sub pîntec. Urme evidente de reparaţie la toartă (fig. 5/2).

8. Vas cu două torţi, piriform, fragmentar, (fig. 5/3). Diametre : gură = 14 cm, maxim = 26,5 cm. Slabă angobă, decor lustruit : pe gît — metopă, pe umăr — benzi verticale, distanţate la 1—2 cm.

9. Castron, fragmentar, buza arcuită spre interior, uşor carenată la exterior (fig. 6/1). Diametru gură = 27,4 cm. Lustru slab, numai pe buză.

10. Castron, fragmentar, buza trasă spre interior, bine marcată la exterior. Diametru gură = 27,5 cm. Angobă cenuşie-verde, lustru pe buză şi în interior (fig. 6/2).

11. Pateră, fragmentară, din pastă fină, foarte îngrijit lucrată, arsă la cărămiziu-gălbui (fig. 6/3). Diametru gură = 16 cm. Lustru slab la exterior. Probabil romană (import)[7].

12. Buză de chiup, decorată cu două benzi înguste lustruite, la exterior sub buză (fig. 7/1).

13. Fund de vas mare (chiup ?), lucrat mai puţin îngrijit. Diametrul = 16,8 cm. Slip cenuşiu-deschis la exterior (fig. 7/2).

14. Fragment de perete dintr-un vas mare, fără decor, cenuşiu, angobă negricioasă (fig. 7/3).

15. Două fragmente dintr-un fund de vas, cu inel (căniţe ?). Diametre : 11 cm, respectiv, 6 cm (fig. 7/4,5).

16. Două buze de vase mici (fig. 7/6,7).

---

[5] Îşi găseşte bune analogii în ceramica carpică. Vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, fig. 11, pl. XL—II, LV/3.

[6] *Ibidem*, p. 83, fig. 16 (fără capac).

[7] *Ibidem*, p. 80, fig. 14/2.

17. Două buze răsfrînte, una cu brîu profilat, cealaltă lustruită (fig. 7/8, 9).

18. Fragment de perete dintr-un vas, galben-cenuşiu, lustru orizontal (fig. 7/10).

19. Fragment de perete dintr-un vas (amforă „cu coaste") cărămiziu-galben, din pastă cu nisip. Probabil roman (import).

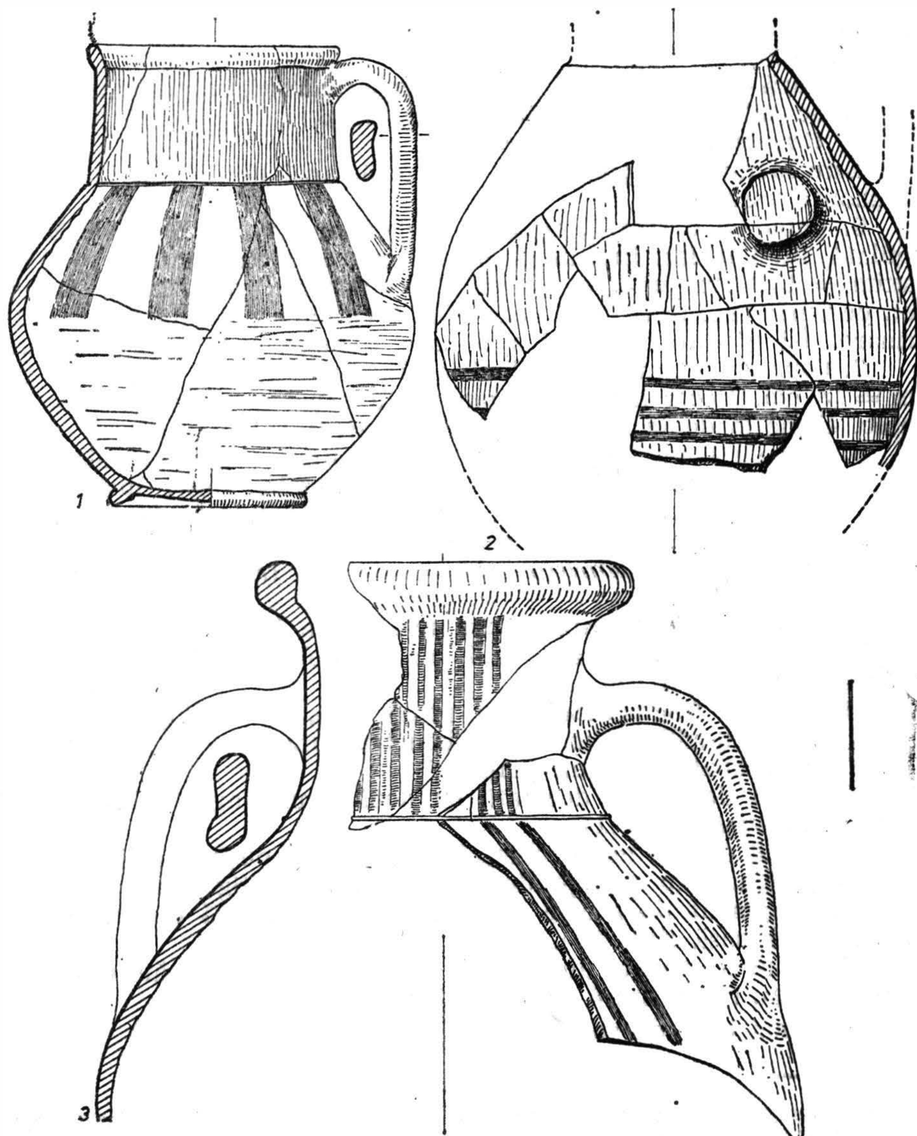

Fig. 5. Izvoru Dulce. 1—3 ceramică din cuptor, modelată la roată.

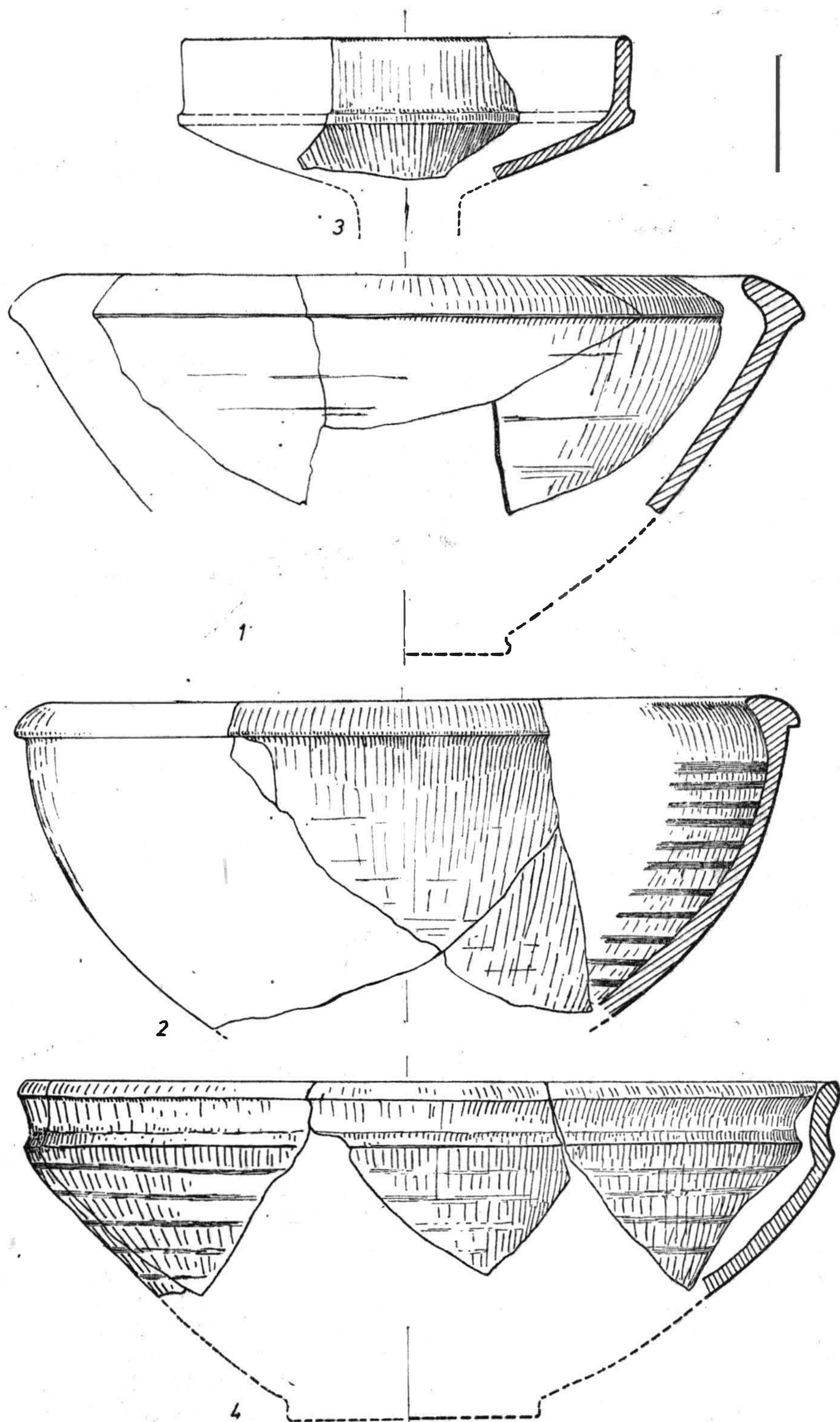

Fig. 6. **Izvoru** Dulce. —1,2 ceramică carpică din cuptor, modelată la roată; 3 ceramic.ă de import (romană), din cuptor; 4 castron la roată, din secţiune, secolul al IV-lea e. n.

III. DESCOPERIRI DIN SECOLUL AL IV-LEA e. n.

În secţiunea S II, în strat, au fost descoperite unele materiale arheologice databile în secolul al IV-lea e. n., aparţinînd culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov.

a) *Material ceramic* (modelat numai la roată):

1 — Castron fragmentar, din pastă fină, omogenă, de culoare cenuşiu-deschisă; umărul uşor carenat. Diametru gură = 23 cm. Decorul: slab lustru organizat în benzi orizontale, dispuse pe pîntec, pe buză şi în interior (mai pronunţate) (fig. 6/4).

2. Fund de vas, din pastă zgrunţuroasă, cu nisip şi pietricele, de culoare cafenie-deschis la exterior, cenuşie-neagră la interior. Diametrul = 13 cm. Se observă urmele tăierii cu sfoara şi trei amprente neclare, precum şi o urmă lăsată de paletă (fig. 7/11).

3. Fund de văscior, fragmentar, din pastă, „ciment". Diametrul = aproxmativ 4 cm. La exterior, deasupra bazei şi paralel cu aceasta, o incizie circulară adîncită (fig. 7/12).

4. Buză de vas din pastă bună, omogenă. Pe marginea exterioară a buzei se văd mai multe împunsături cu vîrful paletei (fig. 7/13).

5. Amforă fragmentară; fundul, fragment de mănuşă şi un fragment de perete, toate provenind dintr-o amforă romano-bizantină „cu coaste" (import).

6. Vas de provizii, fragmentar, din pastă aspră. Fragmentele au fost găsite în groapa din vecinătatea cuptorului (fig. 2/1, groapa 9).

b) *Obiecte din metal şi os.*

1. Dăltiţă din fier; 9,5×0,5 cm (fig. 8/1).

2. Cuţitaş din fier, cu lama dreaptă, la mîner; 6,2 cm lungime (fig. 8/2).

3. „Linguriţă" din fier; 4,6×2,9 cm (fig. 8/3).

4. Daltă din fier, cu tub de fixare; are vîrful uşor îndoit din vechime; lungime = 9,7 cm; diametrul maxim = 1,6 cm (fig. 8/4).

5. Fragment de tablă din bronz; 2,8×1,2 cm.

6. Pieptene din os. Realizat din trei plăci fixate între ele prin opt nituri de bronz, pieptenele are mînerul înalt, în formă de clopot, cu umerii uşor carenaţi. Aripile laterale, late şi precis conturate, sînt lăsate în jos. Una din plăci este complet acoperită cu decor din şiruri de cercuri duble cu punct în mijloc (fig. 8/5). Placa opusă este nedecorată.

Deşi restrînsă ca suprafaţă şi departe de a furniza date suficiente pentru clarificarea tuturor problemelor ridicate, cercetarea de la Izvoru Dulce permite formularea unor concluzii. În bună parte, acestea au caracter provizoriu, constituind, mai degrabă ipoteze de lucru.

Ceramica provenind din umplutura cuptorului îşi găseşte analogii în aşezările carpilor din Moldova şi din nord-estul Munteniei (*supra* şi notele 5, 6, 7). Ea constituie elementul pe baza căruia se poate încerca atribuirea etnică a aşezării şi, în acelaşi timp, criteriul de datare a acesteia. Odată făcută această precizare, este de admis că în punctul „Borcăniţa" a funcţionat o aşezare carpică, probabil intens locuită şi folosită o bună

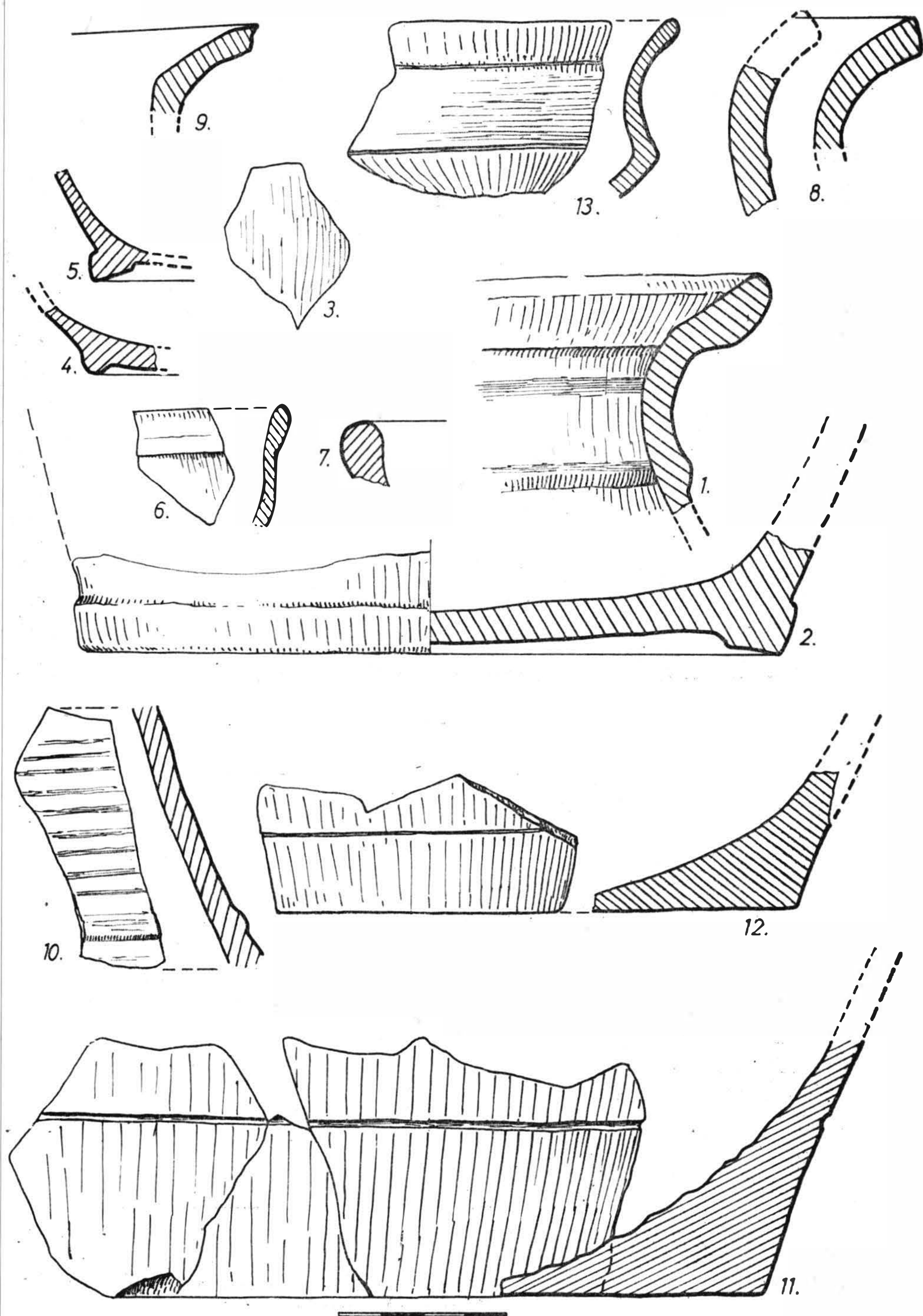

Fig. 7. Izvoru Dulce. 1—10 ceramică din cuptor, modelată la roată; 11—13 ceramică din secţiune, modelată la roată (sec. IV e. n).

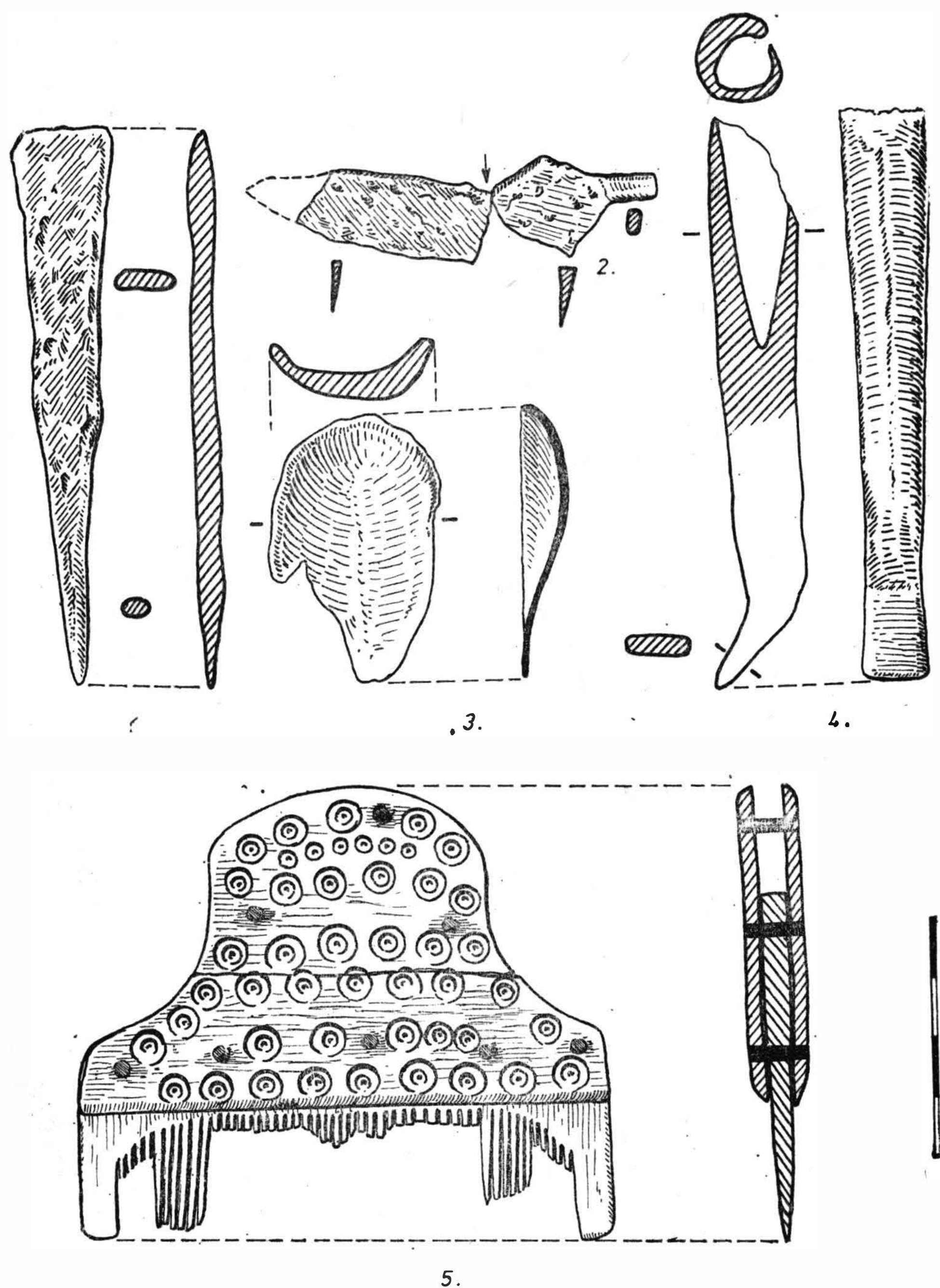

Fig. 8. Izvoru Dulce. 1–4 obiecte din metal descoperite în secțiune; 5 pieptene din os, secolul al IV-lea e. n.

perioadă de timp, dacă locuitorii ei au simţit nevoia construirii unor instalaţii tehnice perfecţionate, cum este cuptorul de ars vase cercetat.

Încadrarea cronologică a acestei aşezări este posibilă numai prin îmbinarea rezultatelor cercetării noastre cu consideraţiile formulate de alţi cercetători. Prezenţa ceramicii modelate cu mîna şi decorată cu brîie duble, alveolate, în relief[8], precum şi absenţa ceramicii roşii lucrată la roată[9] (pînă acum nu a apărut nici un fragment din această specie), permit datarea aşezării într-o fază timpurie a culturii carpice, la sfîrşitul secolului al II-lea e. n. — sigur la începutul secolului al III-lea e. n.[10].

O simplă analiză statistică asupra cuptoarelor de ars vase descoperite în aşezările carpice cunoscute pare a indica preferinţa olarilor ce serveau aceste comunităţi pentru tipul de cuptor cu perete median[11], mult mai frecvent întîlnit în secolele II—III e. n. şi la începutul secolului al IV-lea e. n. în mediul carpo-dacic, decît tipul de cuptor cu stîlp central (de susţinere)[12].

Se pare că aşezarea de la Izvoru Dulce „Borcăniţa" este printre cele mai vestice locuiri carpice cercetate în Muntenia pînă acum[13]. Ne referim la locuiri efective, greu de contestat. Existenţa şi funcţionarea acestei aşezări carpice aici, la poalele dealului Istriţa, este o confirmare a faptului că la sfîrşitul secolului al II-lea e. n. şi la începutul secolului al III-lea e. n. carpii şi-au extins autoritar stăpînirea asupra acestei părţi din teritoriul Daciei[14], în contextul unei relative şi temporare slăbiri a stăpînirii romane la Dunărea de Jos. Dar, aşezarea de la Izvoru Dulce nu este singura locuire carpică în nord-estul Munteniei. Recent, la Gura Nişcovului (Poşirceşti), judeţul Buzău, a fost cercetată parţial o necropolă aparţinînd carpilor, datînd din aceeaşi perioadă[15]. Aceste două descoperiri se adaugă semnalărilor mai vechi de urme carpice la Valea Teancului[16] (azi Zoreşti), judeţul Buzău, punct situat între Izvoru Dulce şi Gura Nişcovului. În cîmpia ce se aşterne la poalele dealului Istriţa, prezenţa carpilor a fost semnalată în aşezarea de la Bălteni[17], în care a fost cercetat şi un cuptor de ars ceramică de tipul cu perete median, la Largu[18] şi Luciu[19], astăzi toate în judeţul Buzău.

Situaţia menţionată este de natură să sugereze o prezenţă efectivă a carpilor în estul şi nord-estul Munteniei (vezi fig. 1/A), la sfîrşitul se-

---

[8] *Ibidem*, p. 67.

[9] *Ibidem*, p. 70 (unde autorul precizează că „. . . ceramica roşie lucrată la roată se înmulţeşte în fazele mai tîrzii ale culturii carpice").

[10] Idem, SCIV, 16, 1965, 4, p. 691.

[11] Idem, SCIV, 17, 1966, 3, p. 503.

[12] O. Floca, Ferenczi Ştefan, Liviu Mărghitan, *Micia. Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică*, tabel sinoptic.

[13] La Mătăsaru, pe Argeş, sînt semnalate *elemente carpice*, Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 691; de asemenea, la Bucureşti — Militari şi chiar în Oltenia. Mai recent, Gh. Bichir, (SCIV, 22, 1971, 2, p. 189) consideră că este vorba de locuiri efective ale carpilor.

[14] Magda Tzony, *Carpii în Muntenia*, comunicare prezentată la a V-a sesiune anuală de referate şi comunicări ştiinţifice, Buzău, 12 decembrie 1975; Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 691 şi SCIV, 22, 1971, 2, p. 179—197.

[15] Magda Tzony, *op. cit.*

[16] Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 676, fig. 1.

[17] I. T. Dragomir, Materiale, 8, 1962, p. 11—23 (supra nota 2).

[18] M. Macrea, Apulum, 7, 1968, 1, p. 193.

[19] *Ibidem*.

colului al II-lea şi în secolul al III-lea e.n. Dacă avem în vedere absenţa elementului germanic din zona la care ne referim, în această vreme, precum şi prezenţa *doar sporadică* a sarmaţilor[20], se conturează situaţia politico-militară în spaţiul acesta, carpii dominînd — militar şi politic — această parte a Daciei.

În secolul al IV-lea e. n. aşezarea de la Izvoru Dulce „Borcăniţa" este folosită de purtătorii culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov, aşa cum indică o serie de materiale arheologice: ceramica zgrunţuroasă, de tip „ciment", fragmentele de vase de provizii şi, îndeosebi, pieptenele de os din trei plăci care, după opinia unor cercetători, se datează la mijlocul sau în a doua jumătate a secolulului al IV-lea e. n.[21]. Piepteni de acest tip cu mînerul semicircular (în formă de clopot) au apărut atît în castrul, cît şi în necropola nr. 1 de la Pietroasa. Toate materialele de secolul al IV-lea e. n. descoperite în aşezarea de la Izvoru Dulce îşi găsesc bune analogii în materialele arheologice provenind din castrul şi necropolele de la Pietroasa[22]. Pe baza acestor materiale, se poate aprecia că aşezarea de tip Sîntana de Mureş de la Izvoru Dulce se datează larg în secolul al IV-lea e. n. (mai exact, la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al IV-lea e. n.). Este de presupus că această aşezare ca, dealtfel, şi altele ce vor fi funcţionat în zonă (aşa cum indică cele mai recente descoperiri)[23], să fii făcut parte din sistemul de aşezări subordonate direct castrului, fiind locuită de producători care asigurau produsele agricole şi meşteşugăreşti necesare pentru întreţinerea garnizoanei şi a populaţiei civile ce locuia în incinta marii fortificaţii de la Pietroasa şi în aşezarea civilă, pendinte de aceasta[24].

---

[20] Semnalaţi numai în zona de cîmpie a judeţului Buzău, la Smeeni (Victor Teodorescu, Materiale, 8, 1962, p. 273—281), Sudiţi — Gherăseni (cercetări inedite), la Luciu (Vasile Drâmbocianu, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 303—307) şi Balta Albă (Marius Constantinescu, *Un mormînt din perioada migraţiilor de la Balta Albă*, comunicare prezentată la a V-a sesiune anuală de referate şi comunicări ştiinţifice, Buzău, 12 decembrie 1975, în ms).

[21] Gh. Diaconu, SCIV, 16, 1965, 4, p. 821 şi nota 17; Siegrid Thomas, Arbeits-und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, 8, p. 108, fig. 54.

[22] Gh. Diaconu, în A. I. Odobescu, *Opere*, IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, Bucureşti, 1976, p. 1055—1072.

[23] Aşezări care au funcţionat în secolul al IV-lea e. n. am identificat în punctele „Porumbiţa", „Via Popii" şi „Valea Botei de Sus", comuna Merei şi, foarte recent, în latura de nord a satului Săhăteni (comuna Săhăteni, judeţul Buzău). După primele date, aşezarea de la Săhăteni pare a fi existat în secolul al III-lea e. n., continuînd să funcţioneze şi în secolul al IV-lea e. n. Împreună cu aşezările cunoscute mai demult la Pietroasa (aşezarea civilă pendinte de castru, situată în imediata vecinătate a acestuia, pe latura de est), Dara (la biserică) şi Sărata — Monteoru (Eugenia Zaharia, Studii şi cercetări de istorie buzoiană, 1973, p. 17), aceste aşezări conturează un întins şi unitar complex existent la poalele dealului Istriţa, în sec. IV e. n.

[24] Gh. Diaconu, în A. I. Odobescu, *Opere*, IV, 1976, p. 1 062 şi nota 31.

Prin cercetări de suprafață întreprinse în imediata apropiere a stațiunii de la „Borcănița" au fost identificate și alte numeroase vestigii arheologice. Cu ocazia amenajării șoselei dintre satele Izvoru Dulce și Nenciulești am putut cerceta mai multe complexe: gropi (cenușare), vetre, gropi de bordeie, recoltînd o însemnată cantitate de fragmente ceramice, fragmente de vatră cu gardină, o măciucă din piatră etc. Ceramica a permis atribuirea acestor complexe și materiale unei așezări geto-dace datînd din secolul al IV—III î. e. n.[25]. Acest lucru a dus la formarea unei imagini mai clare asupra stațiunii arheologice de la Izvoru Dulce „Borcănița". Cea mai veche prezență este reprezentată de mormîntul hallstattian descoperit în 1972; a urmat locuirea din Latène-ul timpuriu (secolele IV—III î. e. n.), succedată de așezarea carpilor din secolele II—III e. n. suprapusă la rîndul ei de așezarea de tip Sîntana de Mureș din secolul al IV-lea e. n.[26].

ARCHÄOLOGISCHE FUNDE AUS DEM 3. UND 4. JH. U. Z. BEI IZVORU DULCE, GEM. MEREI, KR. BUZĂU

ZUSAMMENFASSUNG

Während Geländebegehungen wurde auf der Flur „Borcănița" bei Izvoru Dulce (Kr. Buzău) eine bedeutende Fundstelle entdeckt. Im Jahre 1974 wurden hier Rettungsgrabungen durchgeführt, die Funde aus den folgenden Perioden lieferten:

— Bronzezeit, Siedlungsreste der Monteoru-Kultur;

— Brandgrab der mittleren Hallstattzeit (Basarabi-Kultur);

— Siedlungsspuren aus dem 4.—3. Jh. v. u. Z. (getisch-dakische Kultur);

— Siedlungsschicht, einschließlich ein Töpferofen, aus dem 3. Jh. u. Z. (karpische Kultur);

— Siedlungsschicht der Sîntana de Mureș-Černjahow-Kultur (4.Jh);

— Siedlungsspuren aus dem 6.Jh. Hierzu gehört eine Gußform für Schmuckherstellung.

---

[25] Mulțumim și pe această cale tov. Mircea Babeș de la Institutul de arheologie București, pentru identificarea acestor materiale și pentru tot sprijinul acordat pe parcursul cercetării și întocmirii acestui articol.

[26] Condițiile favorabile de locuire fac ca în jurul acestui punct să se grupeze numeroase alte stațiuni și descoperiri arheologice, datînd din *neolitic* (Nenciulești, punctele Dănescu și Gogonești), *epoca bronzului* (Nenciulești, punctele Valea Huiup, La Ciuciur; Valea Botei de jos — la biserică, depozit de bronzuri, cf. Al. Oancea, V. Drâmbocianu, SCIVA 26, 1975, 2. p. 395—399; Manoloiești — Grui; Via Petreasca; Dealul Ciuhoiu — necropole), *Latène* (Valea Botei de sus; Ciuhoiu), *secolul al IV-lea e. n.* (punctele Porumbița, Via Popii, La Dobrescu; Nenciulești — Gogonești), *secolul al VI-lea e. n.* (punctul Țigănie), *secolele VIII—X* (punctele Aprodești, Pe Coturi) etc.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

UN NOU TIP DE PUMNAL DESCOPERIT ÎN MOLDOVA

DE

GHENUŢĂ COMAN ŞI CONSTANTIN BUZDUGAN

Cu tot caracterul lor informativ incomplet, cercetările perieghetice pun deseori în evidenţă obiecte sau ansambluri de obiecte care întregesc cu noi informaţii datele asupra civilizaţiei unei anumite perioade istorice, lărgind, totodată, orizontul cunoaşterii.

Plecînd de la această constatare, vom prezenta, în cele ce urmează, un pumnal de bronz descoperit cu ocazia cercetărilor de suprafaţă efectuate în toamna anului 1972 în punctul „Şoldăneşti" de pe teritoriul satului Epureni (com. Epureni, jud. Vaslui). Pe locul descoperirii, situat la cca 500 m nord de gara Epureni, pe un bot de deal interfluvial, flancat la est de pîrîul Şoldăneşti, iar la vest de pîrîul Florenta, se află o întinsă aşezare pe cuprinsul căreia au fost identificate locuinţe de tip „cenuşar", cu oase de animale prelucrate (omoplaţi crestaţi) şi fragmente ceramice din pastă brun-cenuşie, ornamentate cu caneluri orizontale înguste, combinate cu ghirlande de linii incizate (fig. 1/1—2), sau din pastă gălbui-cenuşie, cu torţi terminate conic (fig. 1/3), caracteristice culturii Noua. Alături de acestea semnalăm ceramica gălbui-cărămizie, lustruită pe ambele feţe, provenită de la vase mari bitronconice, cu gura larg deschisă, decorate cu caneluri orizontale paralele pe gît (fig. 1/6—7), care documentează prezenţa Hallstattului timpuriu şi fragmente de ceşti din pastă fină, de culoare gălbuie ori brună, ornamentate cu motive în zigzag înscrise în benzi de linii oblice sau în spirale neglijent executate (fig. 1/4—5), reprezentînd vestigii ale civilizaţiei Basarabi.

Prin urmare, pumnalul care face obiectul prezentării de faţă provine dintr-un mediu arheologic pe cît de bogat pe atît de divers.

Pumnalul de la Epureni a cărui lungime actuală atinge 18 cm a fost realizat, după cum se pare, din două bucăţi de metal separate. În acest caz, în execuţia lui s-au efectuat două operaţiuni principale: mai întîi s-a turnat lama cu garda şi apoi, peste prelungirea acesteia, anume pregătită, mînerul. Acoperit de o patină subţire de culoare verzuie, pumnalul a fost lucrat cu destulă grijă, dar pe suprafaţa mînerului se observă defecţiuni de turnare, care nu au fost complet înlăturate prin finisare.

Lung de 8 cm, mînerul pumnalului, subţiindu-se uşor spre mijloc, are capătul superior terminat într-un buton emisferic; celălalt capăt, bine dimensionat, este prevăzut pe linia diametrului maxim cu patru mici proeminenţe, dispuse simetric (fig. 2/a-d). De sub capătul inferior al mînerului, cu evidente urme de modelare prin batere, porneşte o bară biconcavă care, bifurcîndu-se, încadrează garda cordiformă ce face corp comun cu lama, pînă cînd capetele volutiforme se răsucesc în interior.

Lama, mult mai îngrijit lucrată decît mînerul, dar ruptă în mare parte din vechime, are, împreună cu garda, o lungime de 7,8 cm. În formă

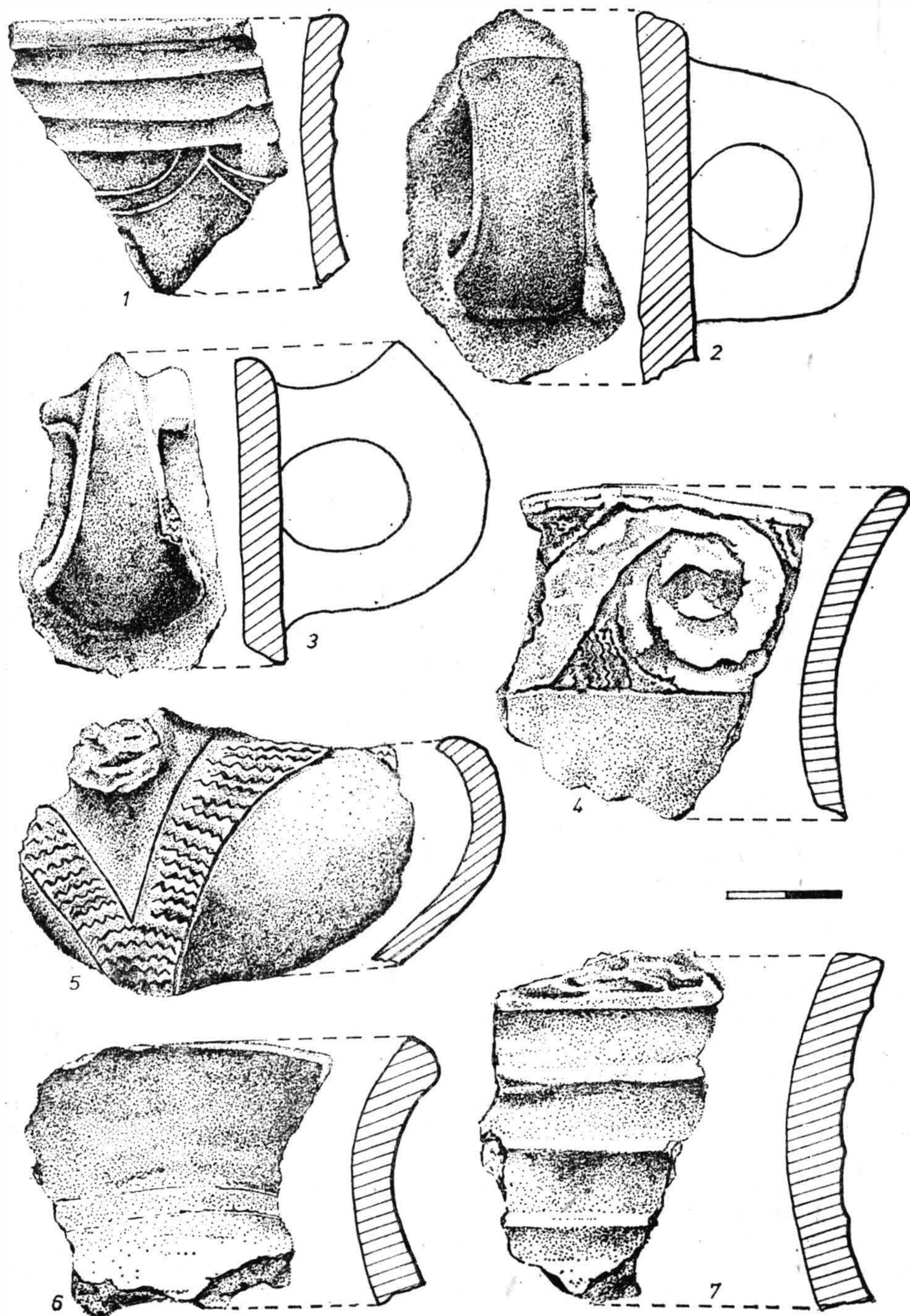

Fig. 1. Ceramică fragmentară de la Epureni : 1—3 bronz tîrziu (Noua) ; 6—7 Hallstatt timpuriu ; 4—5, Hallstatt mijlociu (cultura Basarabi).

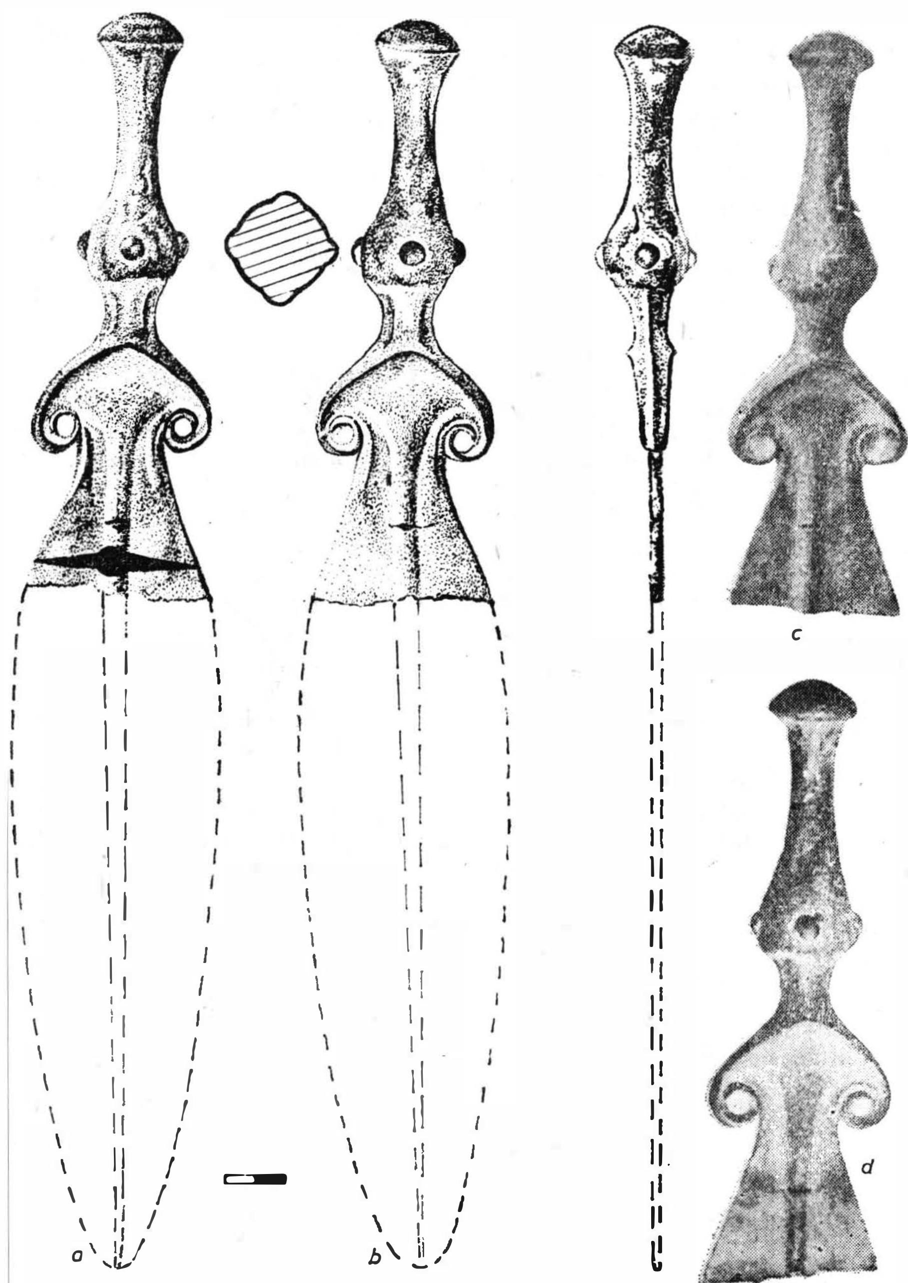

Fig. 2. a—d Pumnalul de bronz de la Epureni.

de frunză alungită, ea este prevăzută cu o nervură mediană, destul de lată şi pronunţată, care se lărgeşte semicircular spre partea superioară. De forma unei ancore cu tija în jos, nervura se află pe ambele suprafeţe ale lamei şi gărzii, subliniind şi mai pregnant unitatea dintre aceste două părţi componente ale pumnalului (fig. 2/a-b).

Prin trăsăturile lui formal-tipologice exemplarul de la Epureni se înscrie în seria pumnalelor cu mînerul îngroşat la capete, garda mărginită de o ramă cu terminaţii în volute şi lama foliformă. Dar în întreg spaţiul acestor descoperiri, o piesă asemănătoare nu se cunoaşte, exemplarul prezentat fiind, deocamdată, un *unicum*. Pumnale cu lame ale căror forme sugerează unele apropieri cu aceea a exemplarului de la Epureni au fost descoperite în Transilvania, la Bandul de Cîmpie[1] şi Apold[2], ca şi în Moldova, la Duda[3] şi Mogoşeşti[4]. Exceptînd însă exemplarul de la Mogoşeşti, cunoscut doar din relatări succinte, la aceste piese, considerate variante ale unor tipuri de origine răsăriteană, mînerele sînt simple, ca şi ale celor descoperite în aşezările de la Kruglik şi Mahala[5] din R. S. S. Ucraineană. Apropieri privind unele părţi constitutive se pot constata între pumnalul de la Epureni şi cele de la Ecaterinoslav[6], Voloskoe[7] şi Voronej[8] din zona Dnepropetrovsk (U. R. S. S.). Cele mai multe analogii le oferă însă săbiile-pumnal de tip Krasnomaiaţk de la Lozovo[9], dintre Prut şi Nistru, cît şi exemplarul de la Ingulsk[10]. Elemente principale care intră în componenţa lamelor acestor arme merg pe linia unei identităţi aproape perfecte, singura abatere făcînd-o doar nervura. În schimb, mînerul exemplarului de la Epureni, prevăzut cu proeminenţe care amintesc acele de bronz cu protuberanţe (Warzennadel) din bronzul tîrziu[11], se deosebeşte net de mînerele pumnalelor Krasnomaiaţk sau Sosnovo Maza, tipologic apropiate celor dintîi[12], ceea ce face din el o variantă a unui tip particular.

Pentru încadrarea cronologică a pumnalului de la Epureni sîntem determinaţi să ne folosim de cadrul arheologico-cultural în care au apărut unele dintre pumnalele cu care exemplarul în discuţie a fost paralelizat, cît şi de propriul său context de descoperire. În această privinţă trebuie subliniat faptul că majoritatea cercetătorilor sovietici leagă tipul de pumnal Krasnomaiaţk de cultura Sabatinovka, contemporană cu grupul Noua din România[13]. În urma descoperirii unor astfel de arme în obiective

---

[1] M. Roska, Repertorium, 1924, p. 173, fig. 207.
[2] K. Horedt, AISC, 5, 1949, p. 307, fig. 2.
[3] M. Petrescu-Dîmboviţa, ArhMold, 4, 1966, p. 347, fig. 1.
[4] Idem, SCIV, 3—4, 1953, 4, p. 463; 7; idem, ArhMold, 4, 1966, p. 349.
[5] A. I. Terenojkin, *Predskitskii period na Dneprovskom Pravoberje*, Kiev, 1961, p. 135.
[6] M. A. Tallgren, ESA, 2, 1926, fig. 109/9; O. A. Krivţova-Grakova, MIA, 1955, p. 139, fig. 34/7.
[7] O. A. Krivţova-Grakova, MIA, 46, 1955, p. 139, fig. 34/8.
[8] M. A. Tallgren, ESA, 2, 1926, fig. 109/11.
[9] V. A. Dergacev, *Bronzovie predmeti XIII—VIII vekov do n. e. iz Dnestrovcko-Prutskcovo mejdureciia*, Chişinău, 1975, p. 14, fig. 4/1—7.
[10] E. A. Simonovici, SA, 1, 1966, p. 129, fig. 2/13.
[11] Cf. M. Petrescu-Dîmboviţa, SCIV, 3—4, 1953, p. 474; idem, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 150.
[12] V. A. Degracev, *op. cit.*, p. 52.
[13] A. C. Florescu, ArhMold, 2—3, 1964, p. 184.

Noua s-a ajuns la concluzia că ele erau folosite deopotrivă şi de purtătorii acestei culturi[14]. Dealtfel, majoritatea depozitelor de bronzuri (arme, unelte, obiecte de podoabă) din Moldova se leagă de perioadele de afirmare şi dezvoltare maximă a acestei culturi, unele provenind chiar din mediul cultural Noua. Acele de bronz cu protuberanţe similare celor de pe mînerul pumnalului în discuţie, documentate în faza Reineke D în aria de difuziune a bronzurilor central-europene, sînt comune obiectivelor Noua[15]. Pe de altă parte, însuşi pumnalul de la Epureni provine dintr-un context arheologic în care sub raport cantitativ predomină materialele de factură Noua.

În urma acestor sublinieri, se poate admite că pumnalul prezentat stă în directă legătură cu inventarul specific culturii Noua, deşi cadrul arheologic în care a apărut este atît de divers. În acest caz, încadrarea pumnalului de la Epureni între secolele XIV—XIII î. e. .n, perioadă care exprimă *grosso modo* cronologia culturii Noua[16], ar fi asigurată. În lipsa unor analogii cu piese mai precis încadrate cronologic, această datare este, deocamdată, singura posibilă.

UN NOUVEAU TYPE DE POIGNARD DÉCOUVERT EN MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent un poignard en bronze découvert à l'occasion des recherches de surface effectuées en 1972, durant l'automne, au point nommé « Şoldăneşti » qui est emplacé sur le territoire du village de Epureni (com. Epureni, dép. de Vaslui), sur l'étendue d'un établissement qui contenait de riches vestiges archéologiques caractéristiques pour la culture de Noua, du Hallstatt ancien et moyen (fig. 2/a-d).

La découverte de Epureni met en évidence un poignard qui a la manche grossie aux extrémités, la garde limitée par un cadre avec des terminaisons en volutes et forme de feuille, munie sur les deux surfaces d'une nervure en forme d'ancre avec la tige en bas (fig. 2/a-b).

Par ses traits formels et typologiques, l'exemplaire en discussion, qui peut être mis en parallèle avec ceux du type Krasnomaiak provenant de l'Europe orientale[12], mais sans trouver pour celui-ci des analogies parfaites parmi lesdits poignards, constitue une variante d'un type particulier.

L'absence des analogies rend encore plus difficile l'encadrement chronologique du poignard de Epureni. Pour la solution du problème nous devons utiliser le cadre archéologique et culturel de ces découvertes de type oriental, et aussi le contexte auquel appartient ledit exemplaire. De ce point de vue doit être soulignée l'appartenance prouvée au groupe Noua-Sabatinovka des poignards de type Krasnomaiak, étant donné que notre poignard a été mis en relation avec ceux-ci, et en même temps l'apparition de ce poignard dans un milieu prédominant Noua.

---

[14] V. A. Dergacev, *op. cit.*, p. 53 şi urm.

[15] A. C. Florescu, Dacia, N. S., 9, 1967, p. 88—89.

[16] Idem, ArhMold, 2—3, 1964, p. 184 şi urm; idem, Dacia, N. S., 9, 1967, p. 89 şi urm.

Ainsi, on peut admettre que le poignard présenté est lié directement à l'inventaire de la culture de Noua, quoique le cadre archéologique dans lequel il est apparu soit si divers.

Dans ce cas l'encadrement du poignard de Epureni entre les XIVᵉ— XIIIᵉ siècles av. n. è., période qui exprime en même temps aussi la chronologie de la culture de Noua, serait assuré.

En l'absence des analogies faites avec des pièces plus précisément encadrées du point de vue chronologique, cette datation est, pour le moment, la seule possible.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Céramique fragmentaire de Epureni : 1—3 bronze tardif (Noua) ; 6—7 Hallstatt ancien ; 4—5 Hallstatt moyen (la civilisation de Basarabi).

Fig. 2. a—d Le poignard en bronze de Epureni.

CECILIA IONIȚĂ, *Relații agrare în Grecia veche*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 256 pagini.

Străveche ocupație ce furniza cele mai importante resurse de hrană societății umane, agricultura și evoluția relațiilor agrare au devenit subiect de cercetare pentru numeroși istorici. Strădaniile lor s-au concretizat, după cum bine se cunoaște, prin apariția unor studii ample și temeinic documentate. Din acest motiv inițiativa de a aborda o asemenea temă se poate aprecia ca o întreprindere ce se anunță plină de dificultăți. Cu atît mai mult, încercarea de analizare a relațiilor agrare din Grecia veche se dovedește a nu fi deloc un lucru facil de îndeplinit.

Relațiile agrare din Grecia veche, elaborată de cercetătoarea Cecilia Ioniță, carte editată de Editura științifică și enciclopedică, se reliefează ca un studiu dus la o meritorie finalizare. Prin maniera de structurare a bogatului material prezentat, comentarii și interpretări, autoarea a reușit pe deplin să depășească net stadiul unor sume de informații și date culese din textele istoricilor antici, sau deduse din prelucrarea și analizarea vestigiilor arheologice. Expunerea ordonată cu rigurozitate și completată de un limbaj științific foarte accesibil, reprezintă caracteristica esențială a lucrării. Interpretările personale făcute cu multă prudență și ponderație întregesc în mod armonios grupajul mai vechi de date ce formează zestrea de cunoștințe cumulate de generații de cercetători.

Prin coroborarea detaliilor și datelor de factură livrescă cu elementele informative conferite de diversul material arheologic obținut prin săpături mai vechi sau mai recente, se conchide că societatea umană din sudul Peninsulei Balcanice a avut parte de o evoluție mult mai complexă decît se apreciase pînă de curînd. Diferențierea economică și socială constatată în fazele de dezvoltare a societății grecești din primul secol al mileniului al II-lea i. e. n. nu mai poate fi în nici un caz pusă pe seama migrației aheene. Există multiple și elocvente date ce sugerează că stratificarea socială fusese o realitate în cadrul populației preheladice. Concluzia aceasta se pretează a fi generalizată și asupra altor seminții din sud-estul Europei care începuseră să se dividă în pături sociale pe temeiul propriei evoluții interne.

În prezentarea principalelor surse de informare cu privire la Grecia prehomerică, constînd din urmele de cultură materială aduse la lumină prin săpături sistematice, textele tăblițelor din lut și, desigur, *Iliada* și *Odiseea*, se acordă o atenție aparte scrierii liniare B. Faptul acesta apare cît se poate de firesc dacă ținem cont că de la descifrarea conținutului lor nu au trecut mai mult de douăzeci de ani. Îndată ce s-a reușit citirea enigmaticelor rînduri incizate pe plăcuțele triunghiulare din lut au fost puse într-o nouă lumină o serie de aspecte legate de economia agricolă, ca de exemplu, regimul funciar, situația mîinii de lucru, caracterul proprietății, precum și o întreagă gamă de operațiuni cotidiene legate de practicarea agriculturii. Înregistrînd felurite date curente, fără intenția ca ele să fie transmise posterității, tăblițele din argilă scrise reprezintă actualmente un inestimabil stoc de informații imposibil de obținut prin intermediul altor categorii de vestigii arheologice.

Subcapitolul intitulat „Realități asiatice. Realități aheene" atrage atenția prin felul în care e prezentată geneza îndeletnicirii cultivării plantelor, prezumpție sprijinită pe numeroase elemente ce pledează pentru posibilitatea apariției agriculturii și în sînul unei societăți ce locuia pe un spațiu în mare parte arid. Se arată că grecii acelui foarte îndepărtat ev se constituiseră ca un popor de țărani, chiar dacă se poate spune că era un popor de țărani mereu flămînd de pîine (p. 31).

Teritoriul montan grecesc, puțin favorabil practicării agriculturii, era mobilul impulsionării activității economice din Ellada în sensul orientării populației spre surse de existență independente de cultivarea solului. În contrast cu societatea sătească asiatică, care dispunea de întinse spații fertile, pămînturi ce înăbușeau mișcarea, lumea aheeană apare ca plină de efervescență. Constatarea aceasta e posibil să fie utilizată ca punct de plecare în cercetarea modului de apariție a agriculturii pe continentul nostru, sugerîndu-se o nouă viziune în ceea ce privește geneza locală a respectivei ocupații.

În capitolul secund în care e tratată o epocă pe care însuși titlul dat de autoare o definește ca fiind „Epoca obscură", se procedează cu deosebită grijă la interpretarea restrînsului număr de date pe care cercetarea actuală le are la îndemînă. Ape-

lind la textul poemelor homerice în al căror conţinut nu s-a urmărit evocarea mulţimii anonime care asigura hrana societăţii, ci se evocau faptele eroice (p. 99), Cecilia Ioniţă a reuşit să distingă o serie de referiri privitoare la relaţiile economice din acele îndepărtate timpuri. Cu discernămînt critic sînt surprinse relaţiile economico-agrare şi sociale ce aveau deja o specificitate aparte, notă specifică ce rezultă din frămîntările şi frecventele deplasări ale unor considerabile mase umane.

Subcapitolul intitulat ,,Soluţie şi continuitate" se reliefează în ansamblul studiului ca o documentată dezbatere a ideii de progres social. E scos în relief faptul că progresul unei societăţi reprezintă o realizare proprie a acelei colectivităţi, este un produs al speţei umane care a ajuns în cele din urmă să-şi făurească din progres un ţel urmărit conştient (p. 91).

,,Epoca arhaică", obiectul celui de-al III-lea capitol, este larg comentată pe parcursul a 12 subcapitole ce însumează 120 de pagini. Se arată că şi în acest interval de timp agricultura deţinuse un loc foarte important în lumea greacă, în ciuda evenimentelor şi faptelor ce aveau tendinţa să plaseze această ocupaţie pe un plan secundar. Referitor la migraţia dorienilor se face aprecierea că ea nu a dus la o masivă renunţare la agricultură, fiind îndeletnicirea cea mai sigură de obţinere a unui minimum de mijloace de existenţă. Dimpotrivă, în conjunctura nou creată de migraţia doriană soldată fără îndoială cu mari pagube materiale pentru localnici, războiul a încetat să mai reprezinte o aşa zisă ,,industrie rentabilă". Cuceritorii şi cuceriţii au fost în situaţia de a-şi agonisi mijloacele de existenţă din singura comoară care mai rămăsese neclintită: pămîntul!

Prin minuţioasa examinare a aspectelor de ordin economic şi social ce emanau din relaţiile de proprietate asupra terenurilor cultivabile, se remarcă conţinutul subcapitolelor ,,Proprietate comunitară. Proprietate privată", ,,Pămînt cultivat: legitimitatea dreptului de proprietate funciară" şi ,,Aservire". În contextul punctului al treilea ce e intitulat ,,Statutul subjugării de tip colectiv" paragraf aparţinător subcapitolului ,,Aservire", sînt frecvent utilizate exemple şi analogii culese din mediul arheologic al litoralului getic dobrogean. Modalitatea în care s-au valorificat datele furnizate de aşezările antice de pe ţărmul vestic al Mării Negre îl considerăm un bun exemplu de integrare a istoriei locale a geţilor în filele istoriei universale. Există în faptele strămoşilor daco-geţi numeroase participări la evenimente ce au avut repercusiuni deloc neglijabile în viaţa continentului, tezaur preţios de informaţii ce încă n-a fost întotdeauna pe deplin valorificat. Ceea ce a realizat în acest sens Cecilia Ioniţă e un lucru meritoriu!

Cît priveşte fixarea în timp a începuturilor colonizării greceşti în vestul şi nord-vestul ţărmului maritim pontic se precizează cu temei că noii veniţi întîlniseră aici vechi populaţii puternice şi războinice a căror bunăvoinţă a fost cîştigată mai puţin cu arma în mînă şi mai mult prin stabilirea de relaţii paşnice. Prin cultivarea contactelor economice de interes bilateral sau chiar prin obligaţia asumată de noii veniţi de a plăti localnicilor anume tributuri, uneori greu de susţinut (p. 208), negustorii şi meşteşugarii greci erau admişi să se stabilească în vecinătatea masei localnicilor.

Cel de-al IV-lea capitol, denumit ,,Instituţie şi orînduire" aduce într-o fructuoasă dezbatere dificila problemă a apariţiei şi evoluţiei sclaviei rurale. E de remarcat atitudinea autoarei de combatere de pe poziţiile materialismului istoric a diverselor teorii şi interpretări ce din motive subiective au fost elaborate intenţionat în mod eronat. Se exprimă opinia că în asemenea situaţii e necesară operarea unei disjungeri între ceea ce se numeşte curent şi dojenitor ,,a diminua rolul sclaviei", precum şi în tendinţele de a moderniza istoria antică, fapt ce generează erori derutante şi grave confuzii (p. 240). Totodată se adoptă o poziţie critică şi faţă de adepţii procedeului transplantării unor instituţii şi conflicte sociale proprii vremurilor moderne în istoria lumii vechi, fapt ce duce şi el la flagrante denaturări.

De o incontestabilă utilitate pentru explicarea cît mai clară a faptelor şi situaţiilor expuse, sînt notele ce însoţesc textul pagină cu pagină. Nu puţine dintre aceste note de subsol reprezintă substanţiale completări ale conţinutului propriu-zis al lucrării, ca de exemplu: p. 22 nr. 80, p. 28 nr. 113, p. 29 nr. 120, p. 47 nr. 214, p. 176 nr. 428, p. 225 nr. 2 şi 3, ş. a. Bogăţia amănuntelor cuprinse în note, împreună cu întregul ,,aparataj" informaţional şi documentar al cărţii e dovada volumului mare de muncă învestită pentru definitivarea tratării unui subiect pe cît de vast pe atît de dificil. Un alt auxiliar însemnat al volumului îl reprezintă fără îndoială ampla bibliografie utilizată de autoare. Pentru o mai eficientă documentare a cititorului titlurile lucrărilor consultate au fost grupate în cinci serii tematice, după cum urmează: izvoare, lucrări ideologice şi de teorie a istoriei, lucrări generale, lucrări speciale, dicţionare şi enciclopedii. Cei peste două sute de autori semnatari a circa 250 de articole şi lucrări de sine stătătoare ilustrează la rîndul lor activitatea temeinică de informare ce stă la baza studiului prezentat. Dacă lu-

crarea ar fi fost însoţită şi de un rezumat într-o limbă străină de largă circulaţie ar fi fost mai accesibilă unui cerc mai extins de cititori din lumea ştiinţifică externă. De asemenea ne exprimăm părerea că un indice general era nu numai binevenit, ci chiar necesar.

Dar aceste amănunte nu ştirbesc cu nimic valoarea lucrării şi nu înseamnă că autoarea nu s-ar fi achitat cu deplin succes de dificila misiune de a elabora un studiu atît de anevoios din foarte multe puncte de vedere. Pentru orice cercetător al istoriei antice datele şi concluziile însumate în filele cărţii sînt un foarte important material de referinţă. Însă ceea ce ni se pare mai important e faptul că Cecilia Ioniţă a realizat şi o preţioasă contribuţie românească în elucidarea unei controversate şi mult disputate probleme a istoriei antice universale, aceea a relaţiilor agrare din Grecia veche.

Liviu Mărghitan

PAUL MACKENDRICK, *The Dacian Stones, Speak*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1975, 248 p.

Autorul cărţii pe care o prezentăm, Paul MacKendrick, este profesor la Universitatea din Madison (Wisconsin, S. U. A.) şi se recomandă printr-o serie de lucrări publicate anterior, scrise într-un spirit asemănător cu cea de faţă: *The Mute Stones Speak*, *The Greek Stones Speak*, *The Iberian Stones Speak*, *Romans on the Rhine*, *Roman France*. Adresîndu-se în general unui public larg, eventual şi unor specialişti mai puţin familiarizaţi cu problemele istoriei vechi româneşti, MacKendrick foloseşte izvoarele şi metodele arheologiei pentru a scrie, în primul rînd, o istorie culturală. În adevăr, cartea sa este bogată în descrieri de monumente, de descoperiri, de obiecte, iar ilustraţia abundentă, de excelentă calitate, întregeşte aceste descrieri şi le face accesibile chiar şi cititorului cel mai puţin pregătit. Autorul nu se mulţumeşte însă cu atît; cartea sa nu este un ghid istoric, ci o istorie culturală şi politică a pămîntului românesc, începînd din neolitic şi mergînd pînă la sfîrşitul antichităţii. Scopul său este acela de a furniza cititorului explicaţia originalităţii, a poziţiei particulare a poporului român, ca reprezentant principal al romanităţii orientale. Împletind descrierile de monumente cu datele de istorie politică şi cu cele de geografie istorică, autorul urmăreşte consecvent firul continuităţii de limbă, de cultură, de locuire pe acelaşi pămînt. El subliniază receptivitatea mediului autohton faţă de aspectele superioare ale civilizaţiei clasice greco-romane, capacitatea sa de a le asimila în forme originale şi de a le transmite prin intermediul atîtor generaţii, poporului român de azi.

Cartea lui MacKendrick este solid documentată. Aşa cum rezultă dealtfel şi din bogata listă bibliografică pe capitole (p. 223—233), autorul este la curent cu publicaţiile româneşti, vechi şi noi, precum şi cu bibliografia străină dedicată istoriei vechi a României. În plus, din paginile cărţii se simte că autorul a văzut multe din monumentele descrise. Şederii sale în România, el datorează în plus contactele şi discuţiile cu cercetătorii români, înţelegerea nuanţată a punctelor de vedere exprimate de istoriografia românească, puncte de vedere pe care, dealtfel, le împărtăşeşte în cea mai mare parte. În general, se poate spune că avem de-a face cu o carte de popularizare de nivel ridicat, oferind un bun punct de pornire celui ce ar dori să ajungă la o cunoaştere mai profundă a problemelor tratate.

Firul conducător al cărţii este cel cronologic. Expunerea începe cu un scurt capitol dedicat neoliticului, epocii bronzului şi primei epoci a fierului (1. *Romania in Prehistory*). Menţionînd statuetele de la Cernavoda, ceramica de Cucuteni, tezaurul de la Perşinari, descoperirile de la Wietenberg, Monteoru sau Ferigile, autorul vrea să sublinieze, fără a pune problema unei continuităţi etnice, tradiţiile străvechi, de mare strălucire ale culturii autohtone. Implantarea coloniilor greceşti (2. *Greek Colonies on the Black Sea*) şi evoluţia lor multiseculară sînt privite în cadrul normal al interacţiunii cu populaţia locală, geto-dacă. Concluzia lui MacKendrick: „Strămoşii românilor moderni au reuşit să absoarbă cele mai bune lucruri din cultura greacă, fără a şi-o pierde pe a lor proprie" (p. 42). Dovada o aduce capitolul următor (3. *The Dacian Heartland*), în care sînt descrise cu lux de amănunte marile aşezări geto-dace: Zimnicea, Crăsani, Popeşti, cetăţile din Munţii Orăştiei („unique in all Europe"), celelalte cetăţi din sudul Transilvaniei (Căpîlna, Tilişca etc.) şi, în sfîrşit, cele din Moldova (Bîtca Doamnei, Barboşi). Înflorirea multora dintre aceste aşezări în secolul I î. e. n. este pusă de autor în legătură cu „prima persoană tridimensională" din istoria Daciei, Burebista, care „cu geniu diplomatic şi militar, prin convingere şi forţa armelor" a rea-

lizat unirea triburilor geto-dace. Atît Burebista, cît și Decebal au știut să folosească „realizările tehnologice" ale civilizației greco-romane, dar această înflorire din perioada dacică „clasică" a fost întreruptă de cucerirea traiană. Premisele romanizării fuseseră însă deja constituite prin asimilarea anterioară a bunurilor culturale greco-romane.

Vorbind despre războaiele daco-romane (cap. 4. *The Roman Conquest*), pe care le descrie în special pe baza reprezentărilor de pe Columnă, autorul remarcă cu admirație eroismului și demnitatea dacilor. Pierderile lor au fost mari, dar viața a continuat sub semnul romanizării : „Romanizarea a dat dacilor prosperitate, fără a-și pierde cultura lor autohtonă, și atunci cînd romanii s-au retras la 271 e. n., dacii au dăinuit, profitînd de ceea ce ei au învățat de la maeștrii lor romani, vorbind latina care este încă temelia limbii române și pe deplin conștienți de moștenirea lor culturală de la Roma . . ." (p. 90). Cucerirea romană a adus, desigur, și multe suferințe pentru daci, dar predominante au fost „binefacerile romanizării" : apariția unor adevărate orașe, înflorirea meșteșugurilor, a mineritului și agriculturii, dezvoltarea rețelei de drumuri, securitatea frontierelor. Asupra tuturor acestor aspecte autorul insistă în cap. 5 (*Dacia under Roman Rule*), prezentînd datele arheologice și istorice cunoscute despre principalele orașe și castre. Concluzia sa este că cinci generații au fost suficiente pentru ca dacii să se romanizeze, iar retragerea aureliană, implicînd doar administrația, armata și pătura bogătașilor, nu a putut anula rezultatele romanizării. Dobrogea este tratată separat (cap. 6. *Dobruja 125B.C.- A. D. 275*) și pe bună dreptate, avînd în vedere soarta ei istorică particulară. Aici influența politică, economică și culturală a Romei s-a impus mai de timpuriu, încă din sec. I î. e. n., iar despre un început al romanizării s-ar putea vorbi deja din sec. I e. n. În acest capitol, autorul preferă descrierii de monumente, urmărirea firului istoric de-a lungul acestor patru secole, punînd în evidență perioada de apogeu a prosperității și romanizării în Dobrogea, în vremea lui Traian și a urmașilor săi. După MacKendrick, în Dobrogea romanizarea a fost mai intensă în mediul rural, unde romanii — descendenți de plugari — au avut succes la țărănimea getică. Trupele și în special veteranii au avut un rol special în acest sens.

O atenție deosebită acordă autorul (cap. 7. *Dacia and Moesia during the Late Empire*) evidenței arheologice care documentează menținerea influenței sau chiar a autorității romane în Dacia nord-dunăreană, după 271 e.n., accentul căzînd pe descoperirile de la Drobeta, Sucidava, Apulum etc. O viziune întru-cîtva limitată, de clasicist, îl împiedică pe MacKendrick ca pe lîngă monumentele tipic romano-bizantine, să acorde aceeași atenție monumentelor culturii autohtone romanizate (Bratei, Ipotești-Cîndești), așa cum anterior ignorase descoperirile mai modeste, dar pline de semnificație pentru problema continuității și a romanizării, de la Soporu de Cîmpie, Locusteni, Enisala, așezările și necropolele de tip Chilia-Militari etc. Revenind în Dobrogea, autorul descrie cu amănunte marile așezări urbane și militare ale epocii romano-bizantine, subliniind continuitatea de viețuire pînă în plin secol al VII-lea. În sfîrșit, ultimul capitol (8. *Religion, Arts and Crafts*) este dedicat unei treceri în revistă a religiei, artei și meșteșugurilor antice în România. Autorul explică lipsa unor dovezi numeroase de supraviețuire a cultelor locale în epoca romană prin aniconismul religiei geto-dace. El arată că, totuși, sub haină romană se pot adesea ascunde zeități indigene (*Interpretatio romana*). În privința religiei, ne-am fi așteptat ca autorul să dea o mai mare atenție creștinismului, rolului acestuia în procesul romanizării.

Rezumînd viziunea lui MacKendrick asupra problemelor tratate, am putea spune următoarele : civilizația are pe teritoriul României vechi tradiții, care urcă pînă în neolitic ; în vremea lui Burebista și Decebal ea a atins un nivel la care ar fi greșit să o mai numim „barbară" ; acest nivel a asigurat asimilarea influențelor clasice, greco-romane, și succesul romanizării ; slavii nu au venit în calitate de cuceritori, căci curînd ei au fost absorbiți de masa populației autohtone romanizate ; toate aceste fapte explică poziția particulară a poporului român, a limbii și culturii sale în peisajul etno-cultural al Europei de azi.

Pe lîngă date istorice și arheologice redate corect, cu precizie, pe lîngă idei și interpretări care întrunesc adeziunea generală, cartea lui MacKendrick cuprinde din păcate și destul de multe greșeli, în general minore, ușor de reperat pentru specialist, dar putînd deruta pe cititorul neavizat. Unele dintre ele sînt greșeli de geografie, cum sînt cele de pe harta de la fig. 1.1, unde descoperirile de la Trușești, Cozla, Coțofenești, Monteoru, Wietenberg, Sîncrăieni etc. sînt greșit plasate. Greșite sînt și identificările Popești — Arcidava, Vărădia — Argedava, Cernavoda — Capidava, Cîmpulung — Jidava (dat drept nume antic) etc. (p. XXI). Alte greșeli sînt de natură cronologică. Pe harta amintită, ca și pe harta de la fig. 4.1, unele descoperiri sînt indicate ca reprezentînd alte epoci decît cele din care provin. Calcoliticul este identificat cu perioada de tranziție de la bronz la fier (!). Pătrunderea celților pe teritoriul României este plasată abia la

începutul secolului al III-lea î. e. n. şi se vorbeşte chiar de un atac al lor asupra Histriei pe la 279 î. e. n. (?). Dobrogea ar fi intrat în componenţa imperiului încă de la fundarea provinciei Moesia, în anul 15 e. n. În sfîrşit, semnalăm şi confuzii de ordin istoric: roxolanii şi bastarnii sînt consideraţi drept triburi autohtone (*native tribes*), aşezarea de la Popeşti este definită drept capitală a uniunii tribale *dace*, costobocii sînt localizaţi în nordul Transilvaniei, generalul Cornelius Fuscus ar fi fost ucis la Tapae, iar colonizarea celor 12 000 de daci liberi sub Commodus s-ar fi făcut în Dobrogea, nu în Dacia etc.

Dincolo de aceste greşeli, care se explică prin dificultatea cuprinderii unei problematici atît de vaste de către un cercetător străin şi care, dealtfel, pot fi uşor corectate la o nouă ediţie, cartea lui Paul MacKendrick este valoroasă prin ideile pe care le împărtăşeşte cititorului, ca şi prin materialul documentar adunat şi sistematizat în sprijinul acestor idei. Scrisă într-un stil atrăgător, bogat ilustrată, fără însă a face concesii de la spiritul ştiinţific, această carte contribuie efectiv la răspîndirea cunoştinţelor despre istoria şi cultura veche a pămîntului românesc în cercul cititorilor anglo-saxoni. Pentru acest mare serviciu trebuie să fim recunoscători lui Paul MacKendrick.

Mircea Babeş

Acta Musei Napocensis, XIII, 1976, 675 p.

Recentul volum al anuarului Muzeului de istorie al Transilvaniei (Cluj-Napoca) cuprinde un număr important de studii şi articole de arheologie şi istorie (p. 1—597), de muzeografie (p. 597—630) şi cîteva recenzii (p. 631—668). În cele ce urmează vom prezenta numai acele materiale legate de profilul revistei SCIVA. Aceste 22 de contribuţii privesc cu precădere probleme ale arheologiei zonei de activitate a muzeului care editează publicaţia. Le vom urma în ordinea publicării în volum.

Primele prezintă mai ales descoperiri preistorice din Transilvania. În studiul lui Liviu Groza, *Două interesante descoperiri arheologice din judeţul Caraş-Severin* (p. 1—5), este vorba de o piesă de cult neolitică descoperită la Ohaba Mîtnic, precum şi de o puşculiţă romană din aşezarea civilă de la Tibiscum. Gheorghe Lazarovici şi Zaharia Milea, *Săpături arheologice la Bădeni. Campania din 1968* (p. 7—35), prezintă o aşezare de epoca bronzului (cultura Wietenberg). În anii 1968, 1969 şi 1971, Istvan Ferenczi a efectuat o serie de cercetări pe teren în vederea urmăririi graniţei romane din nordul provinciei Dacia Porolissensis; cu această ocazie a străbătut o zonă mai largă, iar rezultatele acestor investigaţii le comunică sub titlul *Contribuţii la topografia arheologică a văii Someşului (în sectorul Vad-Surduc)* (p. 37—50) descoperiri din neolitic, epoca bronzului şi a migraţiilor). Pentru arheologia preistorică mai amintim studiul colectiv semnat de P. Georoceanu, M. Georoceanu şi C. Lisovschi Cheleşanu, *Observaţii faunistice asupra mormintelor scitice din necropola de la Ozd* (p. 51—54).

În continuare, sînt prezentate alte două studii: unul legat de istoria Dobrogei, *Apeductul antic de la Callatis* (p. 55—64), semnat de Constantin Scarlat; altul cu implicaţii în studiile de numismatică: *Efecte structural-texturale la monedele antice obţinute prin batere* (p. 65—70), de Eugen Stoicovici.

Deosebit de interesante ni s-au părut două articole privind epoca dacică. H. Daicoviciu şi I. Glodariu prezintă *Puncte de reper pentru cronologia cetăţilor şi aşezărilor dacice din Munţii Orăştiei* (p. 71—80). Autorii ajung la concluzia că fortăreaţa şi aşezarea civilă de la Costeşti sînt cele mai vechi (sfîrşitul secolului al II-lea sau începutul secolului I î. e. n.): din aceeaşi epocă ar putea fi nivelul inferior al zonei sacre de la Sarmizegetusa, o parte a aşezării civile a acestei cetăţi, precum şi nivelurile inferioare de la Feţele Albe (poate şi cetatea de la Piatra Roşie); începuturile fortăreţei de la Sarmizegetusa sînt mai tîrzii. Un alt studiu semnează Jan Trynkowski (Varşovia): *Urmările demografice ale cuceririi Daciei de către romani* (p. 81—88) (articolul a apărut şi în limba polonă în culegerea *Prowincje rzymskie i ich znaczenie w ramach Imperium*, Ossolineum, 1976, p. 135—146). Observaţiile profesorului polonez ni se par destul de judicioase. Arătînd pierderile suferite de populaţia Daciei printre bărbaţii capabili să poarte arme (vezi şi Eutroplus, VIII, 6, 2), Jan Trynkowski subliniază continuitatea populaţiei autohtone: „Arheologia a furnizat argumente care au rezolvat în mod definitiv această controversă. Elementele de cultură materială a dacilor care coexită cu monumentele culturii romane de pe teritoriul provinciei Dacia constituie o dovadă arhi-

grăitoare în favoarea supravieţuirii populaţiei autohtone" (p. 82—83). Autorul arată că populaţia autohtonă se compunea în special din femei şi copii, în timp ce coloniştii erau reprezentaţi mai ales prin bărbaţi (colonişti veniţi individual sau veterani). Căsătoriile mixte au grăbit procesul de romanizare.

Un număr important de articole sînt consacrate descoperirilor epigrafice. H. Daicoviciu şi I. Piso publică *Inscripţii din Sarmizegetusa* (p. 89—97) (inscripţii din templul lui Liber Pater şi un relief cu inscripţie dedicat zeilor medicinei). În partea a II-a a contribuţiilor lui H. Wolff (Bonn), *Miscellanea Dacica* (p. 99—123), se fac o serie de discuţii pe marginea inscripţiei de fundare a Coloniei Dacica (Ulpia Traiana Sarmizegetusa) (CIL, III, 1 443), precum şi în legătură cu numele municipiului Drobeta (pe marginea inscripţiei CIL, III, 8 017). Mai amintim: L. Groza şi V. Wollmann, *Două inscripţii romane din zona Caransebeş* (p. 163—168); V. Moga, *Contribuţii în legătură cu officina şi produsele tegulare ale legiunii XIII Gemina la Apulum* (p. 191—196); I. Mitrofan, *Vestigii din Napoca romană* (p. 197—203); D. Benea, *Officina militară de la Dierna (sec. III—IV e. n.)* (p. 205—214).

Pentru istoria economică a Daciei romane ne reţine atenţia articolul lui Dan Isac, *Helenius şi Saciro de la Westerndorf. Consideraţii asupra unui vas de terra sigillata de la Orşova* (p. 169—175), iar pentru istoria religiilor provinciei, cel al lui D. Isac şi M. Bărbulescu, *Atestări ale Parcelor pe teritoriul Daciei romane* (p. 177—189).

Deosebit de interesant este articolul lui N. Vlassa, *Două noi piese paleocreştine din Transilvania* (p. 215—230) (un inel de aur cu inscripţie, considerată creştină, de la Potaissa, şi un intaglio de la Apulum).

Perioada prefeudală este prezentă în paginile revistei cu cîteva contribuţii: E. Iaroslavschi, *Cuptoarele pentru redus minereul de fier de la Şoşdea, jud. Caraş-Severin* (p. 231—237) (secolul al IV-lea e. n.); G. Ferenczi şi I. Ferenczi, *Săpături arheologice la Mugeni* (p. 239—255) (aşezare din lunca Tîrnavei, jud. Harghita; trei perioade: epoca bronzului, secolele III—IV e. n. şi secolele XI—XII); A. Bejan, *Un atelier metalurgic din sec. VI e. n. de la Drobeta-Turnu Severin* (p. 257—268) (piese descoperite în anul 1904 în turnul tîrziu, atribuit epocii lui Iustinian, aflate în patrimoniul Muzeului Banatului).

Paginile de recenzii, care încheie *Acta Musei Napocensis*, prezintă cîteva lucrări de specialitate din ţară şi străinătate, cu o serie de observaţii şi sugestii ce le ridică deasupra obişnuitelor prezentări de carte.

Constantin C. Petolescu

ABREVIERI MAI DES FOLOSITE ÎN REVISTĂ

ActaAntArchSzeged — Acta antiqua et archaeologica, Szeged.
ActaArchHung — Acta archaeologica Academiae scientiarum hungaricae, Budapesta.
ActaMN — Acta Musei napocensis, Cluj-Napoca.
AISC — Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.
AnnÉp — Année épigraphique, Paris.
AnnRoumAnthrop — Annuel roumain d'anthropologie, București.
Apulum — Apulum. Acta Musei apulensis, Alba Iulia.
ArchÉrt — Archaeologiai Értesitö, Budapesta.
ArchKözl — Archaeologiai Közlemények, Budapesta.
ArchRozhl — Archeologicke Rozhledy, Praga.
ArheologijaSofia — Arheologija, organ na arh. institut i muzej, Sofia.
ArhMold — Arheologia Moldovei, Iași — București.
ASUIași — Anuarul științific al Universității, Iași.
AusgrFunde — Ausgrabungen und Funde, Berlin.
BerRGK — Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main.
Carpica — Carpica, Bacău.
CIL — *Corpus Inscriptionum Latinarum.*
Crisia — Crisia, Oradea.
Cumidava — Cumidava, Brașov.
Dacia — Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București, I—XII, 1924—1947; N. S., I, 1957 . . .
Danubius — Danubius, Galați.
DolgCluj — Dolgozatok — Travaux de la Section numismatique et archéologique du Musée national de Transylvanie, Cluj.
DolgSzeged — Dolgozatok — Arbeiten des Archäologischen Instituts der Universität Szeged.
ESA — Eurasia septentrionalis antiqua, Helsinki.
EvkMiskolc — A Herman Ottó Muzeum Évkönyve, Miskolc.
EvkNyiregyháza — A Nyiregyházi Josa András Múzeum Évkönyve.
EvkSzeged — A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged.
FoliaArch — Folia archaeologica, Budapesta.
Germania — Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin.
GodišnikPlovdiv — Godišnik na narodnija arheologičeski Muzej v Plovdiv.
Historica — Historica, Craiova.
IDR — *Inscriptiones Daciae romanae*, I, București, 1975.
IzvestijaSofia — Izvestija na Arheologičeskija Institut, Sofia.
KSMoscova — Kratkie Soobščenija, Institut Arheologii, Moscova.
Materiale — *Materiale și cercetări arheologice*, București.
MatIstMuz — Materiale de istorie și muzeografie, București.
MIA — Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova.
NEH — Nouvelles études d'histoire, București.
PMMB — Publicațiile Muzeului municipiului București.

Pontica	— Pontica. Studii şi materiale de istorie, arheologie şi muzeografie, Constanța.
PZ	— Prähistorische zeitschrift, Leipzig — Berlin.
Repertorium	— M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma*, I, Cluj, 1942.
SA	— Sovetskaja archeologija, Moscova.
SCIV (SCIVA)	— Studii si cercetări de istorie veche (începînd din 1974; Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie), Bucureşti.
SlovArch	— Slovenská archeologia, Nitra.
StBalc	— Studia balcanica.
StComSatu Mare	— Studii şi comunicări, Satu Mare.
StComSibiu	— Studii şi comunicări, Muzeul Brukenthal, Sibiu.
ZfA	— Zeitschrift für Archäologie, Berlin.

REVISTE ŞI ANUARE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" parait 4 fois par an. Pris d'un abonnement annuel : $ 25.
Toute commande de l'étranger sera adressée à ILEXIM, departamentul import-export presă, P. O. Box 136–137, telex 11226, str. 13 Decembrie nr. 3, Bucureşti, România, ou à ses représentants à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71021, Calea Victoriei nr. 125, Bucureşti
tel. 50.76.80

SCIVA, tomul 29, nr. 1, Bucureşti, 1978, p. 1–152

I.P.I. c. 7690

Lei 25.